

בשער: מודיליאני - מיוצריה היהודים של תרבות בת זמננו

עם התפשטות התרבות היהודית החילונית באירופה בסוף המאה ה-19 ובמאה ה-20, השתלבו יוצרים יהודים בעולם היצירה האירופאית, הושפעו ממנה והשפיעו עליה.

"יוצרים יהודים" הם יוצרים שיהודיותם השפיעה עליהם או על יצירתם. זה מצטרפת למכלול היצירה היהודית המייצגת את תרבותה.

אחד מהשגיה הגדולים ביותר של היהדות החילונית בעולם, מתבטא בשבירת חומות הגיטו הרוחני-דתית שהפרידו יוצרים יהודים מתרבויות העמים השכנים אשר בקרבם חיו.

אמנות הציור היהודי שהוגבלה בימי הביניים ליצירות הכלולות בכתבי-יד והדפסי הגדות ומחזורי תפילה, השתחררה ממגבלותיה וציירים יהודים רבים השתלבו עד מהרה בתנועות האמנות החדשניות של האמנות האירופאית, כשהם מוכרים כציירים יהודים על ידי עמיתיהם, וברזמנית - כציירים השייכים לתרבות ארץ מוצאם או הארץ אליה היגרו.

בין הציירים היהודים שהתפרסמו באירופה בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 - זכורים הציירים מקס ליברמן בגרמניה, לסר אורי בפולניה, איזאק לויטן ברוסיה, ויליאם רוטנשטיין באנגליה.

בפאריס היה הריכוז הגדול ביותר של ציירים יהודים - אשר הגרו אליה מארצות אירופה השונות ביניהם: ז'ול פאסקין, קאמיל פיסארו, חיים סוטין, מרק שאגל, סוניה דהלוני, אוסיפ זדקין, ז'ק ליפשיץ, חנה אורלוף, מואיז קיסלינג ואמדיאו מודיליאני.

"יהדות חופשית" מפרסמת הפעם בשערה ציור מאת אמדיאו מודיליאני, ראשון בסדרת יצירות אמנות יהודיות המייצגות פן זה בתרבות היהודית החילונית, פן שלא זכה לתשומת לב ראויה בעבר.

תרומתה של התרבות החילונית היהודית לעיצוב תכניה וצורתה של תרבות העם היהודי בזמן החדש, ניכרת בכל תחומי היצירה - בהגות, במחקר, בספרות, באמנויות ההצגה ובאמנויות הפלסטיות.

יצירתו של הצייר היהודי מודיליאני, אחד מגדולי צייריה של אירופה במאה העשרים, היא סמל להתחדשות היצירה היהודית האמנותית ביהדות בימינו, המהווה, כאמור, אחד מהשגיה הגדולים ביותר של היהדות החילונית.

י.מ.

אקטואליה

גבולות חופש הדיבור	עורך	2
ניצחונה של החילונית	אורי בן צבי	3
"שמרני אל מדידי"	יורם מזור	9
האמנם נקיה החברה הדתית ממעשי פשע ואלימות?	טדי פרויס	10
פשיעה בעולם החרדי	אתר "חופש"	10
המושלים בכיפה	בצלאל עמיקם	14
שלומית - שירות לאומי לחילונים	יפתח שילוני	16

עיונים

אלישע בן-אבויה היה יהודי חופשי	סטנלי מירון	17
על סוסו בשבת - עולמו של 'אחר' עפ"י משה שמיד	ידידה יצחקי	20
סלקציה במערכת הלימודים	צופיה מלר	21
היהודי החילוני הראשון	אברהם זולפמן	22
ספרית יהודית מתהווה (לא ארון ספרים)	אלוף הראבן	25
התופעה של דת חילונית: הניהיליזם הרוסי	שלום וייסמן	27
סקירת ספרים חדשים	ידידה יצחקי	31

דעות

חבריה נגד האבולוציה	יוסף גואל	33
מדוע אני הומניסטי-חילוני?	מן העתונות	36
ד"ר תמרה קולטון: רב חילוני	יעקב מלכין	39
קשת באספמיה	דובי ברק	41
המאבק על חוק ההפלות	יוסי גילי	43
הומניזם ויהדות - הניתכן בין השניים הדברות?	צופיה מלר	45
מחזית העימות החילונית-דתית	יומן אירועים	46
	מכתבים למערכת	48

מערכת:

עורך ראשי: יעקב מלכין
 עורך ומלבי"ד: אורי בן צבי
 עורך מדור ספרות: ידידה יצחקי
 עורכת לשונית: צופיה מלר
 חברי מערכת: גדעון ברודא, דן מלר, טדי פרויס, פליס פוגר-מלכין
 רכז מערכת: יפתח שילוני

המערכת: ת.ד. 71186, ירושלים 91711
 E-mail: techila@netvision.net.il
 עיצוב והפקה: איקן מס מדיה

ISSN 0793-1379

כתב עת זה נערך בתרומות מתנדביו וכותביו ובסיוע הקרן החדשה לישראל

גבולות חופש הדיבור

ומדוע טועים המדמים את הרפורמים לנוצרים

עקרון חופש הדיבור והדעה הוא עקרון מוחלט והגשמתו הלכה למעשה הוא אחד מהשגיה הגדולים של כל הברה המשתחררת מעריצות, צנזורה, תכתיבים של אינטרסים דתיים, כלכליים או פוליטיים. זכות חופש הדיבור נראית לנו טבעית ומחייבת ביהדות מאז שיושם העקרון התלמודי "אלו ואלו דברי אלוהים חיים" ונומק ובוסס על ידי שפינוזה ווולטר. הגבולות היחידים לחופש הדיבור בהם אנו מכירים, הם האיסור על הסתה למעשה פשע, האיסור לצעוק "אש" באולם גדוש באופן היכול לגרום אבדן חיים, או הסתה לאנטישמיות ולגזענות המסכנת חיי אדם וכבודו.

על כן מתירים העתונים הדמוקרטיים בישראל, הבעת כל דעה – מינית ושמאלית, דתית, חילונית ואנטי קלירקלית, באותו גליון ולעתים על אותו עמוד, בהנחה כי כל בר דעת מבין כי הדברים המובעים על ידי

בגליון 16-17 של "יהדות חופשית" הביע חגי דגן דעות, שגויות, לדעתי, ולדעת חברים אחרים במערכת "יהדות חופשית", בדבר קירבת היהדות הרפורמית לנצרות. כמה מקוראינו ותומכיו טענו כי אסור לפרסם דעות כאלה כיוון שהן מעליבות את היהודים הרפורמים ועשויים לגרום להם להפסיק לתמוך במוסדות השכלה חילוניים בישראל. טענה זו היא לדעתי לא נכונה, ותקוותנו היא כי יהודים רפורמים ואחרים, התומכים גם הם בחופש הדיבור ובחופש אקדמי, יבינו כי גם אם אינם מסכימים לאף אחד מדברי חגי דגן על הזרם הרפורמי בדת היהודית, אין לאסור את פרסומם.

הדיאלוג בתוך ובין כל היהודיות שביהדות מפרה את המחשבה, גם אם מובעות בו דעות קיצוניות. דעתו של חגי דגן שגויה כיוון שהוא משווה את היהדות הרפורמית – שהיא הגדולה ביהודיות המיעוט הדתי שביהדות – לדת הנמצאת מחוץ ליהדות

ההשוואה של היהדות הרפורמית לנצרות מוטעת משום שהיא משווה את הזרם הדתי הגדול ביהדות לדת הנמצאת מחוץ ליהדות ולעם היהודי.

הסופר הכותב אותם אינם זהים בהכרח לדעת העורך או לדעת חברי המערכת. הדיאלוג בין הדעות השונות – ולו הקיצוניות ביותר – הוא הכרחי לליבון הדברים ולהבנתם, לקידום המחשבה וההגות, לביקורת עצמית וביקורת הדדית אשר בלעדיהם אין קיום לחברה דמוקרטית. כאשר בתחילת המאה ה-20 פרסם הסופר י.ח. ברנר מאמר ב"הפועל הצעיר" ביפו, בו הביע דעתו כי ישו מנצרת הוא אחד מחשובי נביאי ישראל (כפי שחשבו שפינוזה, בובר ואיינשטיין), הציעו אחד העם וביאליק להפסיק את התמיכה של התרומות מהועד באודסה, שבזכותם יצא "הפועל הצעיר" לאור בישראל. בתגובה על מעשה נורא זה נאספו סופרי ישראל – דתיים וחילוניים כאחד – לאסיפת מחאה ביפו נגד הצנזורה שניסה הועד האודסאי להטיל על הדעות המובעות בעתונות הארצישראלית החופשית, אף שרובם לא הסכימו עם ברנר.

בהתנהגותם ובטקסיהם ותפילותיהם את האמונה כי יהדותם מוגשמת כדת ומבוססת על אמונה באלוהים ובמצוותיו למשה בסיני. התנועה הרפורמית היא כיום תנועה דתית לאומית יהודית – תנועה המכירה בחשיבות החינוך של ילדיה לתודעה לאומית יהודית, לסולידריות לאומית יהודית, לתמיכה במדינה היהודית ובתנועה הציונית המבקשת להבטיח כי כל יהודי הרוצה או חייב לעזוב את ארץ מגוריו יוכל להקלט בישראל.

על כן נזעקנו, כל שוחרי חופש הדעה והדת, לתיקון כל עוול שנעשה לתנועה הרפורמית ולרבניה במדינת ישראל, לקפוח זכויותיהם לעומת זכויות היהודיות הדתיות האחרות. בזכות הוגים, סופרים ומנהיגים חילוניים תוקנו כמה מן העוולות והוחל בהתמודדות עם הקיפוח של הרפורמים בישראל, וכמו שקנדי טען כי "אני ברלינאי" הכריזו סופרים ישראלים חילוניים כעמוס עון, א.ב. יהושע ורוד גרוסמן: "אני רפורמי".

אין אף מכנה משותף אחד בין מאפייני התנועה הרפורמית בימינו לבין הדת הנוצרית לפלגיה, בין התוכן והמשמעות של הטקסים הרפורמים לטקסים הנוצריים, ולכן טועה חגי דגן בטעות בסיסית בטעונו, אך יש לו כמובן זכות מלאה להביעה ולהגן עליה.

אנו מקוים כי הדין ב"יהדות חופשית" בטבען של היהודיות, החיות ביהדות זו לצד זו, ימשך להתפתח ללא מגבלות צנזורליות, באופן שיותר ויותר ישראלים יכירו את מורכבות התרבות של העם היהודי.

רק חופש הדיבור והדעה יכול להבטיח הכרתן של התנועות הותיקות והחדשות ביהדות, רק בזכותו ניתן לחנך יהודים חופשיים לבחירת דרכם שלהם בהגשמת יהודיותם.

ולעם היהודי. מאמרו של דגן עשוי לתרום למחשבה רצינית של ישראלים שאינם יודעים דבר על הרפורמה שהחלה ביהדות, במאה ה-19, בנסיון לבטל את רוב דיני ההלכה וחלק גדול ממנהגי המסורת, והפכה בימינו לתנועה דתית המקבלת את רוב דיני ההלכה ואת רוב מנהגי המסורת ההלכתית, בדומה לקונסרבטיבים, לניאו אורתודוקסים ובמידה מסויימת גם לאורתודוקסים.

"רפורמים" מהווים כיום את התנועה הדתית היהודית הגדולה ביותר בתפוצה. לראשי המתפללים הרפורמים חזרו הכפות וחלק מהמקרים גם הטליתות, מנהגי ותכני הטקסים ברוב בתי הכנסת של התנועה הרפורמית דומים ביסודם למנהגי ותכני בתי הכנסת של התנועות האחרות. ההבדלים בין היהדות הרפורמית ליהדות הניאו אורתודוקסית או הקונסרבטיבית הם מזעריים וזניחים – כולם כאחד מביעים

מאן אכין

ניצחונה של החילוניות

השגי החילונית בישראל

אורי בן צבי

החברה הישראלית: 50% מגדירים עצמם כחילונים

סקרי דעת קהל שנערכו בשלושים השנים האחרונות מראים, כי קרוב למחצית מתושבי ישראל היהודים מגדירים עצמם כחילונים. ארבעים אחוזים מגדירים עצמם כשומרי מסורת או דתיים. ככל שיורד הגיל גדלה הזיקה לאורח חיים חילוני. שני סקרים מאפיינים שפורסמו בשנים האחרונות נותנים תמונה מאלפת על זהותה של החברה הישראלית:

מקורות: סקר מעריב, ספטמבר 1996. סקר מרכז תמי שטינמן, אונ' תל אביב, אוקטובר 1997.	שיעור באוכלוסייה		הגדרת זהות
	"מכון תמי שטינמן"	"מעריב"	
	4.5%	7.0%	חרדים
	13.0%	10.0%	דתיים
	33.0%	31.0%	מסורתיים
	49.0%	52.0%	חילונים
	0.5%	-	לא יהודים
	100%	100%	סה"כ

חילוניות כאורח חיים, היא סימן היכר מובהק של החברה הישראלית. היא באה לידי ביטוי בשפה, במנהגים, בלבוש, בשיח הציבורי, בספרות ובתרבות כולה. למרות שהחילוניות נתפסת כמובנת מאליה, אין היא מתחברת אצל אנשים רבים למושג "יהדות". לאנשים רבים יהדות וחילוניות הן תרתי דסתרי. לגביהם יהדות היא דת, היא תפילה, היא צום ביום כיפור, היא נישואים ברבנות, היא מיפה או שטריימל על הראש, ומכאן, שהיות יהודי משמע, אמונה בבורא עולם וקבלת עול תורה ומצוות. חילונים רבים מתקשים לגשר על הפער הקיים בין סגנון חייהם, שפתם ומנהגיהם במישור האישי, לבין ביטויים שונים של דתיות, המאפיינים את התרבות הפוליטית והחברתית, והדבר נהיה למקור מתמיד לניכור וסיבה לנתק של חילונים רבים ממה שהם רואים כ"יהדות".

הסופר חיים ברנר אמר בראשית המאה כי "כל דבר שאנחנו עושים מרצוננו החופשי, ללא אינוס - זוהי יהדות". אם מקבלים הגדרה זו קצרה הדרך למסקנה, כי מאחר ורוב הישראלים בוחרים לחיות עפ"י אורח חיים חילוני, הרי שהחילוניות היא הפן החדש של היהדות וכי היהדות בימינו מוצאת את ביטוייה העיקרי בנוסח החיים החילוני.

אחת האמירות השגורות בשיח של הישראלי החילוני המצוי, היא הטענה, כי הדתיים משתלטים על חיינו, כי לכפיה הדתית אין גבולות והיא כובשת לה חלקה אחר חלקה, וכי אם לא יחול שינוי במצב נחיה כאן כולנו, בקרוב, במדינת הלכה חומייניסטית. אמירות אלה מקובלות בקרב מעצבי דעת קהל ובקרב עמך. ניתן להן ביטוי במערכת הפוליטית, במערכת החינוכית וכמובן בשיח הציבורי היומיומי. אירועים שונים המלווים את חיינו תורמים, לכאורה, לחיזוקה של תחושה זו. מוקדי החיכוך בין חילונים לדתיים, שהיו מוגבלים פעם למספר אזורים ברוויים, התרחבו ומקיפים מקומות רבים בארץ. כרוניקה קבועה בעיתונות היומית מספרת על זריקת אבנים בכבישים בירושלים, על הפגנות בפתח-תקוה ובבית-שמש, על התנכלות חסידים למשפחה בטבריה, על התנגדות רבנים להשיא או לקבור עולים מארצות חבר העמים, על התנכלות חרדים לארכיאולוגים במודיעין, על הטלת קנסות על עסקים שנפתחים בשבתות, על התארגנות של חילונים כנגד בניית ישיבה בלב שכונתם ברחובות, ועוד כהנה וכהנה. מקרים אלה ואחרים זוכים בתקשורת להבלטה ולסיקור רחב, היוצר אצל חילונים רבים תחושה כי כל הארץ חזית.

האמנם? האם כה רע מצבה של החילוניות הישראלית? האמנם הולכים הדתיים מחיל אל חיל בכיבושי מבצרים ונחלות, שהיו בעבר בחזקה של המחנה החילוני? האם יש תוקף לאמירות ולתחושות שהחילוניות נמצאת במגננה מתמדת וכי דרכם של החרדים צלחה?

כדי לענות על שאלות אלו ראוי לבדוק, באופן פרטני כמה חזיתות, בהן מתנהל עיקר העימות בין חילונים לדתיים בישראל. לצורך כך סימנתי שבע חזיתות, בהן ממוקדים, בעיקר, הקונפליקטים בין שני המחנות: חינוך, שבת, ירושלים, נישואים, קבורה, ארכיאולוגיה, חזרה בתשובה. הכרת הנתונים בכל אחד מתחומים אלה ותיאור המשתנים שחלו בהם בעשרים השנים האחרונות, עשויה להאיר את עינינו ולתת לנו תמונת אמת על מצבה של החילוניות בימים אלה.

דוש: שרוליק

לתרבות האנושית. היהודי הדתי רואה בשמירתה צווי עליון ("שמור את יום השבת לקדשו"), סממן מובהק לייחוד היהודי, שדורות של מאמינים נתנו את נפשם כדי לקדשו. הילונים רבים יסכימו עם העיקרון אך יחלקו על דרך ביצועו. האיסורים שגזר על עצמו המאמין הדתי משום החוק ההלכתי - ומבקש גם להחילם על כל הסובבים אותו - אינם מתקבלים על דעתו של היהודי החופשי. בשבילו השבת היא קודם כל יום של תופש. חופש מעבודה, חופש לנהוג כרצונו, פנאי שהוא אדון לנצלו כראות עינו. המציאות מלמדת כי היהודי החילוני מוכן להתגמש ולהתפשר עם היהודי הדתי בתחומים רבים, אולם כאשר מנסים להכתיב לו כיצד ינהג או מה יעשה, או לא יעשה, בזמנו החופשי, הוא הושף את ציפורניו ויוצא למאבק.

דוגמא אופיינית לסחף שחל בסטטוס-קוו לטובת החילונים, היא פרשת הקרנת הסרטים בסופי שבוע. בשנת 1991 ציוותה עיריית נתניה על סגירת בית קולנוע בעיר בשבתות ובחגים. הבעלים עתרו לבג"צ בטענה שהצו אינו חוקי, משום שחוק עזר עירוני אוסר פתיחת "בתי עינוג" בימי מנוחה, אולם מתיר פתיחתם "לצרכי חינוך ותרבות". בית המשפט העליון קבע, בהחלטה תקדימית חשובה (בג"צ 5073/91), כי הקרנת סרטים היא "פעולת תרבות", ופתח את השער להקרנת סרטים ולפתיחת בתי קולנוע בכל הארץ. ראוי לציין, כי כל הניסיונות מצד חוגים דתיים לכפות חוקים ונוסחי שבת על פי השקפתם, לא היו עולים יפה אלמלא החליט הרוב החילוני, מסיבותיו שלו, לאמצם

הממלכתי (עליה מ-65.6 ב-1970 ל-65.9 ב-1998). מאידך גיסא, ישנו כרסום מתמיד בהיקפו של החינוך הממלכתי-דתי והתחזקות החינוך העצמאי על חשבונו. למעט עליה חדה בחינוך הממלכתי-כללי בשנות העליה מארצות חבר העמים, ניתן להצביע על מגמה של יציבות, המאפיינת את החינוך בישראל מאז מלחמת ששת הימים. חשוב לדעת נתון זה על רקע איך ספור ספקולציות הרוחשות בציבור והמאדירות ללא שום ביסוס את תופעות החזרה בתשובה והילודה החרדית, והשפעתן של תופעות אלה על מערכת החינוך. הנתונים מראים כי שניים מתוך שלושה אזרחים בישראל מעדיפים, היום כבעבר, את החינוך הממלכתי החילוני על פני כל נוסחה של חינוך דתי.

חינוך:

שניים מתוך שלושה מעדיפים חינוך חילוני

החינוך הוא מדד חשוב כדי לאפיין את פני החברה הישראלית ולסמן מגמות בתחום העימות בין הילוניים לדתיים בחברה הישראלית.

יש מספר צמתים בהן מגדיר אדם את זהותו. אחת מהן מצויה בתחום החינוך. מדינת ישראל מציעה לכל הורה מספר אופציות חינוכיות. החינוך הממלכתי-כללי מזוהה באופן טבעי עם גישה מודרנית, ליברלית, חילונית. החינוך הממלכתי-דתי מזוהה באופן ישיר עם מוסדות המפד"ל. לרשתות החינוך העצמאי זיקה ישירה למפלגות החרדיות - אגודת ישראל, דגל התורה ושי"ס. כל הורה ניצב בזמן כלשהו בפני דילמה, לאיזה זרם חינוכי לרשום את בנו או בתו. החלטתו מהווה מעין הצהרה על תפיסת עולמו ומערכת ערכיו. יש בה כדי להגדיר את זהותו וכמובן, את האופן בו ירצה לחנך את ילדיו.

הנתונים המפורטים בטבלה בתחתית העמוד, מצביעים, אפוא, יותר מכל מדד אחר, על זהותה הערכית של החברה הישראלית. הנתונים מלמדים כי בשלושים השנים האחרונות חל שינוי קטן בשיעור הלומדים בבתי ספר יסודיים של החינוך

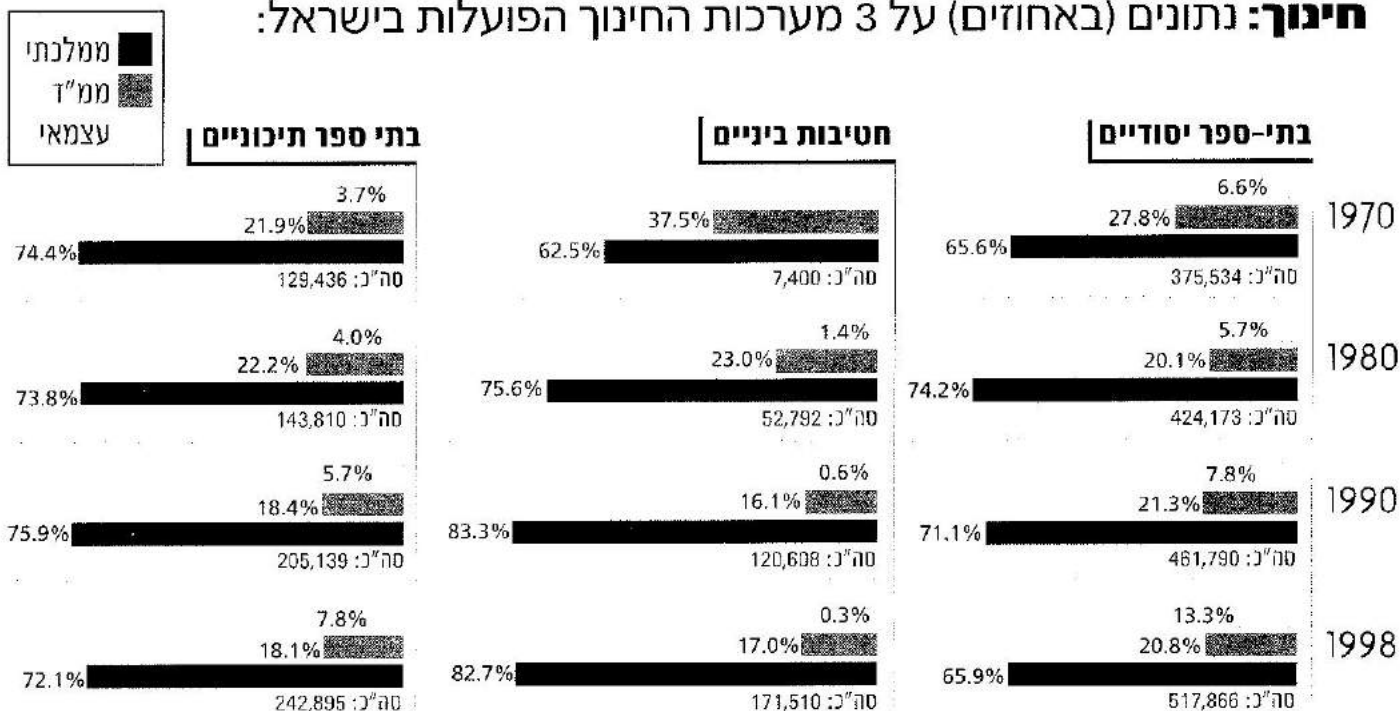

שבת:

עונג שבת חילוני

בשנים האחרונות משמשת השבת, יותר מכל תחום אחר, מוקד קבוע לחיכוך בין החילונים לדתיים בישראל. זאת - משום שמדובר בלב ליבה של הוויית החיים הישראלית. מי שקובע כיצד תראה השבת קובע כיצד יראו פני החברה. במובנים רבים השבת היא סמל. היא אחת התרומות הסגוליות הכבירות שהעניקה היהדות

חינוך: נתונים (באחוזים) על 3 מערכות החינוך הפועלות בישראל:

מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל (הלמ"ס 49, 1998):

הימים הפכה העיר העתיקה מוקד אטרקטיבי לכל מי שחיפש מפלט מ"קדושת השבת". אולם עברו 20 שנים נוספות עד שמאבק עיקש של ציבור חילוני-אכפתי, שהצטלב בהפיכתה של העיר למוקד תירות בינלאומי, הביא לפתיחתם של בתי קולנוע, בתי עינוגים, מסעדות ופאבים, בחלקים שונים של העיר.

בעשרים השנים האחרונות התחוללו בעיר מאבקים רבים ששינו את פניה ללא הכר. הזירה הראשונה לעימות החילוני-חרדי, היתה בכביש רמות. המאבק הסתיים בניצחון החילונים והכביש נותר פתוח. ההצלחה סימנה את הכיוון. אין להיכנע לאלומות החרדית ויש לעודד את הציבור החופשי לפעולה.

נקודת ציון חשובה אחרת ארעה בשנת 1987, כאשר החליטה העירייה לסגור בתי קולנוע בשבת, על פי דרישת החרדים, והעמידה את בעליהם לדין פלילי. השופטת אילה פרוקצ'יה דחתה את תביעת העירייה, בטענה שבתי קולנוע הם בהגדרתם "פעולת תרבות", ומשום כך אין מניעה להפעילם בשבתות ובמועדים. לפסיקה זו היתה משמעות חשובה וארוכת טווח, בירושלים ובמקומות אחרים בארץ.

מעמדה המיוחד, ההרכב הטרוגני של האוכלוסיה, והחשיבות העליונה שמייחס כל צד לשליטה בעיר, הופכים את הסיכוי להתחשבות והבנה לאפסי.

ארנן יקותיאל, הנמנה עם הבולטים מבין הלוחמים בהשפעה החרדית בירושלים, מסכם את המצב ואומר, כי הניסיון מלמד שבכל מקום בו גילו החילונים נחישות נבלמה הכפיה הדתית.

תהלוכת דגלים ברחובות ירושלים, בכל מקום בו גילו החילונים נחישות, נבלמה הכפיה הדתית

ירושלים: כרוניקה של מאבק חילוני-חרדי

שנות ה-70: העירייה סוגרת למעלה ממאה רחובות בהם קיים רוב דתי. המיעוט החילוני נבעט החוצה.

שנות ה-80: העימות של כביש רמות נמשך 3 שנים ונגמר בנצחון חילוני. עימותים ברחוב ים סוף, מסעדת "מי ומי" ועוד. הקמת "מטה חופש", פתיחת עשרות בתי עסק. מאבקים על פתיחת בתי קולנוע. פסיקה תקדימית מתירה הקרנת סרטים בשבתות.

שנות ה-90: מאבק על סגירת ציר תנועה ראשי ברחוב בר אילן. הפגנות המוניות של חרדים. התארגנות מחודשת של "מטה חופש". התגייסות חילונים מכל הארץ. הקמת ועדה ציבורית. דיונים בכנסת וביה"מ העליון. החלטה על סגירת הכביש בשעות התפילה. המיעוט החרדי שולט דה-פקטו בעירייה, בריחת חילונים מהעיר.

ירושלים: עימות נצח

ירושלים היתה, ומן הסתם תהיה תמיד, זירה מתמדת לעימות בין ציבור דתי-חרדי לציבור החילוני. הראשון מבקש להקנות לה צביון דתי, כיאות לעיר המקודשת ליהדות מזה 3,000 שנים, בה עמד בית המקדש, בה חיו ופעלו מלכים ונביאים וכהנים, עיר ששימשה משאת נפש ומוקד של ערנה וכיסופים ליהודי המאמין. היהודי החופשי, לעומת זאת, רואה בה עיר בירה המשמשת כמרכז שלטוני, ומבקש להקנות לה אופי פתוח ומודרני, כיאה לערים דומות בעולם. כל מי שחי בירושלים לפני 30 שנה זוכר אותה כ"עיר מתה". אחרי מלחמת ששת

בחוקים ובתקנות. לאורך שנים רבות "הסתדר" רוב זה עם המגבלות הקיימות וחי עמן בשלום, אולם בשנים האחרונות חלו תהפוכות רבות במבנה הדמוגרפי של החברה הישראלית, שהביאו, בין השאר, לשינוי הסטטוס קוו גם במעמדה של השבת בארץ. העליה ברמת החיים הביאה לשינויים מפליגים באורח החיים. שבוע העבודה התקצר. כמעט לכל משפחה יש היום כלי רכב. נוצרה תרבות ענפה ותוססת של נופש ושל ניצול פנאי, ואפשרויות הבילוי הם בלתי מוגבלות. השינוי בא לידי ביטוי כמעט בכל הגזרות. עשרות בתי קולנוע פועלים באורח חופשי ברחבי המזונה. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גדל בעשר השנים האחרונות מספר בתי העסק הפתוחים בשבתות פי שמונה. די לראות את מגרשי החניה במרכזים בפאתי העיר – ביל"ו, שפיים, גן שמואל ואחרים, כדי להבין שלפקחי משרד העבודה אין שום סיכוי לעצור את עונג השבת בנוסחו החילוני.

וסמכות לאשר גירושים היא אחת מאבני החושן עליהן בנויה העוצמה הדתית. מי ששולט בצמתים אלה שולט בחיי אדם, ובמונחים רבים אף מעצב את דמותה ומאפייניה של הזהות היהודית. מאז הפסיקה של בג"צ, עושים הרבנים ועושי דברם תעלולים ומניפולציות, כולל הפרת צווים של בית המשפט ואי כיבוד החלטות ממשלה, בכדי למנוע מכל גורם חילוני/אזרחי דריסת רגל במה שנתפס בעיניהם כחלקת אלוהים הפרטית שלהם.

בקרוב עומד להתפרסם סקר חדש, שערכה עמותת "מנוחה נכונה", המעיד כי 70% מתושבי טבעון מעדיפים קבורה חלופית. סקר דומה שנערך לפני 4 שנים העלה, כי קרוב למחצית האוכלוסייה באזור חיפה היתה בוחרת בקבורה אלטרנטיבית לו רק היתה אפשרית. נכון להיום קיימות בארץ 13 עמותות של "מנוחה נכונה" (רשומות ובהקמה). בבאר שבע פועל, מזה קרוב לשנה, בית קברות אזרחי ראשון, מרים קונדה, מנכ"ל העמותה, אומרת כי מדי חדש מתקבלות במשרדה עשרות פניות של אזרחים המבקשים פתרון לקבורה ולטכס הנלווה אליה בנוסח אזרחי.

המאבק הציבורי שמנהלים גופים חילוניים בתחום זה טרם הניב את התוצאות המקוות.

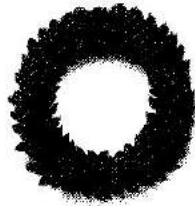

ארכיאולוגיה: בחזרה לעבר

המחקר הארכיאולוגי מצוי מזה שנים בעימות חזיתי מתמיד עם חוגים קיצוניים של העדה החרדית. יחסית לגזרות אחרות, חלה כאן נסיגה של ממש. ב־1991 פרסם היועץ המשפטי לממשלה הנחיה, לפיה בכל מקום שישנה חפירה ונמצאת עצם, יש להעבירה לאנשי משרד הדתות ואסור לקברה.

לפני 5 שנים נמצאו גלוסקמאות (ארונות קבורה עתיקים), בעת בניית כביש בגבעה הצרפתית בירושלים. על פי דרישת החרדים נמסרו הארונות לקבורה. הם טענו שמכיוון שהעצמות מתפוררות, יש לקבור את הגלוסקמה כולה, וכך נקברו באישון לילה, תחת שכבת בטון עבה, ממצאים עתיקים יקרי ערך. בחפירה בשכונת ממילא בירושלים נמצא קבר נוצרי ענקי, שהיה מלא בצלבנים וסמלים נוצריים. הרב שמידל, העומד בראש המאבק החרדי, גידר את

של הכנסת כי בשנה זו נרשמו לנישואים במשרדי הרבנות בארץ רק 21,000 זוגות. הפער בין המספרים מוכיח כי למעלה מ־5,000 זוגות בחרו בשנה זו באופציה של נישואים אלטרנטיביים, ומאז גדל המספר!

קבורה: בדרך למנוחה נכונה

בתודש מרס 95 קיבלה ועדת שרים, שכללה את שרי המשפטים, הקליטה והשיכון דאז, החלטה היסטורית: לאשר עקרונות את הקמתם של בתי קברות אזרחיים בישראל. המאבק במונופול הרבני בנושא הקבורה החל באמצע שנות השמונים, כשעו"ד אברהם גל מירושלים, הקים את עמותת "מנוחה נכונה", במטרה לאפשר לכל אדם בישראל להיקבר בטקס ובצורה התואמים את השקפת עולמו, אמונתו ורצונו.

במהלך השנים הוביל עו"ד גל שורה של מאבקים, משפטיים וציבוריים, שנועדו להפקיע את המונופול של חברות קדישא על הקבורה בישראל. במאי 1992 פסק בג"צ כי "אין מחלוקת על זכותה של 'מנוחה נכונה' לקבל רשיון קבורה לקיום שירותי קבורה ולקבל שטח למטרה זו". משרד הדתות ומנהלי חברות קדישא עשו ועושים מאז כל שביכולתם, כדי למנוע, לחבל ולטרפד כל אפשרות של שינוי בתחום זה. מדובר כאן לא רק בהרבה מאד כסף², כי אם גם בעקרון. הקבורה, כמו גם המונופול על עריכת ברית מילה, רישום נישואים

הפגנה נגד השתלטות החרדים על החפירות הארכיאולוגיות

נישואים: רק לא ברבנות

בעשורים האחרונים חל שינוי דרמטי במספר הזוגות הבוחרים להינשא שלא דרך המסלול הרבני. מספר הולך וגדל של ישראלים פונים לחיפוש אלטרנטיבות לנישואים, בנוסח קפריסין, פארגואי, נישואים באמצעות רב רפורמי, רב קונסרבטיבי, נישואים בקונסוליות זרות, עריכת חוץ נישואים בפני עורך דין או עורך נישואים חילוני. אחרים מוותרים לחלוטין על עריכת התקשרות פורמלית, וחיים יחדיו כזוג ללא כל הסכם.

יש קושי גדול לקבל נתונים מדויקים בתחום זה. משרד הפנים מסרב מזה שנים לספק מידע על רישומי נישואים אלטרנטיביים. הרבנות אף היא איננה ששה לשתף פעולה, וסיבותיה עמה.

תמור לשם, מנהלת המרכז לרישום נישואים אלטרנטיביים אומרת, כי ישנה עליה משמעותית במספר הזוגות הנישאים שלא במסגרת הרבנות. יש לכך שתי סיבות עיקריות: בעיות רבות בנושאי האישות, בעיקר של העולים מארצות חבר העמים, ומניעים עקרוניים של זוגות, שאינם רוצים להתנסות בהליך ובטקס הרבני.

עפ"י הערכות שונות מגיע מספר הזוגות הנישאים בנוסח אלטרנטיבי ליותר מרבע ממספר הנישואים בישראל (גורמים העוסקים בנושא מקרוב טוענים שהמספר קרוב יותר לשליש!). לפי כל קנה מידה זהו נתון מזהים. משמעותו: אחד מתוך ארבעה (או שלושה) אנשים, בוחרים, ביועין, להפנות גבם לחוק המדינה ולקיים הליך נישואים המנוגד לרצון המחוקק.

להלן טבלה המפרטת את מספר הנישואים הנערכים בשנה ביחס למספר התושבים החיים בישראל:

שנה	סך נישואים	סך אוכלוסייה יהודית
1950	16,039	1,203,0
1960	14,467	1,911,3
1970	23,983	2,582,0
1980	24,946	3,282,7
1990	24,059	3,946,7
1997	28,159	4,616,1

עפ"י נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה היה מספר רישומי הנישואים בשנת 1994 – 26,149. נציגי הרבנות מסרו לוועדת הפנים

צילום: אלמס ליבק

הקבר ודרש להביא את תכולתו לקבורה יהודית. ידועים גם מקרים בהם קודשו עצמות של חיות ובהמות.

למרות שבעתירה שהוגשה לבית המשפט העליון נקבעה הלכה, כי אתר עבודות איננו מקום קדוש, וכי רשות העתיקות רשאית לבצע בו הפירות לצורך מחקר, מצויה הרשות במיגונה מתמדת, והנזקים למחקר המדעי משמעותיים ביותר. הפירות מתבצעות היום במקומות שונים בארץ תחת הטרחה בלתי פוסקת של החרדים, והעצמות שנמצאות, נמסרות על פי פסיקת בג"צ, לקבורה.

בשנה שעברה העלו המפלגות החרדיות יוזמת חקיקה בכנסת, שתבעה להפסיק לאלתר כל חפירה בה מתגלות עצמות, ולהתיר המשך חפירה רק על סמך אישור של ועדת שרים. זמירה שגב, מזכ"ל חמד"ת (חופש מדע, דת ותרבות) אומרת, כי היוזמה טורפדה הודות לפעילות נמרצת של אנשי חמד"ת, שהזעיקו את הלווי החילוני בכנסת. אמיר דרוקי, העומד בראש רשות העתיקות קובע, כי קבלת החוק היתה מביאה לחורבן גמור של כל המחקר המדעי.

העימות המתמיד עם אנשי "אתרא קדישא" גורם לכך שאין היום, למעשה, הפירות יוזמות, והדבר היחיד המתבצע בשטח הן חפירות הצלה.

חזרה בתשובה:

אחד חוזר שלושה יוצאים

בתודעה הציבורית השתרשה אמונה חזקה האומרת, שיש בשנים האחרונות גל אדיר של שיבה לדת. לכאורה, לא קשה ללקט ראיות לכך. העליה הדרמטית בכוחה של ש"ס בבחירות האחרונות, כנסים רבי תהודה של מחזירים בתשובה, השפעתם של רבי מג דורשי קבלה על ציבורים גדולים, ולא רק של שומרי מצוות, תקשורת "שינקיאית" הששה לתת ביטוי לתוהים ותועים, המחפשים אחר שורשים בעולמות מיסטיים וקבליים, כל אלה מעידים, לכאורה, על נהיה המונית של שיבה לדת. למעשה אין נתונים בדוקים על ממדי תופעת החזרה בתשובה. לגורמים הממסדיים, המטפחים את התופעה, יש עניין מתמיד להאדירה ולהעצימה. המחזירים בתשובה פועלים בעיקר בערי שדה ובפריפריה,

מנצלים את המצוקה וקשיי הקיום כדי למשוך אנשים אל "עולם האמת", תוך שימוש ברטוריקה ארסית כלפי העולם החופשי, וליבוי שנאה כלפי המימסד החילוני.

ד"ר נרי הורוביץ, הבודק את החברה החרדית מזה שנים, מעריך את מספר החוזרים בתשובה ב־25 השנים האחרונות, ב־35,000³. מספר זה, מקבל חיזוק גם ממקורות נוספים, (בין היתר על סמך תחשיבים שנעשו בעמותת על"ה הפועלת מראשית שנות השמונים לסייע למשפחות שנפגעו מהחזרה בתשובה), בנוי על דיווחים של הישיבות למשרד הדתות ועל חישובים לגבי נפח כוח האדם בישיבות אלה.

הקושי במדידה כמותית של התופעה מסייע לחוגים דתיים להציג מצגי שווא בפני החברה הישראלית. יש להם עניין מובהק להוכיח כי מדובר בתהליך חד סטרי – אל הדת אך לא ממנה. אולם, אילו היה בסיס לטענות בדבר נהירת המונים לדת, מאז ראשית שנות השמונים, היינו צריכים לדאות כבר מזמן שינויים דמוגרפיים כבירים, שהיו באים לידי ביטוי, בין היתר, בעליה דרמטית במספרו של הציבור הדתי-חרדי, עליה במשקלו של החינוך החרדי-עצמאי

והתעצמות בכוחו הפוליטי. מהצד האחר קיימת כל העת תופעה הפוכה של יציאה לשאלה. בניגוד לחזרה בתשובה, הזוכה לגיבוי מימסדי רחב, והנתמכת בכספי ציבור, מדובר בתופעה אישית ואנונימית. היוצא לשאלה עובר תהליך אישי, בדרך כלל מתוך קונפליקט קשה עם משפחתו וסביבתו, ואיננו נעזר ע"ג גורמים חיצוניים. ליוצאים לשאלה אין יח"צנים, אין תקציבים, אין ממסד שמוכן לעטוף, לחבק ולבלוע. בסוף הדרך לא ממתין שום אור שמח, אלא הרבה קשיים וייסורים בתהליך ארוך של קליטה בעולם חדש, מנוכר ובלתי מוכר. ואף על פי כן ישנם רבים כמותם.

במחקר שנערך בראשית שנות התשעים ע"י פרופ' מוטי בר לב, מאוניברסיטת בראילן נמצא, שישנו זרם קבוע של צעירים, בוגרי ישיבות, שעוזב את הדת. למרות הקושי הגדול בכימות של המספרים הוא לא נרתע לקבוע, שאחד מנותן ארבעה חובשי כיפות סרוגות, מסיר את הכיפה מעל ראשו. לאחרונה חל גידול משמעותי במספר הצעירים החרדים, הפונים לעמותת "ה.ל.ל.", המסייעת לצעירים המבקשים לעזוב את הדת ולהיקלט בעולם החילוני. ראשי האגודה מדווחים על הכפלה במספר הפניות,

העולם היהודי-חילוני. המוטטלת הנעה זה שנות דור בין קטבי העימות החילוני-דתית נוטה עתה באופן ברור לצד החילוני. הפרהסיה הציבורית נהייתה כבר מזמן חילונית במובהק, ולא לחינם מרבה ח"כ אברהם רביץ מדגל התורה, להתלונן בשנים האחרונות, כי הסטטוס קוו מופר לרעת החרדים. יש בהחלט בסיס מוצק לטענה זו.

מהלך חד כיווני

סקירה המבקשת לצייר תמונת מצב של החילוניות בישראל, תחטא אם תסתפק בתיאור המציאות העכשווית. לא יהיה זה נכון להיתלות בנקודת זמן זו או אחרת, כדי לקבוע מי הוא המרוויח בין הצדדים. למדנו בעבר כי חישוב פוליטי זמני יכול להטות את הכף לצד זה או אחר. לקוניונקטורה הפוליטית ישנה השפעה, אולם זוהי השפעה קצרת טווח, שאיננה יכולה לעמוד מול המהלך ההיסטורי הגדול. וכאן אולי טמון המפתח להבנת השינוי העצום שחל בעם היהודי.

התבוננות בביוגרפיה הלאומית שלנו מראה כי זהו מהלך חד כיווני. החיים היהודים נעים מן ההווה הדתית, שאפיינה אותם בעבר, לתוויה חופשית-חילונית המאפיינת אותם בהווה. שום גזירה או תקנה, שהסקטור הדתי מצליח להעביר או לכפות, אין בה כדי להתמודד עם עובדה זו. החברה היהודית מצויה בתהליך חד וברור של חילון. שלושה מתוך ארבעה יהודים שחיו כאן בארץ לפני שלושה דורות היו אנשים דתיים או שומרי מסורת. שלושה מתוך ארבעה יהודים החיים היום בישראל, הם על פי הגדרתם, חילונים או מסורתיים.

תוצאות הסקר בדבר אפיוני הזהות היהודית, המובאים בראשית המאמר, מצביעים על כך שלמעלה מ-50% מהציבור מגדיר עצמו כחילוני. עוד 30% מגדירים עצמם כמסורתיים. אם נלך שניים שלושה דורות לאחור נגלה, כי הסב והסבתא של אותו ציבור עצום היו אנשים שומרי מצוות. אין ביטוי מוחץ מזה כדי לאשש את הקביעה כי במאבק ההיסטורי על אופייה של היהדות – ניצח המודל הצינוני-חילוני.

רשימת אירועים שעיצבו את המאבק החילוני-דתי מראשית המדינה

1947 – מסמך הקובע את גבולות ה"סטטוס קוו" בין חילונים לדתיים לדורות נשלח ע"י דוד בן-גוריון, הרב י.ל. פישמן ויצחק גרינבוים, בשם הנהלת הסוכנות לאגודת ישראל, ובו פירוט ההסכמות וההבטחות שניתנו לציבור הדתי מטעם המדינה, לכשתקום. המסמך כולל הבטחות והתחייבויות בנושאי שבת (יום מנוחה חוקי), כשרות (בכל מטבח ממלכתי תשמר הכשרות),

החרדים:

כיצד הם רואים אותנו?

החברה החרדית היא חברה מסתגרת. פרנסיה עמלים מזה דורות להציב חומות של סגירות, שימנעו את פלישת המודרנה פנימה, ובה בעת ירתיעו את הבריה מלהציץ החוצה. אין הם רואים אותנו, אך נראית בעיניהם החברה החילונית?

פרופ' מנחם פרידמן מאוניברסיטת בר אילן אומר, כי החברה החילונית מפחידה מאד את החרדים. היא מציגה בפניהם תמונת –מראה מפתה ומרתקת, דוחה ומקרבת. החילוניות נתפסת בעיניהם כחופש, כחיים ללא עול, כמושא להשתחררות מנטל כבד, לעיתים ללא נשוא, של חובות ומצוות ומנהגי עשה. האלטרנטיבה נמצאת לכאורה ממש מעבר לדלת, מזמינה וקורצת. פרופ' פרידמן מדגיש כי כשם שחילונים רבים מתקנאים ב"חד" החרדי, במסגרת המשפחתית ותחושת השייכות, כך רואים חרדים רבים בעיניים כלות את "הדשא החילוני", שהוא יפה יותר, ירוק יותר. רבים מהם, לו רק היו יכולים לתת דדור לרצונותיהם, היו עוברים לצד השני, ולו רק כדי לטעום ולנסות.

פרופ' פרידמן גורס מזה שנים, כי מדינת הסעד הישראלית היא האחראית לגידולה הבלתי סביר של החברה החרדית. התמיכות הרבות הניתנות מטעם הרשות ליחיד ולמשפחה, המממנות לימודים לאורך שנים, המסבסדות ביטוחי בריאות ומעניקות תגמולים שונים לחברת הלומדים ולמשפחה מרובת הילדים, מעניקה בטחון ליהודי החרדי ומונעת ממנו את הצורך להתמודד עם קשיי הקיום.

הפרדוקס הוא, שדווקא המגע והקשר עם המדינה שבחוק, הם שישנו את החברה החרדית. המדינה החילונית עתידה לחבק בעוצמה הולכת וגוברת את האדם החרדי, אומר פרופ' פרידמן. סוכני המדינה ינסו פנימה אל תוככי החברה, יציעו לחבריה הכשרה מקצועית, עבודה, כניסה וחיבור למודרנה, ואזי השינוי הוא בלתי נמנע. יהודי שטעם מן התפוח החילוני לא יהיה עוד חרד בנוסח הישן.

ועל נכונותם של צעירים "מהססים" רבים, לבצע את השינוי, שנחשב עד לא מכבר לכמעט בלתי אפשרי.

ד"ר הורוביץ טוען, כי תופעת היציאה בשאלה גדולה בהרבה מן החזרה בתשובה. להערכתו עזבו את הדת במהלך עשרים השנים האחרונות 100,000 אנשים. רובם הגדול חובשי כיפות סרוגות, מיעוטם מן הגרעין החרדי הקשה.

האם יש בסיס לחרדת החילונים כי ישראל הולכת ומתחרדת? מסתבר שלא. גלי החזרה בתשובה, אחוזי הילודה במשפחות החרדיות שהם פי שלוש ויותר לעומת אחוזי הילודה המקובלים בציבור החילוני, הכספים הרבים הניתנים לעולם הישיבות, כל אלה לא הביאו לשינוי ממשי של הרכב החברה הישראלית. כוחם היחסי של המפלגות הדתיות לא השתנה מהותית למן שנות החמישים. חלקם היחסי במערכת החינוך לא גדל אף הוא. ההסבר היחיד האפשרי לעובדה שחברה זו אינה עולה ופורצת ומתעצמת, הוא בכך שישנם רבים שעוזבים אותה. הנתונים מראים, שבשלושה העשורים האחרונים, על כל אדם שנהיה דתי יש שלושה שעזבו את הדת ונהיו חילונים.

סיכום:

החילוניות כבר ניצחה

נחזור לשאלות שהצגנו בפתיחת המאמר. האמנם הורע מצבה של החילוניות בישראל?

האם יש שינוי לרעה במאזן הכוחות בין חילוניות לדתיות? האם ישנה עליה בכוחם של הדתיים בישראל? התשובות לכל השאלות הללו הן לא, באלף רבתי.

שני שלישי מאזרחי ישראל מעדיפים חינוך ממלכתי. קרוב לשליש מהזוגות הנישאים אינם מוכנים לדרוך על מדרגות הרבנות. השבת פרצה כבר מזמן את המוסרות שהטילו עליה חוקי הסטטוס-קוו, ותהליך היציאה לשאלה רחב ומקיף בהרבה ממה שידוע בציבור.

יש זירות בהן נסוגה העוצמה החילונית מפני תקנות והסכמים שבאו לרצות את החרדים. המאבק הציבורי לגיוס בחורי ישיבות טרם הושלם, אולם נדמה שרק למעטים יש היום ספק כי תמצא דרך להשית עליהם נוסחה זו או אחרת של שירות צבאי או לאומי. המודל של ש"ס, שקנה לו אחיזה בקרב שכבות רחבות והביא למפלגה זו הצלחות מדהימות בקלפי, נראה היום רעוע מתמיד. השאלה איננה האם יצליחו ראשי התנועה לגשר על הניגודים ולאחות את הקרעים שביניהם, אלא האם תסכים המדינה להעניק לסקטור מסויים, שהוא בבסיסו אנטי ציוני ואנטי דמוקרטי, תנאים מועדפים על פני כל השאר, והאם יסכימו רבבות הורים להעניק לילדיהם חינוך חסר ומוגבל, שאינו נותן להם כלים להתמודד עם החיים במציאות הישראלית המודרנית.

מבט מקיף על זירת העימות החברתית-תרבותית, מלמד אם כן, כי אין מי שיעצור את החילוניות ואת האנרגיות המתפרצות של

"שמרני אל מידידי"

יהורם מזור

בעיון רב קראתי את רשימתו של ד"ר חגי דגן "האמורפיות של האמונה" בגיליון האחרון של "יהדות חופשית" (גליון מספר 16-17).

לומר את האמת הייתי בטוח, לרגע קט, שהחזרת שנטלתי לידי הינה מוסף של "יתד נאמן" או השבועון "למשפחה" של ש"ס ודומיהם. בשקיקה קראתי את דבריו של הכותב עד אשר הגעתי לסוף ונשארתי פעור פה. זאת משום שהנאמר בפיסקת הסיום, בה מדגיש הכותב כי איננו שומר תורה

אין אני בא להתמודד עם טיעונו של ד"ר דגן. בעשרים וחמש השנים בהן אני משמש ברבנות ועומד בשורה הראשונה של המנהיגות הרפורמית בישראל, הייתי צריך לא אחת להתמודד עם טיעונים "תואמי-טיעונו של ד"ר דגן. "דתיים" דגולים כמו פרופ' שלמה אבינרי, השמיעו לא אחת את הטיעון: בית הכנסת שאלי איני הולך חייב להיות אורתודוכסי. טיעונים כטיעונו של ד"ר דגן נשמעים בפאנלים ציבוריים כאשר בר הפלוגתא לרב הרפורמי/הקונסרבטיבי הינו איש המחנה הדתי והחרדי, זאת אומרת לא "תואם" אלא האורגניל הממשי להבנת

הביניים ובעת העתיקה, ועל כן יישום יהדותנו יהיה שונה. הכרה זו באה לידי ביטוי הגותי ברור כבר לפני שנים רבות על ידי פרופ' עקיבא ארנסט סימון ז"ל. במאמרו האידיאולוגי: "האם עוד יהודים אנחנו" (הופיע בספר מסותיו הנושא אותו שם בשנת 1982). במאמרו זה הגדיר פרופ' סימון את המתח שבין היהדות ה"קתולית" והיהדות ה"פרוטסטנטית". בניגוד לדגן אין סימון חושש מפני השימוש בסממנים בעלי מאפיינים כאילו נוצריים. כדי להגדיר "יהדות קתולית" בלי השימוש במושג הקתולי ידרשו מילים רבות. כך הדבר גם לגבי הסברת המושג "יהדות פרוטסטנטית". סימון עושה זאת ללא יסורי מצפון וללא חשש. לקורא ברור כי המושגים הינם אנלוגיות להוויות קיומיות בחברה היהודית המודרנית.

" חגי דגן שוביניסט לדוגמת היהודיות שלו. שוביניזם זה גורם לו שלא לקבל דרך מחשבה יהודית אם אינה מזכירה לו את השטעטל של מזרח אירופה או את המלאח מצפון אפריקה.

פלטת חרדי/חילוני

דגן, לעומת זאת, כישראלי ממוצע וצפוי, שוביניסט לדוגמת היהודיות שלו. שוביניזם זה גורם לו שלא לקבל כל דרך מחשבה יהודית אם, במקרה ושלא במקרה, כותרתה או תוכנה אינו מזכיר בדיוק את השטעטל של מזרח אירופה או את המלאח מצפון אפריקה. טוב היה בעיניו של דגן כי כל אותם יהודים, אשר אינם יכולים לחיות את חייהם כאורתודוכסים ואולי אפילו כחרדים, ינתקו את הקשר בינם לבין היהדות על זרמיה ותת זרמיה השונים והיהו לחילונים, ואולי אפילו בלי התוספות יהודים וישראלים, כמופיע בשמה של תחילה.

ולסיום בלשון תמונה. לעורך כתב העת "יהדות חופשית" ישנה זכות עריכה. זכות זו, המוקנית לו מתוקף תפקידו, מקנה לו גם את הזכות לפסול דברים שהגיעו לשולחנו. בטור המערכת מופיעים ארבעה הנושאים את התואר עורך: ראשי, עמית, מלביה"ד וספרותי. האם לא העלה אף אחד מהעורכים המכובדים את השאלה: מה מקומו של מאמר, כעין פלטת חרדי/חילוני, זה בתוך עמודי העיון של כתב העת בעריכתם? האם מאמרו ההומניסטי של הלל הזקן "דעלך שני לחברך לא תעביד" לא עמד לנגד עיניכם כאשר חשבתם שיש לכלול את המאמר אצלכם? ואידך זיל גמור.

בר מצווה בבית כנסת רפורמי: בין ריבוניים לרביניים

השאלה הקיומית הגדולה: מה דורש מאיתנו האלוהים. כאשר בדיון משתתף גם אדם חילוני, אין הוא נכנס למאבק שבין שני סוגי הדתיים. הטיעון המרכזי שעליו נשענת התיזה שלו הוא "אנחנו (החילונים) יהודים ריבוניים אנחנו ולא רבניים".

עולמנו המודרני היהודי נשען על תפיסות עולם שונות מאלה שהיו שליטות בימי

ומצוות ומכיר בקרע שעליו עומדת יהדותו משום שאינו מקיים מצוות.

אם כך הדבר, נשאלת השאלה לשם מה נכתבה הרשימה, ועוד יותר מזה מה הטעם בחרה האכסניה להכיל רשימה זו?

הרב יהורם מזור הוא מזכיר מועצת הרבנים המתקדמים בישראל.

האמינים נקיה החברה הדתית מימנשה פשע ואלימות

המוסדות בקיבוצים, כי בכיתותיהם גדלים חוטאים, אוכלי שפנים-חזירים ויתרת גויי ישראל. אין צורך לומר, כי מוסדות רשמיים אינם מעיזים לכפור בעליונות בתי האולפנא הדתיים בהם מחנכים, כביכול, ליראת שמיים ואהבת ישראל. השגות ומעלות לכל היותר כלפי ההסדרים המנהליים השוררים

טדי פרויס הוא עיתונאי

באכסיומה, על כל פנים לא בפרחסיה, לפיה דור הצדיקים הבא גדל וצומח בחדרים, ישיבות ובתי ספר ממלכתיים-דתיים. רק פה ושם עולים הרהורי כפירה למקרא עיתונים וצפייה בטלביזיה לנוכח העבריינים, לכאורה ולא לכאורה, החובשים כיפות ו/או המגדלים זקנים. מעטים בלבד מעיזים להתקומם כשהחרד"לים *מטיחים כלפי בוגרי בתי הספר הממלכתיים, קל וחומר

כל אימת שאי מי מעלה טענות/בקורת כלפי החינוך הדתי מטדמלכתי ו/או החרדי מזדעקים חכמי התורה ונציגיהם בכנסת. התזה השלטת בדברי מתקפת הנגד שלהם היא "גם אם איננו מקנים לחניכינו את סממני המודרנה והאופנה האחרונים, אנחנו לא מושב לצים. אצלנו אין סמים ומעל לכל אין פשע, אז איפה אנחנו ואיפה אתם?". מעטים בלבד מעיזים להטיל ספק

החיים' זייף את מספר התלמידים בישיבה כדי ליהנות מתקציב מוגדל".
התלונה הוגשה גם נגד הרב יעקב חמד, מנכ"ל "דשת מעיין החינוך התורני" של ש"ס, בגין קבלת דבר במירמה, זיוף ותחבולה".

• 12.4.99 "הארץ": "רב מגדל העמק חשוד שסייע לאם שחטפה את בנותיה מאיטליה".

• 16.4.99 כל העיתונות: משפטם של אריה דרעי, הרב אריה ויינברג, משה ויינברג ויום-טוב רובין הסתיים. היופטים קבעו: עבירת השוחד חמורה ביותר, שיש עימה קלון. דרעי נדון ל-4 שנות מאסר ולקנס כספי; הרב אריה ויינברג, ראש ישיבת "לב בנים" לשעבר, נדון לשנתיים מאסר על תנאי (בהתחשב בגילו) ולקנס כספי; משה ויינברג נדון לשנת מאסר בפועל ולשנה על תנאי; יום-טוב רובין נדון ל-6 חודשי עבודות שירות ולשנת מאסר על תנאי.

• 18.4.99 "הארץ": מנהל מוסד חינוך חרדי, הנחשב למרכזי ברשת החינוך של חסידות סאטמר בברוקלין, הודה בפרשיית הונאה מסועפת, באמצעותה הזרים למוסד במירמה מיליוני דולרים מתקציבי חינוך עירוני.

ו"גויים", מאמינים ו"כופרים", חילוניים ודתיים כאחד, ואין בעובדת היותו של אדם דתי או חרדי מתן חסינות מפני פשע או עוון. באוסף מרשים זה כללנו אך ורק מעשי פשע ועבריינות שבוצעו בידי מנהיגים ומחנכים דתיים, אלה שאמורים להיות "משכמם ומעלה" בחברה ולהתוות לה את דרכה המוסרית. ואם אלו מעשי המנהיגים, נשמטת הקרקע מתחת להאשמותיהם כלפי הציבור החופשי החילוני.

אפריל-מאי 1999

• 19.3.99 "מעריב": הרב שלום ברזילי, בן 58, הורשע בבית המשפט בנתניה בביגמיה. יו"ר נעמ"ת דרשה לפטר את הרב מכל תפקידו בגלל הדרשתו.

• 2.4.99 מוסף שבת, "דיעות אחרונות": כתבה מאת מרדכי גילת על "הסיפור הפלילי המדהים של השר לשעבר רפאל פנחסי ותרגילי המירמה של ח"כ לשעבר שלמה דיין (שניהם חברי ש"ס).

• 5.4.99 "מעריב": שמרית אור, מועמדת מר"צ לכנסת, התלוננה במשטרה: "הרב בובליל מפרדס-חנה, ראש ישיבת 'אבן-

פשיעה ועבריינות של רבנים, מורים ומנהיגים דתיים וחרדיים

מתוך "יומני פשיעה, עבריינות
ואלימות בעולם הדתי והחרדי"
המתפרסמים בכל חודש באתר
האינטרנט "חופש"
www.hofesh.org.il

רבים בחברה החרדית, בייחוד בין מנהיגיה, מתייחסים לחברה החילונית, לתרבותה ולערכיה כמאופיינים בפשע, זימה וטומאה, לעומת החברה החרדית שכולה, כביכול, מוסריות, טוהר ואהבת האדם. אין בכוננת עורכיה של רשימה זו לטעון, חס וחלילה, שרבנים, מורים דתיים ויתר "כלי קודש" הם כולם, או רובם, פושעים או עבריינים. המטרה היא לחשוף קבל עם ועדה את העובדה, שהפשע, הרשע, העוון והטומאה הם מנת חלקם של בני האדם כולם, יהודים

גם רב (אם התואר אמיתי או הושג באחורפציה, לא נודע) מקומו לא נפקד שערים ובני ברק אינם נעדרים אף הם מקרב המתעללים (גם מינית) בבני משפחותיהם

בהם, ולעיתים עוד יותר רחוקות על תכניות הלימודים שאין בהן כדי לאפשר חיים מיגיע כפיהם.

בעלי כיפות מקווים, ולא אחת זוכים, לאמפטיה מצד השופטים, או לפחות לתנאים מקלים בבתי הכלא

אלימות חרדית: פוליטית ואישית

ביניהם. כך גם חברות הסמים מטבריה, שפטרונם היה נצר למשפחת הרב קוק. הוא הדין בכנופיות נתניה ובסניף העולם התחתון באשקלון, שאחד מראשיו נורה למוות בבית החולים תל-השומר, אחרי שניסיון התנקשות מוקדם הסתיים בהצלחה חלקית בלבד (הוא נורה, אבל לא למוות). ולא רב אחד נתפס ונשפט בגין נסים שהוא מחולל, כמונן תמורת "הוצאות".

וכך גם "האנס מהדרום", שאסף נערות בדרך והבטיח לסדרן בעבודה; וכך ראש הישיבה בביתר גן, שנהג להתעלל מינית בתלמידיו ומעשיו היו ידועים לכמה מעסקני המפלגה. ובדומה לו "המוביל הלאומי" של הטייט, שאמור לשמש עד מדינה כנגד ראש הממשלה ואשתו. וכך גם רב ממשפחה מפוארת, שכדי להעניק קורטוב קדושה למעשיו, ביצע אותם בבית הכנסת שלו. חבש כיפה גם "החטוף" מאשקלון, שעל-ידי ביום חטיפתו ביקש לסבך את המו"מ ישראל - תמאס ו/או אש"פ. תושבי מאה

חובשי כיפות - חזיון נפרץ בעולם הפשע

כך היה עד ל-13 באוקטובר, ג' חשוון השנה. באותו יום, בתוכנית "חמש עם גדי סוקניק" (אותו יום - ללא גדי סוקניק) הוזמן לאולפן סנ"צ דודי כהן ונשאל בדבר כנופיית מבריקי הסמים, סניפי אנטוורפן ואמסטרדם שזה עתה נלכדה. המראיית, אחר ששאלה את השאלות המקובלות בנוסח "מה הרגשת?" ו"מה עבר לך בראש?" השתוממה לנוכח ריבוי החרדים והדתיים בכנופיה שנלכדה. "אתה לא מופתע, סנ"צ כהן?". קצין המשטרה לא התחמק כמקובל, כשחרד"לים נתפסים. "לגמרי לא" השיב סנ"צ כהן, והסביר כי דתיים וחרדים מעורבים תכופות במעשים שלא ייעשו. עד כמה שזכור, זו הפעם הראשונה שאיש מטעם הממסד אמר גלויות, כי חובשי כיפות ועטורי זקנים הינם חזיון נפרץ בעולם הפשע!

מי שעקב בהתמדה אחרי אירועים בעולם התחתון יזכור, כי חברי כנופיית רמת עמידר ופרדס כץ, שמזה שנים חשודים ברצח וקונטרה-רצח של יריביהם, ואף העתיקו את החזית עד לבית קפה מלא יושבים פנים מפשע בחוצות רמת-גן, הם חובשי כיפות.

מגלגלות מיליוני שקלים בשנה.

• 14.6.99 "הארץ": כתבת תחקיר גדולה של שחר אילן, החושף שערוריית הקצבות של מיליוני שקלים (יותר מ-20 מיליון בשנת 1997 בלבד!!) לרשת עמותות אתרי, בראשן עומד הרב אוליפנט. אתר "חופש" חושף פרשה קודמת הקשורה ברב אוליפנט, "יו"ר עמותת איתרי, הרב חיים וייס, מאשים את הרב אוליפנט כי זייף את מכתב התפטרותו".

• 28.6.99 "ידיעות אחרונות", "מעריב", "הארץ": הרב וייס, יו"ר העמותה של ישיבת איתרי נחקר במשטרה תחת אזהרה בחשד כי היה מעורב בהעלמת עשרות מיליוני שקלים מקופת הישיבה. הוא סרב לשתף פעולה עם המשטרה ונעצר.

• 18.6.99 "הארץ": מורה בתיכון, אבשלום רצבי, דתי לפי הכיפה על ראשו בתמונה, נעצר שלשום ע"י משטרת גבעתיים בחשד למעשים מגונים ב-4 תלמידות.

יולי אוגוסט 1999

• 8.7.99 "ידיעות אחרונות": טוען רבני הורשע אתמול בבית משפט השלום בחיפה

תרדוף" - "העיתונות החרדית הספידה השבוע את הרב פרדס, מבכירי הרבנים, שנתייסר ביסורים שאילצו אותו להתפטר מכהונת הדיינות" - "ומה היו אותם ייסורים? הוא נידון לשישה חודשי מאסר בפועל לאחר שהורשע בביצוע מעשים מגונים בנשים, מירמה והפרת אמונים".

יוני 1999

• 9.6.99 "הארץ": שנה וחצי מאסר לאהרון שמואל קורנבלט, מנהיג ההתפרעות החרדית בדירות של הנוצרות בירושלים.

• 15.6.99 "ידיעות אחרונות": "המשטרה: אלי זדה, החשוד ברצח כפול בתל-אביב, התחבא במשך חודש וחצי בישיבה בירושלים וקבל שם חסות של רבני הישיבה".

• 16.6.99 "מעריב", "הארץ", "ידיעות אחרונות": עוזרו האישי של הבאבא ברוך נעצר בחשד ששידל חמש נשים בנתיבות לחתום על תצהירים כוזבים נגד הרב יעקב איפרגן, "הרנטגן" - שכביכול ביצע בהן מעשים מגונים. "הארץ": הרקע לכך הוא מאבק בין שני מקובלים, שחצרותיהם

• 22.4.99 "הארץ": נעצר מנהל בפנימייה מהזרם הדתי בדרום בחשד שביצע מעשים מגונים בחניכה.

• 25.4.99 "הארץ", "ידיעות אחרונות": הוגש כתב אישום נגד הרב זאב קופלביץ, לשעבר ראש ישיבת "נתיב מאיר", המואשם בעבירות מין ב-19 נערים.

• 30.4.99 "הארץ", "מעריב", "ידיעות אחרונות": רב ממרכז הארץ נאשם בהתעללות מינית בשני ילדים בני 10, אותם לימד תורה. הוא הואשם שקשר תלמיד אחד בחבל, וביצע בו מעשה סדום, גם בבית הכנסת.

• 2.5.99 "ידיעות אחרונות": רב המושב מאור, נעצר ע"י משרד החקלאות בחשד של זיוף חתימת כשרות על בשר כבשים.

• 14.5.99 "7 ימים": כתבה על אברהם פור, הרוצח הסדרתי שפעל בירושלים בשנות ה-80, שהודה ברצח אביו, אמו ועוד רבים. הוא מעיד על עצמו: "אני איש דתי המאמין באלוהים שהוא רחום וחונן".

• 28.5.99 "זמן תל אביב": "צדק צדק

הקטינים והקטינות. תירוצם, אם הכשתם הטוטאלית אינה מתקבלת, הוא בדרך כלל בנוסח "חוסך שבטו שונא בנו" וגומר. פדגוגים וסוציולוגים שנשאלים בקשר לכך נזהרים מאד בדבריהם. הפרופסורים מנחם

אם מחקר כזה יערך בתנאים הנוכחיים: העניין אמנם חשוב מבחינה חברתית/ פדגוגית, אך טעון מדי מהיבט הפוליטי פנימי. הם מוסיפים, כי כיפה מסוג כלשהו עשויה להיות רק הסתגלות אופנתית:

שרון ("אני לא מבין למה צריך למהר בהסגרת יהודי לאומי לידי הגויים"), כשהם נתמכים בממסד האורתודוכסי, במסע להצלת הפטריוט. אולם אחרי דיונים ממושכים, כשבכל זאת הוסגר לצרפת ונכלא, שכח נקש מאדיקותו, הסיר את הכיפה, גילח את הזקן והיה ככל האסירים. שריר, שרון וכמובן הממסד הדתי לא נבוכו בגלל נפילתם בפח של פושע פלילי, על כל פנים לא יותר ממנחם בגין והנשיא הרצוג על ששחררו "מטעמי בריאות" שני פושעים בישראל.

אחד המעטים שכתבו דברים ברורים בהקשר זה היה שחר אילן ב"הארץ" שמצא, כי הרוב המכריע של מברחי הילומים, ולא דווקא דגי הרקק ביניהם, הם חרדים. ואין פלא. ההיסטוריה גזרה על היהודים להיות פליטים, ופליט בכוח לא יקנה נדל"ן, שאותן אי אפשר לגרור מארץ גזירה לחוף מבטחים, בעוד שיהלומים בשווי של מיליונים אפשר להעביר בין תפרי של שטריומל אחד. ו"להעביר" פירושו להבריח, כי בעת פוגרום או צו גירוש ממשלתי, לא הרבו הצאר או הפריצים בעבר להרשות למגורשים ליטול עמם הרבה מרכושם. הברחת יהלומים היתה, לכן, שאלה קיומית כמעט. אולם מסתבר שהרגל הופך בקלות יתר לטבע, ומי שהבריח קצת אבנים – יקרנות מתחת לאפס של צארים ופריצים, יתפתה בקלות לנהוג כך במדינת הגויים ממוצא יהודי. ישראל.

התנאים והאמוראים בני זמננו מחוסנים בפני הפשע לא יותר מבוגרי בית החינוך בתל-אביב, חניכי תיכון עירוני א' ומוסד חינוכי מגידו.

בעליהן מקווים, ולא אחת זוכים, לאמפתיה מצד שופטים, או לפחות לתנאים מקלים בבית-הכלא, שם רבנים ואוספי מצוות למיניהם דואגים למשהו ממחסורם.

האם יש או אין מתאם בין חינוך דתי/חרדי ופשע?

וויליאם נקש מליון שבצרפת, פושע שרצח אנשי עולם תחתון מוסלמים על רקע פלילי, הציג עצמו כלוחם על כבוד עמו מול גויים שונאי ישראל. חשיבונו השתלם. בשל אהבתו הלוהטת לישראל, יצאו שר המשפטים "אברשה (שריר) שוב הביתה" והשר אריאל

אמיר (קרימינולוגיה) ומשה ליסק (סוציולוגיה) מתבטאים בזהירות יתרה. הם מציינים שאין בידיהם או בידי מישהו אחר נתונים מספריים כדי לשפוט ולהסיק מסקנות מרחיקות לכת. ובצדק. כשמובא חשוד למשטרה אין שואלים אם הוא דתי, חרדי או סתם אוכל שפנים, בדיוק כפי שבשום מדינה דמוקרטית אין שואלים לדתו, או אפילו למינו, של עצור. ישראל היא יוצאת מכלל זה. הנימוק/תירוץ הוא, שלעניין הדת/לאום עשויה להיות חשיבות במקרה של חשד לפשע על רקע לאומני. לגבי חשוד דתי בישראל, אמיר וליסק היו מוכנים לומר לכל היותר שגם מעבר לתחום השבת לא הכל ירוק. למיטב ידיעתם לא נערך שום מחקר בנושא זה, והם מסופקים

• 9.9.99 "הארץ": בית המשפט העליון אישר: פרושינבסקי, החרדי שעומד לדין באשמת הונאת בנקים בעשרות מיליוני דולרים, ימשיך לשבת במעצר.

• 10.9.99 "ידיעות אחרונות": מתגבשת במשטרה המלצה להעמיד לדין את גבי סוויסה, אחיו של השר אלי סוויסה. בדו"ח גם מופיעים חשדות אישיים נגד ח"כ עופר חוגי מש"ס, עד לאחרונה עוזרו של הרב ראובן אלבז, ראש מוסד החזרה בתשובה "אור החיים". זאת, לאחר שנמצאו חשבוניות בסך 2 מיליון ש"ח שהוצאו לחברה בשם "המימד העשירי בע"מ", שסיפקה שירותי הסעה למוסדות החינוך של "אור החיים", הקרובים. חברת ההסעות, על פי החשד, מופעלת על ידי חוגי עצמו.

• 16.9.99 "ידיעות אחרונות", "מעריב": היועץ המשפטי לממשלה: יש להדיח את מנכ"ל, מעיין החינוך התורני, הרב חמד.

• 14.9.99 "הארץ": משה גרפי, מנהל בית ספר וולפסון השייך לזרם החינוך העצמאי בהרצליה, שהורשע בעבר על הכאת תלמידים, ממשיך בתפקידו והואשם שוב בתקיפת תלמיד נוסף.

שני רבנים, אחים, שנאשמים בכך שאנסו את שתי בנותיהם. הפרשות החלו להיחשף לפני כשנה. שני הרבנים אנסו את בנותיהם במשך שנים מאז היו בנות 12.

• 4.8.99 "הארץ", "מעריב", "ידיעות אחרונות": מנכ"ל רשת החינוך "אל המעיין", הרב יעקב חמד ואשתו טמיה, נחקרו במשטרה בחשד לקבלת כספים במרמה. "הארץ" מספר, שחמד הוא "מנהל עמותות, יו"ר מועצה דתית שלא מתפקדת ומקורב מאד לאריה דרעי".

• 6.8.99 "ידיעות אחרונות": החברה "חיים טובים וארוכים" שבבעלות ח"כ מש"ס, עופר חוגי, שילמה בהמחאות ללא כיסוי.

• 22.8.99 "ידיעות אחרונות": "תחקיר 'מוסף לשבת' חשף כי הח"כ עופר חוגי (ש"ס) הקים מוסד חינוכי שקיבל הקצבות כפולות מהמדינה.

ספטמבר 1999

• 1.9.99 "מעריב": רב מאזור חיפה מואשם באונס בתו הקטנה.

בעוון שפיכת מים רותחים על אשתו שגרם לה כוויה.

• 11.7.99 "מעריב": "הרב שלום ברזילי, רב הישוב הקהילתי שער אפרים הורשע על שהתחתן עם שתי נשים. הוא נידון לעבודות שירות.

• 13.7.99 חדשות טלוויזיה ערוץ 1: עמירם אדרי, בן 26, סמנכ"ל העמותה "נתיבי עציון", העוסקת בחינוך תורני, הורשע ב־20 עבירות מין.

• "הארץ": ההרשעה הייתה במסגרת "עיסקת טיעון": הודאה ב־20 עבירות מין תמורת מחיקת אישום באונס.

• 21.7.99 "הארץ": כנופיה של חסידים נתפסה בארצות הברית וחבויה מואשמים ששימשו בלדרים להברחת מיליון כדורי אקסטזי לנירירוק.

• 22.7.99 "הארץ": בכתבי האישום וטען, שהבלדרים הם בעיקר חסידים מקהילות באזור וויליאמסבורג בברוקלין.

• 22.7.99 "מעריב": "כתב אישום הוגש נגד

ליזום מחקר שיבדוק אם יש או אין מתאם בין חינוך דתי/חרדי ופשע. כך נדע כולנו שאמנם אין קשר בין יאיר לוי, ביריוניו של כהנא, משבחי רצח רבין לסוגיהם ויגאל עמיר, לערוגה בה צמחו.

מסמיים, הברחות, הכאת ילדים, ואף אינוסם. הם מחוסנים בפני הפשע לא יותר מבוגרי בית-החינוך בתל אביב, חניכי תיכון עירוני א' ומוסד מגידו! הודעתו בטלביזיה של סנ"צ דודי כהן צריכה לעורר דווקא את אבות החינוך ה"חרדי"לי

תהיה זו איולת ונבלה כאחת לומר, כי ה"חדדים", הישיבות ובתי המדרש מחנכים לפשע. אולם באותה המידה חובה לומר לתנאים ולאמוראים בני זמננו, כי בזכות חמשת חומשי התורה, ששת סדרי המשנה ודפי גמרא לרוב, לא התנזרו תלמידיהם

*חרד"ל – חרדי דתי לאומי

אלימות חרדית: גם מעבר לתחום השבת לא הכל ירוק

שנאשם באונס הועמד לדין לפני מספר שנים על עבירות זיוף וניסיון לקבל דבר במידמה, ונדון ל-80 שעות עבודות שירות.

• 20.10.99 "ידיעות אחרונות": רב ביוקנעם עשה עיסקה לא חוקית עם פושעים שפרצו לבית גיסו וניסו לגנוב את מכוניתו. הם החזירו את המפתחות תמורת הבטחה של הרב שלא יסגיר אותם למשטרה. חצי שעה אחר כך פרצו אותם פושעים לארבע דירות נוספות.

• 24.10.99 "מעריב": רב בן 79 חשוד כי פיתה בסוכריות, ילדה בת 11 להיכנס אתו לבית הכנסת בשכונת קריית מנחם בירושלים, שם נישק אותה ונגע בחזה שלה בניגוד לרצונה.

• 31.10.99 "ידיעות אחרונות": מנהל מקווה טהרה מצפון הארץ נאשם באינוס 3 ילדים ובביצוע מעשים מגונים בגופם. הוא פיתה אותם בממתקים להיכנס לביתו, עשה בהם מעשים מגונים, ואחר כך פיתה אותם ללכת עמו למקווה, שם אנס שניים מהם.

נהג הרב "לאמץ" נערים אחדים, שעימם נפגש במשרדו, בחדר המדרגות ומאחורי מחיצה בדירתו. הרב נישק, ליטף, התגפף וניהל שיחות מין "כי הן מעצבות את האישיות". ישיבת "נתיב מאיר" נחשבת ספינת הדגל של ישיבות בני עקיבא. הפרקליטות המליצה להעמיד לדין שני רבנים, שידעו ושתקו: הרב אליהו גרוסברג והרב רוזנברג.

• 18.10.99 "ידיעות אחרונות": רב-מקובל, שנאשם באונס של צעירה שבאה לבקש את עזרתו, ושמשפטו מתעכב כבר 5 שנים, ממשיך לעבוד כ"מורה רוחני" לילדים. הנאשם באונס אחראי על החינוך הדתי ברשות המקומית בה הוא גר. הוא מרצה בבתי ספר, וכותב חוברות לימוד. בכתב התביעה נאמר: הרב הבטיח לצעירה לגרש שדים מקרבה, ואנס אותה. גירוש השדים "חייב" פעולה חוזרת, והרב ביצע בה שנית מעשים מגונים.

• 19.10.99 "ידיעות אחרונות": שר החינוך הורה להרחיק את הרב שנאשם באונס, מכל מגע עם תלמידים.

• 20.10.99 "ידיעות אחרונות": הרב

16.9.99 "ידיעות אחרונות": רב ידוע מקנדה הודה בהברחת סמים לאסירים.

• 21.9.99 "ידיעות אחרונות": חרדי מברוקלין רצח את אשתו במיטתה.

אוקטובר 1999

• 1.10.99 "ידיעות אחרונות": ישראל ארליך, יו"ר לשעבר של חברה קדישא, מואשם בגניבה ובמעשי מירמה ושורה ארוכה של עבירות פליליות.

• 1.10.99 "הארץ": רבנים הדיחו עד מדינה לא להעיד נגד פרושינובסקי.

• 8.10.99 "הארץ": הוגש כתב אישום נגד טוען רבני, אריה פרידמן מאילת, באשמה של שידול לרצח איש עסקים. לפי הנטען, התאהב הטוען הרבני באשתו של אותו איש עסקים, והזמין רוצח מקצועי לרצחו תמורת מיליון שקל.

• 11.10.99 "ידיעות אחרונות", "הארץ": הרב קופולוביץ, שעמד בראש ישיבת "נתיב מאיר", הורשע במסגרת עיסקת טיעון ב-12 מקרים של מעשים מגונים. במשך שנים

המושלים בכיפה

בצלאל עמיקם

הסוף צפוי מראש. לקראת ההצבעה על תקציב המדינה, הנועלת את השנה האזרחית, יפרץ הכספומט, ליתר דיוק הקופה הלאומית, והביזה תחל. הספרות הקופצות של תקציבים לחרדים מזכירות את שעון משאבת הדלק. פקידי האוצר ינשמו לרווחה אם סל ההקצבות יתמלא ב-1.5 מיליארד שקל "בלבד" והתקציב הכללי לא יגלוש על גדותיו.

נדוניה כספית היא חלק ממחיר הישרדות הממשלה. היא הגורם המסנדל אליה את השותפות האורתודוכסית-קלריקלית. מסגרת התקציב אולי תשמר ואולי לא, אך מה שחשוב הוא שהשינויים במבנה התקציב יבטיחו את האינטרסים שלהם.

מדוע זה קורה גם בקואליציית אהוד ברק, שנדמה כי היא תלויה בתמיכת המפלגות החרדיות פחות מאשר ממשלות נתניהו ורביץ? אחת התשובות העיקריות היא, שבוועדת הכספים מושלים החרדים בכיפה, וכל מי שיפגע בהם ילמד את לקחו. ברצונם – יבטלו כל יזמה ממשלתית שתובא בפני הוועדה. ברצונם יגזרו שיתוק על פעולות הממשלה ויהפכו אותה לחסרת אונים. איך קרה הדבר? בוועדה היושבת על ברכי הכסף יש לחרדים ייצוג מעל ומעבר לחלקם בכנסת. סיעת העבודה נידבה ליהדות התורה שני מושבים על חשבונה, והיום יש להם שלושה מושבים. לש"ס שלושה נציגים משלה, ולמפד"ל – אחד. 7 נציגים דתיים מתוך 17 חברי ועדה שנחלקים בין קואליציה לאופוזיציה – זו פוליסת ביטוח מצוינת.

כשהחליטו הרבנים כי על יהדות התורה לפרוש מהקואליציה, איש לא ישב שבעה. ללא תפקידים מיניסטריאליים היה במילא

שנת הש"ס

"אנחנו צנועים, ישרים ותמימים בפוליטיקה" – נהגו לומר ראשוני ש"ס כשנבחרו לכנסת לפני כחמש עשרה שנים. אולם הח"כים המופלאים של ש"ס הבינו עד מהרה את הכוח הגלום בידיהם, ביחוד כשהן מורמות בהצבעה, כלפי מעלה. ש"ס היא היום מרכיב חשוב בקואליציה הממשלתית. אם תפרוש, צפויה הקואליציה המונה היום 68 חברי כנסת, לרדת אל מתחת לקו האדום ולעמוד על נקודת שפל של 51 ח"כים. ומה יהיה אז על ההסכמים המיוחלים עם הפלשת'ינאים ועם סוריה? לאן יצעד תהליך השלום עם ממשלה הנשענת על מיעוט בכנסת?

אמנם נכון, שבאופן תיאורטי, ברגע שתפרוש ש"ס ממשלת ברק, ניתן יהיה לצרף את שינוי על ששת הח"כים שלה; את עמיר פרץ עם שניים נוספים; ואת סיעת הפורשים של ח"כ ברנפמן עם עוד שניים. סך הכל של מצטרפים פוטנציאליים אלו יוכל להחזיר תמיכת רוב של 61 ח"כים לממשלת ברק.

המדינה לא החלה אתמול, אבל עד למהפך הראשון של שנת 1977, הזרימה היתה שולית. הליכוד, שלקח את אגודת ישראל כשותפה לשלטון, ביסס ושכלל את השיטה שהקנתה לו רוב פרלמנטרי צר, אך יציב. המערך, לימים מפלגת העבודה ובגלגול הנוכחי ישראל אחת, גילה נדיבות לב לא פחותה במרוץ הנואש אחרי המפלגות

היום ידוע על מוסדות פיקטיביים רבים המשמשים כסות וכתובת לכספי משלמי המסים. בהעדר כוח אדם שיבדוק את העמותות וקריטריונים ברורים לחלוקת המזומנים, החגיגה נמשכת.

החרדיות, והן הזדרזו והקימו מאות עמותות פורחות ומשגשגות, בלי שלמישהו ברור מה הן עושות באמת. היום ידוע על מוסדות פיקטיביים רבים המשמשים כסות וכתובת לכספי משלמי המסים. בהעדר כוח אדם שיבדוק את העמותות וקריטריונים ברורים לחלוקת המזומנים, החגיגה נמשכת.

הקשר למפלגה רופף. אולם, גם לאחר שפרשה יהדות התורה מהקואליציה, לא תבעה ממנה סיעת העבודה כי תחזיר לה את שני המנדטים היקרים. ההלוואה הפכה למענק.

שאיבת כספים מאוצרה המדולדל של

אילופה של ש"ס

יוסף גואל

בעולם שכולו טוב, ש"ס - במיוחד זו שלאחר הרשעתו של מנהיגה אריה דרעי - לא היתה צריכה להיכלל בקואליציה של אהוד ברק. אבל בעולם פוליטי ריאלי שלאחר בחירות מאי 1999, בו עלה כוחה של ש"ס עד ל-17 ח"כים, יש מקום להבדלי דעות לגיטימיים אם רצוי והכרחי היה לכלול את ש"ס בקואליציה. הוויכוח המשמעותי הוא סביב השאלה מי זקוק למי יותר בזיווג שלא מן הטבע בין ממשלת מרכז שמאל לבין מפלגה אתנית-חרדית בעלת מאפיינים כמעט קרימינליים.

בחמשת החדשים הראשונים של ממשלתו, הצליח ראש הממשלה אהוד ברק לקבוע עובדות די ברורות בתשובה לשאלה זו, כשנתון היסוד הוא ש"ס הסכימה להיכנס לממשלה שיתר מרכיביה מאוסים עליה אך ורק בגלל הצורך להציל את מפעל מעיין החינוך התורני שלה מקריסה תחת המעמסה של חובותיה הענקיים. ברק לא נכנע לאיומי ש"ס בנושא הסעת חלקי המשחן של חברת החשמל בערבי שבת. הוא די תמך בתנאים שהציב שר החינוך יוסי סריד למתן תמיכה תקציבית לרשת החינוך של ש"ס.

כישלוננו הגדול עד כה במשחק הורדת ידיים היתה ההחלטה לא להעניש את יהדות התורה על עזיבתה את הקואליציה סביב נושא הסעת המשחנים. לא ייתכן, שבה בעת ש"ס ממשיכה לאיים בהכשלת הצעת התקציב בוועדת הכספים של הכנסת, מפלגתו של ברק - ישראל אחת - לא תבטל את ההסדר בו העניקה שניים ממושביה בוועדה זו ליהדות התורה שהיא כעת באופוזיציה. מבחינה חינוכית זה בדיוק האיתות הלא נכון להעביר לש"ס. הכרחי ש"ס תדע שהמחיר שתאלץ לשלם אם תעז להמשיך לעשות צרות בקואליציה יהיה פירוק ומחיקת מערכת החינוך הפיראטית שלה.

"אל המעיין": הרגליים הרעועות של ש"ס.

נשארה בפנים.

מהפכה בג"צית

כל התמונה של ההקצבות למוסדות החרדיים עשויה להשתנות בצורה קיצונית בהצעת התקציב הנדונה כעת בוועדת הכספים, עקב פסיקה מהפכנית של בג"צ מאמצע אוקטובר. העיקרון שלבג"צ יש זכות להתערב ולפסול דבר חקיקה של הכנסת אם היא מנוגדת לחוקי היסוד, הלך והשתרש בשני העשורים האחרונים. עכשיו, בפסיקת בג"צ בעתירה של התנועה הקונסרבטיבית נגד משרד הדתות המפלה אותה לרעה

בועדת הנספים מושלים החרדים בניפה.

כל מי שיפגע בהם ילמד את לקחו.

ברצונם - יבטלו כל יוזמה ממשלתית שתובא בפני הועדה.

בחלוקת התמיכות, קבע בג"צ שעל סעיפי התקציב להיות כפופים להוראות חוק יסודות התקציב שאינו חוק יסוד. בזה יצר בג"צ שלב קונסטיטוציוני נוסף, שעשוי למוטט את הנהלים לתיקצוב הישיבות ויתר המוסדות החרדיים.

בג"צ פסק שיש להחיל את עקרון השוויוניות שבסעיף 3/א של חוק יסודות התקציב על כל סעיפי התקציב. פחות משבועיים לאחר מתן הפסיקה הודיע ער"ד אמנון דה-הרטוך, מנהל המדור לייעוץ חקיקתי במשרד היועץ המשפטי לממשלה לחברי הועדה בשם היועץ, שיש ליישם פסיקה חדשה זו כבר בהכנת התקציב לשנת 2000.

עדיין אין זה ברור בדיוק איך ההוראה החדשה תיושם בפועל. אבל אין ספק שהמצב החדש שנוצר יוסיף כלים יעילים למלחמה בהקצבות הייחודיות, המפרנסות בעיקר את המוסדות החרדיים של יהדות התורה ושל ש"ס. לא כדאי לנו לעצור את הנשימה, מפני שבדאי יתגלו אלף דרכים "יצירתיות" לעקוף את רוח הפסיקה החדשה. אבל ראוי לציין ניצחון בקרב אחד במלחמה הרחבה. יש להוסיף באירוניה, שהזוכים העיקריים מן הפסיקה החדשה עשויים להיות דווקא מוסדות הדת הנוצרים והמוסלמים, שהיו עד כה מקופחים באופו קיצוני בהקצבות משרד הדתות.

אבל צירוף כל אחת מסיעות אלו כרוך בבעיות.

צירופה של שינוי, בעלת התדמית האנטי-דתית הקיצונית והבוטה, עלולה "לשרוף" את ברק ואת מפלגת העבודה בקרב מצביעים דתיים מתונים פוטנציאליים לכמה סיבובי בחירות, ואולי אף לדחוף מצביעים דתיים כאלו במשאל העם על הסכמי השלום להצביע נגדם. צירוף סיעתו של עמיר פרץ יעורר התנגשות עם המדיניות הכלכלית של ברק. צירופו של ברונפמן עלולה להבריח את ישראל בעליה עם ארבעת הח"כים שלה. כך שלגמרי לא ברור שהאפשרות

התיאורטית להחליף את ש"ס בהבטחת רוב פרלמנטרי לממשלת ברק, תוכל אכן להתבצע במציאות הפוליטית.

נוסחה זו ידועה לשני הצדדים: ראש הממשלה וש"ס. נשמת אפה של ש"ס היא רשת החינוך שלה. המשך קיומה יבטיח לה עתודה צעירה. הגירעון העצום של הרשת עבר מזמן את "מחסום" מאה מליון השקלים. מאזן זה מחייב השארות ליד אלה שיכולים למחוק את החוב. רק הממשלה מסוגלת לייצב מחדש את הרגליים הרעועות של רשת החינוך הש"סית. זוהי, בעצם, הסיבה לנכונות ש"ס לחלוק את מושבי הממשלה עם מרצ, שנואת נפשה.

השארות במערכת הממשלתית פירושה המשך תעסוקה לרבות עובדים שקיבלו את משרותיהם בזכות נאמנותם לש"ס. ג'ובים אלה מחייבים שקט תעשייתי בקואליציה. שרי ש"ס גם לא מסתירים את הנאתם ממעמדם המורם. הם מאיישים ארבעה משרדים ונהנים מכל רגע.

הנבחרת הפרלמנטרית של ש"ס היא צעירה ורבות בה הפנים החדשות. רוב השחקנים חסרי ניסיון, אולם הם מגלים חריצות והתמדה במלוי תפקידם. על השמנת ישמרו היטב. זה בטוח. רק שלא ילכו בדרכי קודמיהם בפוליטיקה, החל באריה דרעי ויאר לוי ולא יסתבכו בשחיתויות. האם למדו פרק בהלכות שלטון? זאת נדע בעתיד. גם המפד"ל, שכוחה הפרלמנטרי הצטמק ל-5 ח"כים בלבד, עשתה מעשה והצטרפה ל"ממשלת הזדון". למפד"ל יש נכסים כבדים, גם מוסדות חינוך וגם יישובים בתוך הקו הירוק ובשטחים, המחייבים הצמדות לעטינים הממשלתיים. המהפך הפוליטי בין הימין לשמאל אמור היה לגזור, לפי האידיאולוגיה, את ישיבת המפד"ל באופוזיציה. הנהגת המפלגה הפרגמטית חשבה אחרת. הצורך להמשיך לינוק מעטיני השלטון גבר על האידיאולוגיה, והמפד"ל

יפתח שילוני

שרות לאומי לבנים ובנות חילונים

מה אמר

מבקר

המדינה?

בשנים 3-1992 בחן מבקר המדינה את תפקוד השרות הלאומי האלטרנטיבי להתגייסות לצה"ל, את תרומתו לחברה, ואת נהלי העבודה והארגון של שתי העמותות, אשר הפעילו בזמנו את מסלולי השרות הלאומי: "האגודה להתנדבות בעם" ו"עמינדב". עמותת "שלומית" קמה בעקבות מסקנות דו"ח זה. להלן מספר ציטוטים מתוך הדו"ח:

- אופן ניהול מפעל השרות הלאומי, ובמיוחד ניהול האגודה להתנדבות בעם בישראל אינו תואם את היקף הפעילות ואינו עולה בקנה אחד עם מנהל ציבורי תקין.
- משרד החינוך העביר לאגודה להתנדבות בעם סכומים גבוהים בהרבה מאלה המגיעים לה בלא שבדק ביסודיות את החשבונות.
- חברי הנהלת האגודה להתנדבות בעם הקימו חברה שלדברי האגודה הוקמה לביצוע פעולות שהאגודה, כגוף ללא כונת רווח, מנועה מלעשותן; החברה לא ניהלה ספרי חשבונות ולא הגישה דו"חות למס' הכנסה. ממצאים אלה מצביעים על מינהל בלתי תקין ועל פתיחת פתח לאפשרות של פגיעה בטוהר המידות.
- חברי הנהלה המועסקים בשכר אישרו לעצמם השלמת פנסיה תקציבית עד ל-70% ממשכורתם האחרונה.
- ליו"ר האגודה הוענקו הטבות מופלגות, כגון "בנוסים", החורגים במידה ניכרת מהמקובל בגופים ציבוריים מעין אלה.

עבודתם אך ורק במלכ"רים - (מוסדות ללא כונת רווח) כגון בתי-ספר, בתי חולים ומרכזי קליטה. אולם, ניתן למצוא אותם גם במוסדות "לא קונבנציונליים" העוסקים במחקר, תיעוד ותרבות, כמו המכון למורשת בן-גוריון בשדה בוקר, ארכיון החגים בבית השיטה, מכון ון-ליר בירושלים ומערת הפלמ"ח בקיבוץ משמר העמק. גם בתחומי הרווחה ניתן להצביע על פרויקטים ייחודיים בהם בנות "שלומית" לוקחות חלק: תראפיה לנפגעים באמצעות רכיבה על סוסים, עבודה במעונות לנשים מוכות, וסיוע במרכז קל"ע (ארגון קבוצות לעזרה עצמית).

למרות מגוון הפעילות המרשים של העמותה כיום, חיה שמואל אינה מסתפקת ב-800 המתנדבות הפועלות בשטח, ומטיחה

מה תעשה נעדה, אשר צה"ל אינו מוכן לגייס אותה לשורותיו? מה יעשה חייל ששותרר משירות צבאי עקב ירידה בפרופיל הרפואי? מה יעשו הנערים אשר צה"ל פשוט אינו זקוק לשרותיהם בשל עודף כח-אדם? אלפי בני נוער על סף גיוס עומדים בפני בעיה זו, לאחר שצה"ל, החליט לשחררם משירות צבאי.

לפני כ-5 שנים, בעקבות דו"ח חריף של מבקר המדינה על אי-סדרים בארגוני השרות הלאומי הדתיים "עמינדב" ו"האגודה להתנדבות בעם", (ראו מסגרת להלן) הגו עמי ברגמן וחיה שמואל, את רעיון השרות הלאומי החילוני. חיה שמואל, אשר עומדת כיום בראש ארגון "שלומית", מספרת על תחילת הפעילות, בשנת 1994, ועל ההתפתחות המרשימה מאז ועד היום:

אלפי בני נוער אינם מגויסים לצבא מטעמי כוח אדם, המדינה, התומכת וממנת שרות לאומי לבנות מסרבת לסייע ל"שלומית" המפעילה שרות לאומי בנוסח חילוני

דברי ביקורת קשים כלפי הרשויות. לטענתה, צה"ל מתעלם לחלוטין מאופציית השרות הלאומי, ועל אף המספר הגדול של בני הנוער אותם הוא בוחר לשחרר (כ-30%), הוא אינו מפנה איש מהם, ולו גם ברמז, אל השרות הלאומי. "פוטנציאל המשרתים בשרות הלאומי עומד על אלפים נוספים, אשר כיום אין לנו אפשרות להגיע אליהם", "בשחרור המסיבי של צה"ל ללא הפניה למסגרות תלופיות, אנו מפסידים נוער נהדר שיכול היה לתרום לחברה בתחומים שונים ומעניינים, והוא נפלט ואינו מנוצל". מטרתה של העמותה כיום היא להגיע בראש ובראשונה לכלל הצעירים בעלי הפטור מהשרות הצבאי, דרך בתי

"במחזור הראשון שלחנו לשטח 18 בנות שירות, ומאז המספרים גדלים בטור הנדסי. נכון לספטמבר 1999 משרתות במסגרת שלומית 800 בנות".

ייחודה של "שלומית" מתבטא בהיותה פלורליסטית, ומקבלת לשורותיה לא רק בנות חילונית, אלא גם מסורתיות, דתיות וערביות. עם זאת, הגוון הבולט בעמותה הוא חילוני. ההצטרפות לשרות הלאומי הינה לשנה או לשנתיים (על פי בחירת המשרתים), ומקנה למסיימים תנאים דומים לאלו של חייל משוחרר - הן מבחינת מענק השחרור, והן מבחינת מעמד מקביל לחייל לשעבר אל מול הממסד והרשויות. בנות "שלומית" ובניו, משובצים במהלך

צעירה בשרות לאומי דרך "שלומית": המדינה מתנכרת

יפתח שילוני הוא סטודנט לחינוך ומדע המדינה באוניברסיטה העברית

אלישע בן אבויה

היה יהודי חופשי

סטנלי מירון

החינוך, שהיה בעיניו טיפוח מידות ויצירת אדם מוסרי. שמונה אמירותיו כלולות באבות דרבי נתן, ומחציתן עוסקות ביחס בין תלמוד למעשה. הוא התנגד להסתגרות בעולם התורה ולטיסמא של לימוד תורה לשמה. הוא העמיד מולה את הטיסמא של לימוד תורה לשם מעשים טובים. הוא אמר, "אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה, למה הוא דומה? לאדם שבונה אבנים ואחר כך לבנים. אפילו באים מים הרבה ועומדים בצידם אין מוחים אותם ממקומם. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה, למה הוא דומה? לאדם שבונה לבנים תחילה ואחר כך אבנים. אפילו באים מים קמעה מיד הופכים אותם" (שם, פרק כד).

הרבנים שהתנגדו לו וניסו להשכיחו מן הזיכרון הלאומי, לא הצליחו מחמת צחוק הגורל. מקומו בקרב חז"ל נשמר בעיקר משום ששמו שורר באגדה על ארבעה חכמים גדולים שנכנסו לפרדס. האגדה הזאת היא רק מטאפורה, אבל היא הפכה לאחד מנכסי צאן ברזל של המיסטיקה היהודית. הפרדס התפרש כלימוד תורת הסוד. מתוך ארבע הדמויות, בן עזאי הציץ ומת, בן זומא הציץ ונפגע, אלישע קיצץ בנטיעות, ועקיבא יצא בשלום (בבלי חגיגה יד/ב-טו/א, תוספתא חגיגה ב. ג-ד). פרשנים עמלו הרבה כדי להבין את פשר האגדה הזאת, ועד היום הסוגיה שנויה במחלוקת. המעשה של אלישע ש"קיצץ בנטיעות", אולי דומה שבחזות שכלו "קצץ" או ביטל את הנחות היסוד של תורת הסוד. הרי, אלישע היה אדם שכלתני ורחוק ממיסטיקה. ברם יריבו עקיבא שקע בתורת הסוד, שימש בה ליצירת מדרשים דמיוניים, ותדם את חלקו ליצירת תורה שבעל פה גדושת אגדות. (אמוראי בבל טבעו את מטבע הלשון "תורה שבעל פה" תחת השפעת הניב הבבלי. השין מיותרת וגורמת לשיבוש לשוני.)

רבי אלישע בן אבויה נשאר דמות אפופת מסתורין ושנויה במחלוקת. הוא היה בין הרבנים הבולטים בזמנו, חכם מכובד בקרב חז"ל, ואחד הגיבורים הגדולים של יהדות חופשית. הוא התנגד לרבי עקיבא ומקורביו הקנאים, שבשם אלוהים המיטו על העם היהודי את חורבן ירושלים וביתו, וגרמו להגליית יהודים מיהודה. כידוע, אלישע הוחרם ואף היו ניסיונות להחביאו במקורות תחת הכינוי "אחר".

נותרו פירורי מידע מועטים עליו. על פי המקורות, נולד אלישע למשפחה ירושלמית אמידה. רבי אליעזר ורבי יהושע, יחד עם נכבדי העיר, השתתפו בטקס המילה שלו. הוא קיבל חינוך מסורתי מגיל צעיר ונחשב לעילוי. אולם הוא לא הסתגר בד' אמות של תרבות תורנית, אלא היה בקי בתרבות ההלניסטית של תקופתו, הופיע בבית המדרש עם

ספרים בלועזית, ובין השאר אף זמזם פזמונים פופולריים ביוונית. כלומר, היה רב מוכשר ויחד עם זה בן תרבות במובן הרחב. מעט ידוע על פעילותו כרב. כנראה, אלישע בחר להקדיש את עצמו להוראה. רוב אמרותיו שנותרו עוסקות בתורת החינוך. המפורסם ביותר בין תלמידיו היה רבי מאיר, דמות בולטת ומכובדת במסורת התלמודית. על פי התלמוד הבבלי, אלישע מונה לאב בית דין בשלב כלשהו בחייו, ויעץ בענייני הלכה (מועד קטן כ/א). אבל הוא נקרא "רבי" רק במקום אחד במקורות (אבות דרבי נתן, נוסח ב', פרק מו').

המקצץ בנטיעות

אלישע הדגיש שני מסרים חינוכיים בדבריו. הראשון דן בחשיבותו של יסוד חינוכי איתן, שמתאפשר רק כאשר ילד מתחיל ללמד מגיל צעיר. האמרה הידועה ביותר נמצאת במסכת אבות ד.כ: "הלומד ללד, למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש. והלומד זקן, למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מתוק". המסר השני דן במטרות

היריבות בין הפרושים לעם הארץ

לא ידוע מתי ולמה התחילה יריבות בין שני אלה, אך השוני ברקע האישי בודאי השפיע. אלישע גדל במשפחה מבוססת, למד מילדותו,

ד"ר סטנלי מירון הוא חוקר ביד טבנקין

במסחר. נאמר באותו המקום ש"גדולה שנאה ששונאים עם הארץ לתלמיד-חכם, יותר משנאה ששונאים אומות העולם את ישראל!". עקיבא הוסיף, שגם הוא שנה את תלמידי-חכמים בזמן שהיה עדיין עם הארץ, והיה מוכן לשבור להם את העצמות (פסחים מט/ב).

קוצים בכרם

יש מקום להשוואה זהירה בין מצבם של יהודים תחת הכיבוש הרומי לבין מצבם של פלסטינים תחת הכיבוש הישראלי, אם כי לא היו אצל היהודים ניסיונות להתערב בענייני דת ובודאי לא מעשי שמד. אולם שני המצבים מעמידים שאלה דומה: מה יותר טוב לעם - לשתף פעולה עם הכובש כדי להפיק את המיטב מן המצב ואולי אף לשפרו, או שמא למרוד כדי לסיים את הכיבוש, ואפילו מתוך סכנה של כשלון הרסני. אלישע בחר בשיתוף פעולה עם הכובש. הוא לא סמך על נסים ולא המתין להתערבות אלוהית, אלא האמין שבני אדם צריכים לפתור את בעיותיהם בעצמם. לעומתו, עקיבא בחר במרד אלים נגד הרומים, יחד עם אמונה בהשגחה עליונה.

מה יותר טוב לעם -
לשתף פעולה עם הכובש
כדי להפיק את המיטב או למרוד?
אלישע עבר בבתי המדרש ושכנע את
האברכים לנטוש את ספסל הלימודים
ולגשת לעבודה ולשיקום
הכלכלה ההרוסה.

עקיבא השתיל גאווה לאומית בלימוד התורה, והשקיע מאמצים רבים בהקמת בתי מדרש. הלימודים בהם התרכזו לא רק בתורת משה ובנביאים, אלא גם בתורה בעל-פה שהפרושים טיפחו, וזאת בעזרת מדרשים ותרגומים ארמיים שהרבו בפרשנות דמיונית. אלישע התנגד לדרך הזאת, פסל את הערך של לימוד תורה לשמה, והדגיש את חשיבותם של מעשים טובים. הניגוד הזה בא לזיון שהתקיים בעליית בית נתנה בלד. "נשאלה שאלה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה רבי טרפון ואמר, מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר, תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו, תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה" (קידושין מ/ב). פירושו של דבר, שלילת לימוד תורה לשמה, וחיוב לימוד תורה לשם מעשים טובים.

אלישע היה אדם מעשי. לאור המצב הקשה תחת הכיבוש הרומי, הוא עבר מבית מדרש לבית מדרש, ושכנע את האברכים לנטוש את ספסל הלימודים ולגשת לעבודת קודש של שיקום הכלכלה ההרוסה. דבריו נגעו לליבם של הצעירים, ורבים מהם פנו ללימודי מקצוע ולבניית הארץ, למורת רוחם של רבנים. כתוב על אלישע בירושלמי: "היה עולה לבית המדרש והיה רואה תינוקות (נערים) לפני ספריהם, והיה אומר: מה אילו יושבים ועושים כאן? אומנותו של זה בנאי, אומנותו של זה נגר, אומנותו של זה צייד, אומנותו של זה חייט, וכיוון שהיו שומעים כן, היו עוזבים והולכים" (חגיגה, ב.א.).

מעשיו אלה הכעיסו רבנים והגבירו את שנאתם כלפיו. הם האשימו אותו בהריגת רבנים בכך, שהוא הוציא את האברכים מלימודיהם, וכמובן גם האשימו אותו בשיתוף פעולה עם הכובש. שמעון בר יוחאי, תלמידו ועוזרו של עקיבא, היה בין הנצים החריפים ביותר בהתנגדותם לדרך של אלישע. רצה הגורל והתגלגל אלעזר בן שמעון בר יוחאי לשירות הרומיים. לא ברור אם תפקידו היה שוטר או שופט, אבל היה קשור למסירת יהודים לשלטון הרומי והוצאתם להורג. על כך גער בו רבי יהושע בן קרח: "הומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלוהינו להריגה?" תשובתו של אלעזר היתה,

ושלט גם בתרבות תורנית וגם בתרבות לועזית. לעומתו, עקיבא גדל במשפחה עניה, והתחיל ללמוד תורה בגיל מתקדם והתנגד לתרבות לועזית. חינוכו של אלישע עיצב אדם שכלתני וקשור למציאות. עקיבא גדל בתרבות עממית ספוגת אגדות, והוא הצטיין לאחר מכן באופי דרשני של פרשנות, שהרחיקה לכת הרחק מן המקרא. המקורות מספרים אגדה על ביקורו של משה רבנו בשיעור של עקיבא. משה הקשיב היטב ולא הבין דבר, גם כאשר עקיבא התיר קושיה מסוימת בעזרת "הלכה למשה מסיני" (מנחות כט/ב).

תומכיו של עקיבא רואים באגדה זו הוכחה לחכמתו, אולם מתנגדיו מפרשים את הסיפור כעדות לגודל סטייתו מתורת משה האמיתית. מנחם אלון העיר על האגדה הזאת: "משה רבנו עצמו לא היה יודע אפוא, מה הן ההלכות הנאמרות בבית מדרשו של רבי עקיבא, אך בכל זאת ההלכות הן 'הלכות למשה מסיני' - שמקובלות ומקיימות היו, כאילו נתנו למשה מסיני". בסך הכל יש מעט "הלכות למשה מסיני", וכפי שמנחם אלון מוסיף, "אף אלה

שנויות במחלוקת בין החכמים". על היסוד הרעוע הזה עומדת התורה שבעל פה.

עקיבא הצטרף אל הפרושים. בניגוד לדבריו של יוסף בן מתתיהו, כאילו ההמונים תמכו בפרושים, מקורות מעידים שבין אלה לאלה שררו יחסי שנאה עזים. הפרושים היו תלמידי-חכמים שהתארגנו בחברות סגורות, כדי להגשים אורח-חיים מבוסס על קיום קפדני של מצוות. בולטות ביניהן ההפרדה בין טומאה וטהרה, מתן תרומות ומעשרות, ותפילה קבועה. רוב עם הארץ לא הקפידו על קיום אותן המצוות, ובודאי לא לפי הבנת הפרושים. הידיעות על התקופה הזאת מוגבלות ואינן מספקות תמונה מאוזנת. אבל גם במקורות האלה אפשר למצוא רמזים לכך, שעם הארץ שנאו את תלמידי החכמים הפרושים.

הפרושים נבדלו מעם הארץ עד כדי הימנעות ממגע גופני אתם מחשש לטומאה. אך, הפרושים הצליחו להשיג סמכות מיוחדת למתן הכשר הלכתי ליין ולשמן, וכתוצאה מכך איכרים וסוחרים היו תלויים בהם כמו שרבים היום תלויים בהכשר הרבנות או בד"ץ. התלות הכלכלית הזאת החמירה את היחסים ביניהם. יש גם

אלישע בן אבויה היה
דמות אפופת מסתורין ושנויה במחלוקת.
הוא היה אחד הגיבורים הגדולים
של יהדות חופשית.

ביטויים במקורות לשנאה העזה בין הפרושים לבין עם הארץ. מצוטטים בתלמוד הבבלי דברי רבי אליעזר, שהמחיש את שנאת הפרושים כאשר אמר, שמותר לדקור עם הארץ ביום הכיפורים שחל בשבת. תלמידיו שאלו אותו למה לא אמר לשוחטו, והוא ענה שהדקירה לא מחייבת ברכה. לפי אליעזר השנאה היתה הדדית ועם הארץ היו הורגים את הפרושים אלמלא היו נחוצים להם

"קוצים אני מכלה מן הכרם" (בבלי בבא מציעא פג/ב). אבל כתוב, "אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושופטים מישראל" (סנהדרין צח/א). המגמה במסורת התלמודית, שהיתה להגן על אלעזר בן שמעון בר יוחאי ולהתייחס אליו בסלחנות ואף בכבוד, מעוררת תמיהה לעומת היחס הפוך לאלישע בן אבויה.

עקיבא, כידוע, היה בין הנצים שתמכו במרד בר כוזבא. משנתו נשמרה בכבוד רב במסורת התלמודית עד היום הזה, למרות הסתירה הפנימית שיש בה. למעשה, התנדנדו עקיבא ומקורביו בין תיקון העולם הזה כדי להתאימו לרצונם, לבין הכנעה סבילה לרצון אלוהים מתוך המתנה לגמול בעולם הבא. רוב הרבנים לא תמכו במרד בר כוזבא, כי האמינו שאדם צריך להתרכז בתיקון עצמו על פי האמרה, "העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא: התקן עצמך בפרוודור כדי שתכנס לטרקלין" (אבות ד.טז). צדוקים דחו את התפיסה הפרושית הזאת, ועמדו על חשיבותם של מעשים טובים בעולם הזה, מתוך שכנוע שאין עולם אחר. על פי יוסף בן מתתיהו, הצדוקים טענו שאלוהים אינו מתעניין במעשי אדם בעולם הזה ואינו מתערב. מעשים של בני האדם תלויים ברצונם ומצפונם של בני אדם. הם דחו אותם רעיונות של תחיית המתים וגמול בעולם הבא, שעמדו ביסוד השקפת הפרושים (מלחמת היהודים ב.ח.יד). ההבדל הזה הוא סלע המחלוקת בין הצדוקים לבין הפרושים. אם הדברים נכונים, והם נתמכים בברית החדשה, קיימת אפשרות שאלישע נטה לצד הצדוקי, ואולי היריבות בינו לבין רבי עקיבא היתה גלומה במחלוקת הרחבה יותר. בסופו של דבר, הפרושים ניצחו ואלישע נעלם תחת הכינוי של "אחר", בעוד עקיבא הפך לגיבור במסורת התלמודית.

עליונות התבונה על האמונה

הזוועות תחת הכיבוש הרומי הביאו את אלישע להבחין, שקיום מצוות אינו מבטיח אושר ואף אינו סימן של יושר. הוא איבד את אמונתו בצדק, וגם בשופט עליון (ירושלמי חגיגה ב, א). יתכן שעמדתו הקיצונית גרמה לדחייתו, בסופו של דבר, גם על ידי הפרושים וגם על ידי הצדוקים. אבל אין הבדל בין עמדתו הסופית לבין זו של קהלת הכלולה בתנ"ך, והדבר מעורר תמיהה ושאלות. למעשה, אלישע צעד בדרך החכמה, שהיתה מקובלת על משכילים ירושלמים עד למרד הגדול, והגיע לעמדת קהלת, שהיתה מתאימה למצב שנוצר אחרי כשלון המרד השני.

אלישע בחר בעליונות התבונה על האמונה, והעמיד את היחסים בין אדם לחברו מעל היחסים בין אדם לאל. עקיבא בחר בדרך הפוכה של עליונות האמונה, והדגיש את חשיבות היחסים בין אדם לאלוהים. הרמב"ם בחן את ההשוואה הזאת והסיק מסקנה מעוררת תמיהה. הוא האשים את אלישע בתבונה מוגזמת, ושיבח את עקיבא על אמונתו - "וזאת לא במשנה תורה אלא במורה הנבוכים! הדבר מעורר תמיהה כי הרמב"ם טען שיש לכל מצווה טעם ותכלית,

אלישע בן אבויה תפס את עניין קיום המצוות כעין הסכם בין הקב"ה לעם ישראל על הדדיות של "תן וקח", כיוון שנתאכזב יצא לתרבות רעה.

וחובתו של אדם בעל תבונה להתאמץ ולגלותם. אולם הוא האשים את אלישע בהתאמצות יתרה, עד שעבר את גבול המותר. לדידו של הרמב"ם, אלישע כשל בדרך התבונה כאשר ניסה להבין את הנמצא מעבר ליכולת הבינה האנושית, והוא בשאלת קיומו של אלוהים.

הרמב"ם כתב בחלק הראשון של מורה הנבוכים, שלשכל יש מגבלות טבעיות כמו לעין. כפי שהעין אינה יכולה לראות את הכל, כך גם השכל אינו מסוגל לתפוס את הכל. הנושא של אלוהים עומד מעבר לבינת אדם. לכן, אין אפשרות להוכיח את קיומו של אלוהים, וגם

לא להיפך. מכאן המסקנה, שהאמונה עומדת מעל השכל. עצתו של הרמב"ם לקורא היתה, "אל תמהר לדחות בהכחשת כל מה שלא הוכח הפכו, ואל תחשוב להשיג מה שאינך יכול להשיג... ואם תחשוב להשיג למעלה מהשגתך, או תמהר להכתיש דברים אשר לא הוכח הפכם, או שהם אפשריים ואפילו אפשרות רחוקה, תחיה כאלישע". אבל אם תלך בדרך האמונה, "רק אז תהיה בשלמות האנושית ותהיה בדרגת ר' עקיבא".

יהודה ליבס, בספרו "חטאו של אלישע" הגיע למסקנה שונה. הוא כותב: "אלישע לא חטא בעיונו. חטאו השורשי, שממנו השתלשלו כל שאר חטאיו, היה חטא הגאווה והרהב והחוצפא כלפי שמיא, הוא ביונות היבריס" (עמ' 23). שורש הבעיה היה נעוץ ב"דבקותו של אלישע בעקרון הצדק, שהוא בעיניו חזות הכל" (עמ' 39). מאחר שאלישע לא מצא צדק בעולם, הוא מרד "נגד הישות העליונה ביותר, הקב"ה שאינו נוהג בצדק" (עמ' 42). מאיר איילי כותב "אין על כך עוררין, שאלישע בן אבויה היה נמנה בראשית דרכו עם גדולי

החכמים... עם כל מה שניסו בספרותנו לטשטש את חשיבותו בקהל החכמים, נשתיידו דמוזים ברורים, שכוחן היה רב גם בשקלא-וטריוא ההלכתית" (עמ' 136). מאיר איילי מוצא את המפתח לחידת אלישע ברקע המעשי של אירועי תקופתו. "בדומה לדור השואה, מאורעות השמד היו מוכרחים לעורר הרהורים, ערעורים וספקות באמונה התמה של צדקת האל" (עמ' 139). לדידו, בני הדור עמדו בפני הברירה: או להתרכז בתורה ומצוות כדוגמת יבנה, או להסיק מסקנות הפוכות ומרחיקות לכת. אלישע בן אבויה "החל לכפור בתורת הגמול, ומכיוון שתפס את עניין קיום המצוות כעין הסכם בין הקב"ה לעם ישראל על הדדיות של 'תן וקח', נתאכזב ויצא לתרבות רעה" (עמ' 141). המסקנה הזאת, שאלישע האשים את אלוהים בהפרת הברית בינו לבין עם ישראל נראית נכונה, אבל אין בכך הצדקה לפסוק שהוא יצא ל"תרבות רעה".

גם עקיבא ומקורביו הסיקו מסקנה מרחיקת לכת כשבחרו למרוד בכיבוש הרומי, וכישלונם החמיר את מצב היהודים באופן קיצוני. התוצאות ההרסניות והאכזריות של מעשיהם הפכו את המצב של "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו" לשכיח. מאיר איילי צודק כשהוא מזכיר את קורבנות השואה שעמדו במבוכה וייאוש דומים. אמר דוסטויבסקי, "אם אין אלוהים, הכל מותר". במחנות המוות הכל היה מותר, ומכאן המסקנה שהסיקו אלי ויזל ורבים אחרים, שאלוהים לא היה שם. אנשי הגות מסורתיים קוראים לתופעה הזאת "הסתרת פנים" של אלוהים, ומציעים מגוון של הסברים בלתי משכנעים. אלישע הגיע לאותו שלב של הכרעה, דחה את ההטברים הלקויים, והסיק את המסקנה המתבקשת: "לית דין ולית דיין". האם יש מקום בדור שבא לאחר השואה להסתייג מן המסקנה הזאת? מסקנה נוספת שמתבקשת קובעת, שאם אלוהים לא דאג לצדק, הרי האחריות נופלת על בני האדם.

ידידיה יצחקי

דמותו של אלישע בן-אבויה עולה מתיאוריה ומהסיפורים המעטים אודותיה שבמשנה, כשהיא עוטה ענן כבד של ספק דמות היסטורית, ספק אגדה, ספק מיתוס. הדמות ההיסטורית מתוארת בדיחוק כלשהו, כשהעובדות ההיסטוריות ודברי האגדה מעורבים זה בזה.

כך למשל, הסיפור העיקרי אודות אלישע, פרשת רכיבתו בשבת על סוסו בשוק, והדין התורני שהתפתח בעקבותיה בינו לבין תלמידו ר' מאיר, משובצים בסיפור לידתו ותגיגת ברית המילה שלו, שבה, כמסופר, ירדה אש והקיפה את החכמים שעסקו בתורה. הסיבות ל"ציאתו לתרבות רעה" מוארות באותו קטע באור מיתולוגי, לפיו, אביו הקדיש אותו לתורה בלא שהיתה "כוונת מחשבתו לשם שמים".

כך גם בסיפור אודות "בת קול" ששמע אלישע מאחורי בית המדרש, לפיה נמנעה ממנו הזכות לחזור בתשובה. באגדה אחרת עולות הסיבות לציאתו לתרבות רעה מפי השמועה. פרשת שילוח הקן, לפיה ראה אלישע "אדם שעלה בשבת לראש הדקל ונטל האם על הבנים וירד בשלום", ואילו אדם אחר, שעלה לראש הדקל במוצאי שבת ושמר על המצווה לשלח את האם וליטול את הבנים, הכישו נחש; ופרשת חוצפית המתורגמן, אחד מ"עשרת הרוגי מלכות", לפיה ראה אלישע את לשונו נגדרת בפי חזיר, ולפיכך יצא וחסא. ועוד "אומרים" שהאשם בחטאיו של אלישע היה באמו, שבהיותה מעוברת בו, "עברה על בתי עבודה זרה, והדיחה ונתנו לה מאותו המין ואכלה, והיה מפעפע בכרסה כארס של חכינה (נחש)". אגדות אלה מסופרות מפי דובר אנונימי בלשון "אומרים". אפשר אולי להניח שאותו מספר אנונימי ייחס לאלישע בן אבויה דברים ושאלות שהציקו לו עצמו. כך גם עיקרו של הסיפור על "ביקורו" של

אלישע על סוסו בשבת בבית המדרש, והדין המרתק בינו ובין ר' מאיר, ובמיוחד הפסוקים שנפסקו לו מפי ה"תינוקות" שבבית המדרש באחידות מכוונת. כל אלה מוליכים למסקנה, שגם אם יש יסוד היסטורי לפרשיות אלה, הן עברו שיפוץ מיתולוגי עמוק כשכוננו לספר. כך גם הסיפורים אודות מותו של אלישע, העשן שעלה מקברו, והדין אודות חלקו לעולם הבא.

ה וציא את עצמו מן הכלל

בכל סיפורי אלישע בן אבויה אין כל התייחסות למה שהתרחש בגופו שלו, אין רמז ללבטים, לספקות, לחרטה, לייסורים, לרגשות

כלשהם. העובדות ההיסטוריות והמיתולוגיות מצורפות פרט לפרט בחסכנות קיצונית, במגמה ברורה להרשיע אותו על ש"יצא לתרבות רעה" מצד אחד, ולשבח את למדנותו ו"עיסוקו בתורה" מהצד האחר.

מן הראוי להטעים, ששאלותיו של אלישע, המוסבות על הבעיה עתיקת הימים אודות הרשע שטוב לו והצדיק שרע לו, ועל דרכו של אלוהים בהנהגת עולמו, הן שאלות ליגיטימיות, וחוזרות במקורות פעמים רבות מאוד, אם כי ללא תשובה מניחה את הדעת. חטאו של אלישע היה בכך שהגיע למסקנות "לא נכונות", ובעקב זאת לכפירה גמורה בהשגחה. אפשר שבכך מגלה המשנה יותר מטפח מדרכי הלימוד התלמודי, שאינו מבקש לגלות אמיתות חדשות, אלא רק להצדיק ולהסיר ספקות בכל הנוגע לאמיתות "הנצחיות", הקיימות ועומדות של הדת. האגדה מייחסת לאלישע, ולא רק לו, זיקה עמוקה לתרבות יוון. כבר מהסיפור אודות חגיגת ברית המילה שלו אפשר ללמוד רבות על מקומה של התרבות היוונית בקרב "דולי ירושלים", שעל פי המסופר שם היו "אומרים אלפיביתרין", שירי אכרוסטיכון יוונים, ואילו הוא עצמו, לפי המסופר, 'ספרי מינים' (ספרי כפירה, כינוי לספרי פילוסופיה יוונית) היו נושרים לו מחיקו.

משה שמיר, בסיפורו "על סוסו בשבת", אינו מחדש הרבה ואינו מוסיף חומרים סיפוריים על אלה המצויים בסיפורים המשנאיים אודות אלישע בן אבויה. הוא עושה שימוש במירב החומר שבמשנה, אבל מציג אותו באור היסטורי ריאליסטי, ללא הגורמים המיתולוגיים. סיפורו של שמיר מתרחש כולו באותה שבת בה יצא אלישע על סוסו לבית המדרש, ועיקרו בויכוח עם רבי מאיר, ובעימות עם ה"תינוקות" בבית המדרש. יתר האירועים, במיוחד הפרשיות של שילוח הקן ושל

חוצפית המתורגמן, מסופרים בראיה לאחור. עיקר חיידושו של שמיר הוא בכך, שהעביר את הסיפור אל תודעתו של אלישע. לא "אומרים" אנונימיים מספרים אודותיו, אלישע עצמו פורש את טענותיו, ובמיוחד את מצוקותיו. שמיר בונה, אם כן, את דמותו של אלישע במבט אינטרוספקטיבי, מנסה להסביר את ספקותיו, את לבטיו ואת כאבו של מי שהוציא את עצמו מהכלל. אצל שמיר, העימות של אלישע עם תלמידו, ר' מאיר, אינו בא על מנת להתגרות בו, כפי שעולה מהאגדה המשנאית. הוא יוצא לבית המדרש על סוסו בשבת מחמת ספקות ומצוקות, תוך ניסיון להבין את עצמו, את מה שאירע לו ולהפך בגורמים לציאתו אל מתוץ לגדר ובמשמעותם. שמיר מרחיב את פרשת שילוח הקן, ומחיל אותה על גורלו של עם ישראל:

"דאו עיני את מה שלא דאו עיניו של רבי עקיבא. ראו עיני שנתן לעמו חוקות שאין עולמו נוהג בהם, דאו עיני שדרש מבני מעשים שהוא כביכול אינו עומד בהם, ראו עיני שדרש מבשר ושם צדקה

על סוסו בשבת

עולמו של 'אחרי'
עפ"י משה שמיר

סלקציה במערכת הלימודים

צופיה מלר

מ

רבית סופרי ההשכלה והתחיה - הקלאסיקה של הספרות העברית, נעדרים זה זמן רב ממערכת הלימודים של בתי הספר בישראל, רובם אף סולקו מתכניות הלימודים של משרד החינוך. יל"ג, (יהודה לייב גורדון), מנדלי מוכר ספרים, למשל, אינם נלמדים בגלל האופי הסאטירי הנוקב של דברי הביקורת שלהם

שואל טשרנחובסקי: "אסדרו בדיונות של תפילין"

על החברה היהודית והממסד הדתי בעיירה הגלותית, שאליה מנסים להשיבנו גופים חרדיים בימינו אלה. טשרנחובסקי מסולק בגלל גישתו הפאנתיאסטית, חובקת העולם, שכונתה בפי החרדים של תקופתו "איליות" או "התייוונות". יצירתו של ביאליק כמעט שאיננה נלמדת משום שלדעת הפוליטרוקים של משרד החינוך בתקופת שלטון המפד"ל, הוא עשוי לשמש מודל "שלילי" לחקוי, לא רק משום שהראה למסתופפי בית המדרש את הדרך אל האור, אל ההשכלה, אלא גם משום שלא היה "תינוק שנשבה", לפי המינוח שלהם, אלא "מתמיד", חריף ובקי בספרות הדת היהודית, ויצאתו להשכלה לא באה מבורות, אלא דווקא מידע רב. סילוקם של סופרי הקלאסיקה העברית, אלה ואחרים, מהפרקטיקה של לימודי הספרות בבתי הספר התיכוניים היא פוליטית ומכוונת. הטענה ש"אין להם מה לומר לנו היום" אינה נכונה יותר מהטענה שלחוקי ההלכה ("ביצה שנולדה ביום טוב" או "אוש שלא מדעת"), "לשמונה פרקים לדמב"ם, או "הכוזרי" של ריה"ל יש הרבה מה לומר לנו היום. אלא שהמחנכים והמפקחים האורתודוקסים שהשתלטו על הוראת לימודי היהדות מטעם משרד החינוך, כיוונו את הבחירה שלהם במגמה פוליטית ברורה, ההולמת את השקפת עולמם, בניסיון שקוף להשליטה גם על החינוך הממלכתי, ולא רק על החינוך הממלכתי דתי.

בתקופה זו, בה מצויה מלחמת התרבות בעיצומה, יש להחזיר עטרה ליושנה. סופרי ההשכלה והתחיה היו אלה שהרימו את נס המרד באורחות חייהם של היהודים בעיירה הגלותית, על אמונותיהם ומנהגיהם הארכאים, שכבשו וחקו החוצה את ההגיון ואת היופי שבתרבות האנושית, "ויאסרוהו בדיונות של תפילין", כמימרו של טשרנחובסקי.

טוב יעשה שר החינוך החדש אם במסגרת המאבק על נשמת החינוך היהודי ישיב לארון הספרים שלנו ושל בית הספר את אותם טקסטים מובחרים של דברי הגות ועיון, ויחזירם למערכת הלימודים של בתי הספר היהודים בישראל.

שאין הוא משיב להם כנגדה בצדקה. ראו עני עשרת הרוגי מלכות. הוא עצמו כלום הוא מטריח עצמו על האם ועל הבנים? מאיר בני הוא עצמו, כביכול"

אלישע של שמיר סבור היה, שבעקבות השואה הנוראה שירדה על העם עם מפלת בר כוכבא והוצאתם להורג של החכמים מנהיגי העם, "עשרת הרוגי מלכות", יהיו הספקות והזוועה שהתעוררו בו עצמו נחלת העם כולו, או לפחות חלקים גדולים ממנו, ורבים לפיכך ילכו אחריו בהבנה הנוראה שאין אלוהים, אין השגחה ואין שכר ועונש. והנה מסתבר שאין הדבר כן. חפץ החיים של העם התגבר עד מהרה על האסון הנורא, והמשיך בחיי יום יום, בלימוד תורה ודרך ארץ, בקיום ההלכה באמונה שלימה, אלישע נותר לבדו בלבטיו ובכפירתו.

ע

קני בכפירתו

שמיר מבליט היטב את רגשי החרטה ואת תחושת הכישלון של אלישע, ומעצים מאוד את כוחו של הכלל, שמוציא מתוכו את אלישע ומתנער ממנו. אלישע מבין שמתוך לכלל המלוכד אין לו עצמו, לדעותיו ולחכמתו כל משמעות, והכלל קיים כל עוד יש לו המשך: "ישראל כל זמן שתניקותיהם שלהם הם, ובתחומם הם, אינם אובדים", ולפיכך: "אלישע, עד שאתה מתוץ לציבור חכמתך אינה חכמה ותורתך אינה תורה וחיך אינם חיים". שמיר מכוון סיפור להגנה על זכותו של הכלל להתנער ממי שהוציא את עצמו, כדי להגן על המסגרת ולהמשיך בחיי הקהילה כמימים ימימה.

סיפורו של שמיר איננו הולך עם אלישע. הוא דוחה את כפירתו ואת יציאתו אל מחוץ לגדר, אחרי שואת המרד המשיחי של בר כוכבא ורבי עקיבא. הוא מצביע על הצורך בהמשכיות, בהתגברות,

**"אלישע של משה שמיר סבור
שבעקבות מפלת בר-כוכבא והרצת
עשרת הרוגי מלכות יביאו הספקות
והזוועה להבנה הנוראה שאין אלוהים".**

באחדות עם ישראל. הסיפור עומד בהשתאות על ההתאוששות המהירה של העם לאחר החורבן, ועל שיבתו לחיי יום יום. מהבחינה ההיסטורית, יהודי הגליל לא השתתפו כלל במרד בר כוכבא, ולפיכך לא סבלו מחורבן ביתו, שבעקבותיו נמחה היישוב היהודי ביהודה ובשומרון, ולא התאושש מעולם. בדידותו של אלישע הופכת אצל שמיר לשנאה גדולה, בעוד שבאגדה מסופר על הסתייגות אמנם, אך גם על ראייה שונה של המציאות, ואף על מעורבות בחיי הקהילה ודאגה לשלומה. האגדה מספרת ש"כשהיה נכנס לבית הועד ורואה תינוקות וספרים לפניו, היה אומר: מה הללו יושבים ועוסקים כאן? אומנותו של זה בנאי, אומנותו של זה נגר, של זה צייר, של זה חייט", ממש כמשוררי ההשכלה במאה התשע-עשרה. האגדה מספרת על נחישות דעתו ועל עקביותו בכפירתו: "מצא זונה - תבעה. אמרה לו: ולא אלישע בן-אבויה אתה? עקר צנון מערוגה בשבת ונתן לה." האומנם היה אלישע בודד בדעותיו ובמאבקו? האם מקרה הוא שלא נשאר כמעט דבר מתלמודו?

סיפורו של שמיר "על סוסו בשבת" ראה אור בשנות החמישים הראשונות. הוא כלול בספרו "נשים מחכות בחוץ", שהופיע ב-1952, שנתיים לפני הרומן ההיסטורי הגדול שלו, "מלך בשר ודם". הגורם האקטואלי שאליו מרמז הסיפור, ככל הנראה, הוא במשקעים שלאחרי שואת אירופה. ברוח הימים ההם "מטיף" הסיפור לאחדות העם, להתחדשות ולהמשכיות. אין הוא עושה צדק לדמותו ההיסטורית של "אחר", אלישע בן-אבויה.

היהודי החילוני הראשון

תעלומת "אחרים אומרים" ו"הלכה כאחרים" בספרות התלמודית

ואבטליון, הלל ושמאי, אביי ורבא (ואם תרצו – עפ"י רמז של חז"ל – גם משה ו...בלעם, שני נביאי-אמת, בישראל ובגויים, של אלוהי-ישראל...). לא זו אף זו: לזוג המוזר עקיבא-אלישע היה צאצא רוחני משותף: תלמידם ר' מאיר.

בנוסף לכך, מן הראוי לציין את נטייתם של חז"ל להשמיע דברי-ביקורת כפלי שמיא מפיהן של דמויות אחרות (למשל, קטרוג על הקב"ה מפיו של אליהו הנביא ומפיו משה רבנו) – ולכן ניתן להבחין ב'תוספות' אקטואליות לדבריו המקוריים של אלישע בן אבויה, כל אימת שחז"ל השתמשו בדמותו להשמיע בנחות אנונימית מקצת הרהורי כפירה וביקורת...

אורבך מביא עדויות על שימושם של חז"ל בדמותו של אלישע בן אבויה לצורך הבעת השקפותיהם שלהם כלפיו, וכביכול מפיו. (למען הדיוק עלי לציין, שאורבך אינו ממוקד בשמו של אלישע דווקא, אלא מביא את דמותו כאחת הדוגמאות הרבות לביטוי השקפת-עולמם של חז"ל בנושאים כגון חזרה בתשובה, שכר ועונש בעולם הבא, וכיו"ב). כותב אורבך: "אלישע בן אבויה התייחס מן התשובה: 'שפעם אחת הייתי עובר לפני בית קודש הקודשים רכוב על סוס ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ושמעתי בת קול יוצאת ואומרת: שובו בנים שובבים חוץ מאלישע בן אבויה, שידע כוחי ומרד בי'..." (ירושלמי חגיגה פ"ה ה"א, עז ע"ב, ור' בבלי חגיגה ט"ו י"א, ועוד – מצוטט ע"י אורבך שם, שם).

פשר היחס המיוחד – לאפליה מענישה, אך גם להכרה בגדולתו ואף לאהבה אותו ולציון שבחו של אלישע בן אבויה בתורה שבע"פ – יובן לנו ככל שנעיין בקטעים נוספים שמביא אורבך ובקטעי-מידע תלמודיים אחרים. כותב אורבך (שם, שם): אלישע בן אבויה שייך לסוג האנשים, שנאמר עליהם במשנה (אבות פ"ה מ"ח): "כל המחטיא את הרבין אין מספיקין בידו לעשות תשובה". התוספתא מנמקת דעה זו בטעם "שלא יהו תלמידיו יורדין לשאול, והוא נוהל את העול, שנאמר: 'אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו' (משלי כ"ח 17). (יומא פ"ד ה"א). אמנם חשש זה לא היה קיים אצל תלמידו ר' מאיר, אבל אין אנו יודעים שום דבר על מידת

אברהם וולפנזון

מקובל, בסיכומי ההיסטוריה והביוגרפיה של חז"ל, כי אלישע בן אבויה נקרא בשם "אחר" על שום שהיה מחכמי ישראל (דור שלישי לתנאים) שיצא לתרבות רעה וכפר בעיקר. בברייתא מפורסמת (שביאליק מסתמך עליה בשירו 'הציץ ומת') נמנה 'אחר' בין ארבעת החכמים שנכנסו לפרדס, כלומר: עסק בחכמת הנסתר – וסופו ש'קיצץ בנטיעות'.

ראוי להדגיש, שכל עדות היסטורית – סובייקטיבית היא: למן 'סטלת ישראל' המצרית מלפני 3300 שנים, בה מתפאר פרעה מרנפתח כי צבאו השמיד את העם הנודד "ישראל" (כנראה פרשת ים סוף) ו"לא נשאר לו עוד זרע" (כלומר: הושמד כליל...) – ועד למצבת מישע מלך מואב מן המאה השמינית לפני-הספירה, המאשר (בגרסה

מואבית) את הסיפור התנ"כי על כשלונו של ישראל, יהודה ואדום בנוסיונם המשותף להכניע את מואב המורדת... האובייקטיביות אינה 'נדרשת' מכותב-העדות, אלא מן ההיסטוריון המתיחס אליה.

ידע כוחי ומרד בי"

לפיכך, גם העדויות שנצליח ללקט בדבר אישיותו ופועלו של היהודי החילוני הראשון – אלישע בן אבויה – הן סובייקטיביות: לחז"ל היה יחס אמביוולנטי כלפי אלישע. המשנה מציגה אותו כאחד מגדולי החכמים בדורו, לא רק כאחד מארבעת הנועזים (אינטלקטואלית) שלא חששו לצלול לתוך עולם-הסוד הנורא של ההגות היהודית המיתולוגית – אלא גם כבן-זוגו של גדול חכמי-המשנה הנערץ ר' עקיבא, שיחד עמו הוזה 'זוג' בדומה לשמיעה

ד"ר אברהם וולפנזון הינו חוקר ומרצה במדעי החברה והרוח, ידקאן המכללה לתרבות יהודית - חיפה

השפעתו של אלישע... (ההדגשה שלי - א.ג.)...

נראה לח"מ, שהמלים המודגשות לעיל מבטאות, שלא במתכוון, יותר ממה שרצה אורבך להביע: היתה לאלישע בן אבויה השפעה ניכרת על רבים מבני הדור - כפי שמעידות הדוגמאות והעדייות שעוד נביא - והיתה לו גם השפעה איכותית מכרעת על תלמידו רביהשפעה (שיש המייחסים לו כ-80% מההלכות במשנה) ר' מאיר...

היתה לאלישע בן אבויה השפעה ניכרת על רבים מבני הדור. חז"ל השתמשו בדמיתו כדי להשמיע בנוחות אנונימית הרהורי כפירה זביקורת.

משום כך היססו חכמינו זכרונם לברכה מלייחס לאלישע חזרה בתשובה - אך גם לא יכלו להציגו כמי שנענש על חטאיו בעולם הבא... כותב אורבך (שם, 411): לא נאמר שאלישע חזר בו בתשובה, אלא שמת...

הקיצוני בעניין זה (אורבך סבור שהוא קיצוני בדביקותו בעיקרון של החזרה בתשובה - אך לח"מ נראה שזה קשור ליחסי ר' מאיר - אלישע) - הוא, כמובן, ר' מאיר. כותב אורבך (שם, עמ' 580): הרחיק עוד לעת ר' מאיר... שלא ויתר על החזרתם למוטב של סוטים וחוטאים, ויהיו אפילו בחינת "שנה ופרש" כאלישע בן אבויה...

חזר בשאלה

המיוחד באלישע בן אבויה בא לידי ביטוי בהסבר שנותן התלמוד הבבלי להתפקרתו: ראה לשונו של חוצפית המתורגמן, שהיה גוררו דבר אחר, אמר: פה שהפיק מרגליות ילחך עפר!! - מיד יצא וחטא... לא פחות משהסבר זה מסגיר על "חזרה בשאלה" של אלישע - הריהו משמש כצינור נוח להעביר בו רגשות של תהייה על הצדק בעולם לאחר דיקוי מרד בר-כוכבא (בבלי, קידושין, ל"ט 2). סיפור אחר, מהתלמוד הירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א) מביע מחאה על הנוקשות והאכזריות שבחלק מדיני ההלכה: פעם היה 'אחר' יושב ושונה בבקעת גינוסר, וראה אדם שעלה לראש הדקל ונטל את הבנים ושילח את האם וירד משם והכישו נחש ומת. אמר על כך 'אחר': והרי כתוב (דברים כ"ב 7) "שלח תשלח את האם, ואת הבנים תקח לך, למען ייטב לך והארכת ימים - היכן היא טובתו של זה? היכן היא אריכות ימיו של זה? ...אין ספק, שמחאה זו, בצורת שאלות רטוריות נוקבות, ביטאה את רחשי-ליבם של חז"ל, תוך כדי ייחוסם לאלישע...

ברור מאליו, שהמפתח להבנת היחס האמביוולנטי של חז"ל כלפי אלישע בן אבויה מצוי ביחסו של ר' מאיר תלמידו אלו - וביחסם החיובי ביותר של חז"ל כלפי ר' מאיר (אף כי גם הוא - יחסית - נפגע, נענש וירד במעמדו החברתי בשל אהבתו אל אלישע מורו ורבו). קיצורו של עניין: ר' מאיר גילה יחס טוב אל מורהו החילוני 'אחר' (אלישע) ושמד לו אמונים גם כשאלישע "חזר בשאלה". להלן דוגמאות עיקריות, ששרדו במקורותינו:

1. פעם אחת ישב ר' מאיר ודרש בבית המדרש של טבריה. עבר אלישע רבו רכוב על סוס. הפסיק ר' מאיר את דרשתו, ויצא אליו. סיפר לו ר' מאיר מתוכן דרשתו, ואלישע מסר לו פירושים אחרים לאותן המקראות משמו של ר' עקיבא.

2. כשהתרחקו מן העיר, אמר לו אלישע: דייך מאיר, עד כאן תחום שבת.

3. אמר לו ר' מאיר: אף אתה חוזר כך...

4. אמר לו 'אחר': כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: "שיבו בנים שובבים - חוץ מאחר"...

(עד כאן - מהתלמוד הירושלמי, מסכת חגיגה, פ"ב ה"א).

5. כשנטה 'אחר' למות, בא ר' מאיר לבקרו וביקש ממנו שיחזור בתשובה.

6. אמר לו 'אחר': ואם אשוב, האם יקבלוני?

7. אמר לו ר' מאיר: כתוב (תהלים צ' 3) תשוב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם" - עד דכוכה של הנפש מקבלין בתשובה.

8. באותה שעה בכה אלישע, ונפטר, ומת.

9. והיה ר' מאיר שמח בלבו ואומר, דומה, שמתוך תשובה נפטר רבי.

(עד כאן - ירושלמי, שם).

10. לפי האגדה (בתלמוד בבלי) לא נידון 'אחר' בגיהנום בזכות תורתו - אבל גם לא בא למנוחתו בעולם הבא משום שחטא... (חגיגה, ט"ו 2).

11. כששאלו את ר' מאיר מה יעשה בבואו לעולם הבא - השיב: אבקר קודם אצל רבי ('אחר') ואחר כך אצל אבי... (שם).

12. ר' מאיר היה משוכנע שיוכל להציל את 'אחר' מדינו של גהנום, כי "מצילין תיק-הספר עם הספר" - וכך מצילין לאלישע 'אחר' בזכות תורתו (שם).

13. חז"ל הסבירו אהבתו זו של ר' מאיר ל'אחר' באמרו: "ר' מאיר רימון מצא, ותכו אכל וקליפתו זרק" (בבלי, חגיגה, ט"ו 2).

14. לפי מסורת אחת, כל מאמר שר' מאיר מסרו שבשם אלישע רבו, צוין בשם "אחרים אומרים" (המקור: שמעון ארנסט, כתב הערך "אלישע בן אבויה" באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, שם, כרך ראשון, עמ' 108).

במשנה אין כל הסתייגות מ'אחר'. מן הכתוב ניתן ללמוד על כמות מסוימת וגם על איכות בלתי מבוססת של תמיכה ציבורית-עממית באלישע.

ומכים ב'אחר'

1. כאמור לעיל, קבע אורבך כי "אין אנו יודעים שום דבר על מידת השפעתו של אלישע...". אעפ"י כן, ניתן לאמוד לפחות חלק מהשפעתו עפ"י העדייות הבאות:

2. בנותיו של 'אחר' היו עניות, ובאו להתפרנס מן הצדקה. גזר רבי ואמר (תהלים ק"ט 12) "אל יהי לו מושך חסד, ואל יהי חונן ליתומיו". אמרו לו: רבי, אל תבט במעשי, הבט בתורתו. באותה שעה בכה רבי, וגזר עליהן שיתפרנסו. (ירושלמי, שם). הביטוי "אמרו לו", בלשון רבים, הדומה במשקלו התחבירי לביטוי "אחרים אומרים", מעיד על כמות מסוימת וגם איכות בלתי-מבוססת של תמיכה ציבורית-עממית באלישע...

3. בפרקי אבות מביאים בשמו של אלישע בן אבויה לקח פדגוגי פסיכולוגי: "הלומד ילד למה הוא דומה? - לדיו כתובה על נייר חדש. והלומד זקן למה הוא דומה? - לדיו כתובה על נייר מחוק". ראוי לציין, שבמשנה עצמה (כלומר, בכל דורות התנאים שמימיו ואילך) - אין כל הסתייגות מ'אחר'...

4. יש הרואים בציטוט דלעיל מדברי 'אחר' רמז של קינטור כלפי חברו ר' עקיבא, שנכנס לבית המדרש בהיותו בגיל העמידה...

אחרים אומרים

ייחוס הביטוי "אחרים אומרים" לאלישע בן אבויה, האשמת ר' מאיר בנהייה אחריו, על מי נאמר "הלכה כאחרים", דבריו של מי כונו בשם "אחרים", על מה נשען ייחוס הביטוי "יש אומרים"

האינטלקטואלים שתמכו בדמוקרטיה הקדומה.
 6. בעוד שר' מאיר מדגיש את הפן הדתי-אמונתי של המחלוקת בדבר מועדה של קריאת שמע – ונוטה לתיאור המיסטי של כסא הכבוד האלוהי – הרי "אחרים" דוחה מכל וכל את הפרשנות המיסטית, המשותפת לר' מאיר ולנביא יחזקאל, ומעמיד את היהדות על בסיסה האנושי ולא הפולחני-מיסטי. "אחרים" מדגיש את קנה המידה האנושי – "וראיתם אותו" – אומרים "אחרים" – אין הכוונה לראות את אלוהים, כפי שטוענים המיסטיקאנים, אלא "אותו" – את חברך, האדם, "כדי שיהיה אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו" – כלומר: קנה המידה הוא אנושי ולא מיתולוגי... מחוץ לענין החברתי – נוסח פרותגוראס אבי הסופיסטים "האדם הוא מידת הכל...", – יש כאן גם עניין לאומי-בטחוני: בתקופה שבה רדפו הרומאים את לומדי-התורה, היתה סכנה מרובה להזדהות כיהודי מאמין בברכת שמע באזניים בלתי טהורות של מלשינים למיניהם. בא "אחרים" ומציע פתרון: לא לפתוח בברכה היהודית-המזהה (והמסגירה) לפני שניתן לזהות את המאזינים הפוטנציאליים ולוודא שאינם מסוכנים (שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו...). אין תימה איפוא שנקבע כי הלכה כאחרים...
 7. בדומה לכך אנו קוראים במסכת ברכות פרק א' הלכה ו': תגי

הקורא את שמע בבוקר צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב רבי אומר: צריך להזכיר בה מלכות, אחרים אומרים צריך להזכיר בה קריעת ים סוף ומכת בכורים.
 ר' יהושע בן לוי אומר צריך להזכיר את כולן וצריך לומר צור ישראל וגואלו... בולטת כאן עמדתו העקבית של "אחרים":

אין להכנס למיסטיקה ("מלכות") ואין לעסוק בדברי-אמונה ("צור ישראל וגואלו") אלא להתבסס על עובדות היסטוריות הנוגעות לחיי האומה: הציגונות הקדומה (יציאת מצרים) והמאבק לעצמאות (מכת בכורות)...

8. כנ"ל – גם בתלמוד הבבלי (שיש בו 74 אזכורים "אחרים אומרים"): למשל: מסכת ברכות, דף כ"ט, עמ' ב': תנו רבנן – המהלך במקום גדודי חיה וליסטים מתפלל תפילה קצרה – ואיזה היא תפילה קצרה? – רבי אליעזר אומר: עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראך מתחת והטוב בעיניך עשה, ברוך אתה ה' שומע תפילה; רבי יהושע אומר: שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם – ברוך אתה ה' שומע תפילה... אחרים אומרים: צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתיתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה ברוך אתה ה' שומע תפילה. אמר ר' הונא: הלכה כאחרים... מודגשות בנוסח "אחרים" שתי שאיפות: א. לקצר בפולחן. ב. להתחשב במצוקה הכלכלית...

9. כנגד הגישה האריסטוקרטית של תלמידי-תכמים "בני טובים" הפנויים ללימודים מדגיש "אחרים" גישה דמוקרטית של חינוך להתנהגות טובה, וקובע במסכת ברכות, דף מ"ז עמ' ב': אחרים אומרים, אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

10. נסכם ונאמר: הכינוי 'אחר', ההסתייגות מן הפולחן, השוני בעניני אמונה וכפירה בינו לבין רבי מאיר, הכינוי "אחרים" שניסו להדביק לרבי מאיר כעונש על נסיונו 'למרוד' בנשיא הסנהדרין רשב"ג – כל אלה, בצד הדגש החברתי-לאומי-אנושי-דמוקרטי מחזקים את המסורת, שהובאה באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, כי במקום שנאמר "אחרים אומרים" – הכוונה ל"אחר", הוא אלישע בן אבויה, היהודי החילוני הראשון, שתורתו לרבי מאיר, מתברן של רוב המשניות, הועלתה על נס על-ידי תלמיד-רמעיז, ושימשה בסיס לדוגמא ומופת של יחסי כבוד והערכה הדדית חילוניים-דתיים בתרבות היהודית המתפתחת לאורך הדורות.

לר' נתן, חברו של ר' מאיר – בירור כל אלה, מתוך עיין בטקסט התלמודי עצמו:

1. במסכת סנהדרין פ"ו 1 נאמר: "סתם משנה – (היא פרי עטו של) – ר' מאיר, אליבא דר' עקיבא" (כלומר: מניחים, שר' מאיר מביא את דברי רבו ר' עקיבא – ולכן משנה ללא יחוס היא של ר' מאיר, שהיה תלמידו של ר' עקיבא, ולכן התוכן משותף לשניהם; מתוך שתיקה "דיפלומטית" מתעלמים פה מן העובדה שמורו ורבו המובהק של ר' מאיר היה אלישע בן אבויה, וכי ר' מאיר הוא תלמידם המשותף של ר' עקיבא ואלישע...). יש מעורבים בכי-80% מהמשניות את הקביעות ללא-יחוס ("סתם משנה") שמקורן הוא ר' מאיר, שינק תורה מר' עקיבא ואלישע כאח, ובין 170–135 לספח"ל – רק מאלישע, משום שר' עקיבא לא היה עוד בין החיים.

2. בתלמוד בבלי, מסכת הוריות, י"ג 2, מסופר על מוד שמרדו ר' מאיר ור' נתן בסמכותו של נשיא הסנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל (השני): בכדי לגדל כבודו וסמכותו, פגע רשב"ג בכבודם של אב-בית-הדין ר' נתן החכם (תואר היררכי בסנהדרין) ר' מאיר. לפיכך קשרו שני הנפגעים הללו קשר, במגמה להוריד את רשב"ג מנשיאותו, אבל נכשלו בכך. עונשו של ר' נתן היה, שלא יזכירו את שמו בבית המדרש, אלא ימסרו דברים בכינוי "יש אומרים" – ובמקביל לכך,

עונשו של ר' מאיר היה, שגם את שמו לא יזכירו, אלא ימסרו דברים בכינוי "אחרים" (כנראה רמז לזיקתו ל'אחר' – אלישע – שדבריו מובאים בכינוי "אחרים אומרים"). ומסמכת הגמרא בענין זה בזו הלשון: "אסיקו לרבי מאיר אחרים ולר' נתן יש אומרים" (בבלי, הוריות, י"ג 2).

3. בתלמוד הירושלמי נזכר שבע פעמים הביטוי "אחרים אומרים" – ופעמים גם "הלכה כאחרים" – שניתן לקבוע בסבירות גבוהה כי ר' מאיר ציטט בהן את מורו ורבו 'אחר', הוא אלישע בן אבויה. להלן כמה מהדוגמאות המובהקות:

4. במסכת ברכות, פרק א', הלכה ב' נאמר: "משנה: מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן...גמרא: ...תני בשם ר' מאיר וראיתם אותה אין כתיב

אלא וראיתם אותו מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני שכנה מגיד שהתכלת דומה לים זהים דומה לעשבים דומין לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד והכסא דומה לספיר דכתיב (יחזקאל י') ואראה והנה על הרקיע אשר על ראש הכרוב כאבן ספיר כמראה דמות כסא אחרים אומרים וראיתם אותו כדי שיהא אדם רחוק מחברו ארבע אמות ומכירו רב חסדא אמר כהדא דאחרים..."

5. ראוי להתעכב על הפסקא דלעיל פיסקא זו כוללת גם דברים בשם רבי מאיר וגם דברים בשם "אחרים". כלומר: קטע זה נוצר בטרם שר' מאיר נענש על ה'מרד' נגד רשב"ג. השם "אחרים" מיוחס, לפיכך, למישהו אחר מאותו דור. ה"חשוד" הסביר ביותר לכך הוא כמובן "אחר". גם התוכן של המחלוקת בין ר' מאיר לבין החכם האנונימי בשם "אחרים" מחזק את ה"חשד" שהכוונה לאלישע בן אבויה: זוהי מחלוקת אופיינית לויכוח ידיוותי בין דתיים לחילונים. במקום שהדתי רואה נס מן השמיים, רואה החילוני פעילות רגילה בהתאם לחוקי הטבע, ובמקום שהמאמין רואה כמעט גילוי-שכינה רואה הכופר פיזיקה וכימיה וקצת פסיכולוגיה אנושית... לא זו אף זו: מן היכוח על הדמוקרטיה ביוון העתיקה נמצאנו למדים (עפ"י Havelock) כי השקפת עולמו של החילוני היא אתנופונטרית – האדם במרכז – לעומת המאמין הדתי שהשקפת חייו היא תיאוצנטרית – האל במרכז – וזוהי המחלוקת הפילוסופית היסודית בין שומרי המסורת הדתית והחברתית בטרם היות הדמוקרטיה ביוון לבין שוחרי החידוש והתמורה החברתית, בה דגלו

א

רוח הספרים היהודי? הצחקתם אותנו. ספרים שכתבו יהודים, מאז ראשית הדורות ועד ימינו, בעברית וגם בשפות אחרות, בנקל ימלאו בניין ספריה רחבת ידיים ועתירת קומות.

אלוף הראבן

ב

ביתנו, שאיננו גדול, מצויים מאות רבות של ספרים עבריים מקוריים, ועוד הרבה ספרים בשפות לועזיות, שמחבריהם יהודים – וגם לא יהודים – ושעניינם יהודים ויהדות. ארון ספרים אחד ודאי שלא יכיל אותם.

בני עם הספר אינם יכולים להסתפק בארון ספרים בודד, שיעמוד לו לראווה בבית, בכעין מסר: "ראו נא, יש לנו כל התנ"ך, בפירוש קסוטו, וכל התלמוד, בפירוש שטיינזלץ, וכמובן ספר האגדה של ביאליק ורבינצקי, וגם יש לנו האנציקלופדיה העברית ואנציקלופדיה יודאיקה ומה עוד אנחנו צריכים?"

קל מדי לחבר רשימה מעין זו של ספרי ה"קנון" היהודי, שודאי מן הראוי שכל יהודי ילמד מהם; ובאותה מידה קל למדי להשאירם כתפאורה על המדפים, בכריכותיהם המהודרות, מסודרים למשעי, ושלמים ונקיים מכל דפדוף.

קטלוג אין-סופי

לכן, בהרהור נוסף, מה שמתבקש הוא לשאול את עצמנו: מה בעצם טיב הספרים שנרצה לכלול בספריה שלנו? כי כל שבוע וכל חודש מתווספים לה ספרים חדשים!

אם ניתן לקבוע בהכללה, הייתי מגדיר כך: היהדות מעולם לא היתה מערכת מקובעת, החוזרת על עצמה במשך כל הדורות; אלא תמיד היה בה יסוד של מדרש חדש: מתן משמעות חדשה – ואף נועזת – לתכנים קודמים. לכן, הבה נכלול בספריה שלנו אותם ספרים, שלדעתנו היו ומהווים מדרש חדש לעומת קודמיהם. התנ"ך והתלמוד, במהדורות הנפוצות, הם טקסט מקורי, כשלעצמו עתיר מדרשים חדשים, ואותו טובבים בכל דף מדרשים/פירושים מכל הדורות. אותי, למשל, מרתק ספר בראשית, ובספריה שלנו מצוי מדף שלם ועליו ספרים שעניינם ספר בראשית.

כמה דוגמאות: מדרש בראשית רבא, בראשית בספר הזוהר, פירוש של קסוטו על ספר בראשית, שרה קליין ברסלבי על פירוש הרמב"ם לבריאת עולם, א. ברטנא פרקי בראשית רבא במחשבת ישראל, וגם ספרים בלועזית כגון (Bill Moyers, Genesis; Nahum Sarna, Understanding Genesis) סדרה של שיחות מרתקות על פרקי בראשית; וגם, (Karen Armstrong, In the Beginning) אוסיף עוד שמעבר לספרים אלה, שבמרכזם פרקי ספר בראשית, מצויים בספריה גם ספרים על עלילות בראשית בתרבויות אחרות.

כמובן, אין הכרח להתמקד בספריה דווקא בסוגיית בראשית, ואפשר לבחור בספרים המתמקדים בסוגיות אחרות; למשל יציאת מצרים; תרי"ג מצוות; פרקי אבות; מסכת סנהדרין; המשפט העברי. הקטלוג האפשרי הוא כמעט אינסופי, ומתוכו אתמקד באותם תחומים, נוסף לסוגיית בראשית, שאותם ראוי לכלול בספריה שעניינה יהודים ויהדות. כל אחד מן התחומים שאזכיר שזור גם באחרים, ואין ביניהם סדר הירארכי, כולם חשובים.

הספריה הפרטית שלי

נושא ראשון הוא האל, והיחסים בינו לבין האדם שנברא בצלמו. ישר-אל ("כי שרית עם אלוהים ועם אנשים ותוכל"), חייב להתמודד עם

(לא אצא ארזן ספרים) ספריה יהודית מתהווה

יהודים אחרים שכתבו בשפות אחרות. הרשימה ארוכה מאד, ורבת מדפים, ומתוך השפע הרב העדפתי היא הטריטוריה צמאון של שולמית הראבן. שלושת הספרים בטריטוריה – שונא הניסים, נביא, ואחרי הילדות – מתארים בעברית ייחודית את דרכם של בני ישראל מציאת מצרים ועד ליישוב הארץ. הטריטוריה מהווה מדרש חדש ומרתק בכמה רבדים. ראשית, בשפת הסיפור; ובמקביל, בדרך המחשת ההתנסות האישית והיומיומית של גברים ונשים, לאו דווקא מנהיגים, במסלול הקשה והמתמשך של נדודים במדבר, ההתיישבות, והבהובים ראשונים של אמונה מתהווה. בוודאי שאין זה ספר יחיד במדפים הרבים של ספרות מעולה, ולספרים של שלום עליכם, עגנון, ס. יזהר, א.ב. יהושע, יהודה עמיחי, בשוויץ – זינגר, מקומם הראוי שמור להם.

עוד תחום הוא ספרים שעניינם השפה העברית. יהדות בלי עברית היא יהדות המנתקת עצמה משפה כצופן העמוק של תכניה; צופן שפירושויו הולכים ומשתנים מדור לדור. בתחום זה הכרח שיהיה לנו בבית מלון עברי מקיף, כגון מלון אבן שושן, המביא סימוכין למלים בהקשריהן מהתנ"ך ועד ימינו; וכן גם קונקורדנציה לתנ"ך – המפרטת לגבי כל מילה שבתנ"ך את כל המובאות שבהן היא נזכרת. על מנת לעבור למישור העממי, נזכיר גם מלונים לשפה העברית המדוברת, כגון מילון אחול-מניוקי לעברית מדוברת של דן בן אמוץ ונתיבה בן יהודה; או במישור אחר – מלון המלים האבודות, של עוזי אורנן, מילים שיצאו מכלל שמוש בימינו – או שמשמעותן השתנתה.

לסיום נציין ספריה שעניינה יהודים ויהדות, אסור לה שתהיה מסוגרת פנימה. היהדות מראשיתה התהוותה תוך יחסי גומלין בלתי פוסקים עם תרבויות אחרות – חלקם עימותים קשים, חלקם דו-שיח פורה לשני הצדדים, וחלקם תערובת של אלה ואלה יחד. הרמב"ם לא היה כותב את מורה נבוכים, לולא למד לפני כן כתבי פילוסופים יוניים וערביים.

ישוע הנוצרי היה יהודי מאמין במהלך כל חייו, אמנם לא מקובל על הממסד בכל דעותיו. מיסד הנצרות פאולוס (שאלו) גם הוא היה יהודי, והנצרות קשורה עד היום לשורשיה היהודיים. הנצרות והאסלאם היו לשתי הדתות הנפוצות ביותר בעולם; כמו היהדות, שתיהן יסודן באמונה באל אחד. הברית החדשה היא, לפיכך, ספר שיהודי יכול לבחון את תכניו, על מנת למצוא לאילו מהם הוא שותף, מעצם היותם יהודיים במקורם, ואילו זרים לו ועומדים בסתירה קשה לעיקרי יהדותו. כך גם הקוראן, עתיר היגדים שמקורם ביהדות, וקל למדי לזהותם. אולם לא רק בדתות המונותאיסטיות יש יסודות שמעניין ליהודי לבחון אותם בהשוואה לתכני יהדותו. כך, לדוגמא, הכלל שהלל הזקן העמיד עליו את התורה כולה: "מה ששנא עליך אל תעשה לחברך", מצוי בניסוח זהה גם באמונות אחרות, למשל בספרי המאמרות של קן-פן-צה (קונפוציוס), שחי כחמש מאות שנה לפני הלל.

כל זה למה? בכדי שנוסף לכל המימדים בהם עסקנו, של היהדות בפני עצמה, נלמד מספרים בספריה שלנו דבר נוסף, והוא, שחלק ניכר, ואולי החשוב ביותר ביהדות, יש בו יסודות כלל-אנושיים; יסודות שהיהדות היא מקורן הראשוני, בחלקם, וחלקם נהוו ביהדות במקביל לתרבויות אחרות, ובדו-שיח עמן.

כיצד בונים ספריה יהודית? אין טעם בביבליוגרפיה ובתכנית מוכנה מראש. כל אחד והעדפותיו, כל אחד וסקרנותיו; אם מכיוון היהדות כדעת, ואם מכיוון היהדות כמצוות; אם מכיוון היהדות כספרות, ואם מכיוון תולדות היהודים; ואם מכיוון יהדות והשיח בינה לבין תרבויות אחרות. מה שוודאי הוא, שיקשה על אדם סקן להשאיר בלעדית בתחום אחד ויחיד, שכן, כל תחום מוביל גם לאחרים.

האל גם בימינו, בין אם מאמין בקיומו ובין אם לאו. בסוגיה זו קיים שפע של ספרים, בעברית ובלועזית. הספר האחרון שקראתי, ומאד נהייתי ממנו הוא: שאלות על אלוהים – דיאלוגים בעריכת יזהר הס ואלעזר שטורם.

תחום שני, המתקשר גם לראשון, עניינו ביהדות כדרך לאדם לדעת את עולמו. בתחום זה, ספר מפתח הוא מורה נבוכים של הרמב"ם. וקיימים עוד ספרים רבים אחרים ושונים, בתחום זה. נזכיר, אחדים מהם: ספרים על הקבלה – ובראשם הקבלה וסמליה של גרשום שלום; ספרים על החסידות, למשל, ספרו של בובר האור הגנוז, שהוא אוסף מרתק של סיפורי חסידים. מבין החסידים הקרוב ביותר ללבי הוא רבי מנחם מנדל מקוצק, שלא כתב ספר מעודו, וכאשר נשאל על כך על-ידי חסידיו השיב: "כל ימי ביקשתי לכתוב ספר בעל עמוד אחד ולא עלה ביד". הוא קרוב ללבי, בין היתר, בשל ההיגד "מכל דבר יכול אדם לעשות לו אלילים. גם ממצוות יכולים לעשות אלילים" (ד"ר יוסף פאקס, רבי מנחם מנדל מקוצק). מהחסידות נדלג מאה שנה ונגיע, במישור כמעט לגמרי אחר אל אלברט איינשטיין, יהודי שנוסף לגדולתו המוכרת בתחום הפיזיקה, היה בעל מחשבה מקורית בתחום הדעת, ואצטט רק היגד אחד משלו: "החוויה היפה והעמוקה ביותר שאדם יכול לחוות היא תחושת המסתורין. היא מונחת ביסוד הדת, כמו השאיפה העמוקה ביותר באמנות ובמדע... ההרגשה כי מעבר לכל מה שניתן לחוות נסתר דבר שלא יושג ברוחנו,

אשר יפיו שגבו יגיעונו אך בעקיפין ובנוגה קלוש – הרגשה זו היא רליגיוזית ובמובן זה הנני דתי" (איינשטיין, בית הספרים הלאומי ירושלים, תשל"ט).

תחום חשוב הוא ספרים שאותם ניתן להגדיר כמדריכים למצוות היהדות. שני הספרים הבולטים בתחום זה הם משנה תורה של הרמב"ם והשולחן ערוך של יוסף קארו (או, לפחות, קיצור השולחן ערוך). לאלה ניתן גם להוסיף את ספר המצוות, המפרט את תנ"ך המצוות שבתורה. לצורך השיח הדתי-חילוני יהיה מעניין גם להשוות בין תכניהם של מדריכים אלה לבין המדריך לאזרח, ספר שיצא לאור בהוצאת עמותת סיכוי והאגודה לזכויות האזרח, ומקיף זכויות וחובות של האדם ואזרח בישראל, בכשלושים תחומים. יש מי שהגדיר אותו כמדריך להלכה האזרחית.

התחום הבא הוא ספרי הסטוריה של העם היהודי ושל מדינת ישראל. הונ"ך הוא כמובן גם (אך ודאי לא רק) ספר ההסטוריה הראשון של העם היהודי. בהסטוריה של ארבעת אלפים שנה, כל אדם יבחר לו ספרים על תקופה או תקופות שבהן יעדיף להתמקד. כספר מקיף וכולל ניתן לאזכר את שלושת הכרכים של תולדות עם ישראל בעריכת ח.ה. בן-ששון. כדוגמא לספר המתמקד בתקופה אחת אפשר לציין את מלחמות היהודים של יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס).

בנושאים בהסטוריה, שבהם התמקדנו בביתנו, אציין את ירושלים, ספרים אודותיה בעבר ובהווה ממלאים אצלנו מדף שלם; ספרים רבים על השואה; וספרים רבים על תולדות ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ועל מדינת ישראל. בין ספרי ההסטוריה ניתן לכלול גם ספרים של מנהיגים יהודיים, שהובילו את התמורות הגדולות לקראת הקמתה של מדינת ישראל ולאחר הקמתה. בין הספרים: מדינת היהודים של הרצל, מסה ומעש של חיים וייצמן, זכרונות של דוד בן גוריון. מובן, שקיימים עוד ספרים מעולים רבים, של אישים רבים אחרים.

תחום חשוב נוסף הוא תחום ספרות – ספרי סיפורים קצרים וארוכים וספרי שירה בעברית, וספרים של סופרים ומשוררים

ב

עניי, הסקרנות והחיפוש אחר הבלתי ידוע, זהו ערך יהודי מובהק, ומי שאיננו סקן משהו חסר לו ביהדותו. כגודל הסקרנות כך גודל הספריה המתהווה.

שלום ויסמן

התופעה של דת חילונית:

הניהיליזם הרוסי - CASE STUDY

מהותה של החוויה הדתית מצוי בספרו של פרופ' פלוסר¹: "הנפש צריכה מזון: לא רק מזון רגשי בחוויות שניתן לכנותן מיתיות. היא צריכה מזון גם מן השכל. הנפש חסרה סבלנות: וכאשר השכל אינו מספיק - או כאשר אדם או זמן בנסיבותיו אינו מפעיל אותו כראוי - הנפש דוחקת על השכל שימצא לה סיפוקה בלא דיחויים. השכל הדחוק נוטל מכל הבא ליד, ונותן תזונה בלתי מושלמת אף שלא לבריאות הנפש"....

אחד הניסיונות המרתקים, אם כי הפחות מוכרים בהיסטוריה המודרנית, ליצירתה של "דת חילונית", התרחש ברוסיה הצארית באמצעה של המאה ה-19. אנשי המחשבה המהפכנים ברוסיה נטלו על שיכמם מפעל שיטתי, למוטט את מקורות יניקתו הרעיונית של המשטר הצאריסטי באמצעות הצגתה של אנטי-דת: חזון משיחיות חילונית של חופש וחרות האדם. על מנת לשוות להגותם את נחמת האמונה והתקווה לעתיד לבוא, הם שאלו מעולמה של הדת הנוצרית הפרבוסלבית תפיסות עולם נוצריות משיחיות. אחד הזרמים המרכזיים בהגות המהפכנית היה הזרם "הניהיליסטי". במרכזו של המאמר יעמוד ניתוח מרכיביה של "הדת החילונית" שהגו הניהיליסטים הרוסיים. "הניהיליזם" אינו אלא case study, העשוי לתרום ליתר הבנה של התופעה הדתית בכללותה. על מנת שנטיב להתמודד עמה, ראשית עלינו להבניה.

אחד הניסיונות המרתקים ליצירתה של "דת חילונית" התרחש ברוסיה הצארית באמצע המאה ה-19. מהפכנים ביקשו לכמש חזון של משיחיות חילונית של חופש וחרות האדם

הרקע ההיסטורי

תקוות רמות לקראת רפורמות העתידות להתחולל, והרפיית מוסרותיה של הצנזורה - נמנו עם אבני הדרך של שנות שלטונו הראשונות של הצאר אלכסנדר ה-2 (1855-1881). ברם, המאורע ההיסטורי, שתועד בספרי ההיסטוריה ב-19.2.1861, ואשר יועד להוות את פסגת הישגיה של המאה ה-19, יום, שכונה בפי דוסטויבסקי "היום הגדול של השלמה בין הצאר ועמו", היה אחת האירוניות המרות ביותר בהיסטוריה הרוסית. שחרור 22 מיליון איכרים משעבודם של בעלי האחוזות, שהיה קלונה של רוסיה, לא זו בלבד שלא הרגיע את האיכרים ואת חוגי הרדיקלים, אלא גרם להם שירגישו עצמם מרומים. השחרור יצר מעמד חברתי חדש של עשרות מיליוני איכרים, שהיה אמנם חופשי מבחינה משפטית, אבל מדולדל לגמרי מבחינה כלכלית. הרפורמה הקרקעית, לא זו בלבד שלא השביעה את רעבתנותה של האיכרות הרוסית לקרקע, אלא שבעטייה קטנו שטחי הקרקע המעובדים, שנותרו ברשות האיכרים. האיכרים נשאו על כתפיהם את נטל תשלום דמי הפדיון עבור הקרקעות. דמי הפדיון שהוטלו עליהם, נועדו לכסות את הוצאות הממשל עבור הפיצויים, ששולמו לבעלי האחוזות. לשון אחרת, הבעיה הקרקעית לא הגיעה לידי פתרון ומבנה האבסולוטיזם הצאריסטי נותר בעינו.

במישור הפוליטי השינוי החשוב ביותר, שנגרם בעטייה של האכזבה מתוצאותיה של הרפורמה, היה הופעתו של מחנה רדיקלי בעל עוצמה. בעת זו נפער קרע, אשר מעולם לא התאחה, בין הממשל

הדת לסוגיה הנה אחת התופעות המרתקות והמסוכנות במציאות בה אנו חיים. לחוויה הדתית עוצמה, קסם וכוח משיכה בל יאמן. לדת קמו חקיינים רבים שניסו לשוות לאידיאולוגיות שלהם מאפיינים דתיים או דתיים לכאורה. אולם זמן רב אחרי שרבים מן ה"איזמים": הסוציאליזם, הקומוניזם והליברליזם איבדו מכוח המשיכה והחדשנות שאפיינה אותם בתחילת דרכם, הדת ממשיכה לסחוף אליה המוני מאמינים ולפלא את דרכה אל ליבם של ציבורים חדשים. אחד הניסוחים הקולעים ביותר התורם לנו לעניין הבנת

מקרינת גרידא, כי שניים מבין שלושת נושאי דברה של "הבשורה החדשה" – צ'רנישבסקי וניקולאי אלכסנדרביץ' דוברוליובוב היו יוצאי חלציהם של כמרים אורתודוקסים. המספר הגדול של בני כמרים בקרב האינטליגנציה הרוסית ראוי להדגשה. ניתן לבאר נתון זה באמצעות העובדה הפשוטה, שלילדי כמרים ניתנה הזכות להשתלם בסמינרים דתיים חינם אין כסף. הדומיננטיות של בני כמרים בהשכלה ודעת הותירה את רישומה העמוק על עיצוב השקפת עולמה של האינטליגנציה הרוסית. להשפעתם יש ליחס במידה רבה את ההתעמקות של האינטליגנציה הרוסית בסוגיות המוסריות: הבוח להצלחה בעולם הארצי, והחדרת רעיונות אודות צדק ועוולה מוחלטת⁶. מן הדת הפרבוסלבית שאבו את הדבקות ללא שיעור ברעיונות, ראיית סטייה, ולו הקלה ביותר, כמחויבות בלתי מספקת לאמת, וראשית הכפירה בה. הנטייה להשפלה ולהאשמה עצמית, הספוגה בחשש מפני הדבקות בחטא הגאווה, אף היא שואבת מאותו מקור⁷.

הכרה רציונלית, ניתוח עובדות ודבקות באמות מידה מדעיות, לצד השיבה דוגמטית הסרת פשרות היו מסימני ההכר המובהקים של הדת החילונית של הניהיליסטים הרוסים.

הספרות והמחשבה הרוסית

המקור השני ממנו שאבה הדת החדשה את אופייה וייחודה הייתה הספרות והמחשבה הרוסית. עבודות חזקים ובלתי אמצעיים קישרו את המחשבה הרוסית אל סוגיות חברתיות ופוליטיות, במידה שלא הייתה ידועה באירופה בת הזמן. העלאה של רעיון פילוסופי במישור ניטרלי בעל קיום נפרד, הייתה זרה לחשיבה האינטלקטואלית הרוסית. האינטליגנציה הרוסית חשה, כי שומה עליה לתת את דעתה על עניני המדינה באמצעות שיפוט ומתיחת שבט ביקורתה, אודות תרבותה וחברתה של רוסיה. שלושת מנסחיה של "בשורת הניהיליזם" נמנו עם הבולטים במבקרים הספרותיים של שנות ה-60, לא הייתה זו אך ורק מקריות.

הכרה רציונלית או שכלתנית, ניתוח עובדות ודבקות באמות מידה מדעיות, לצד חשיבה דוגמטית שאינה יודעת פשרות, היו מסימני ההיכר המובהקים של הדת החילונית של הניהיליסטים הרוסיים. ברם, תופעת הניהיליזם לא הייתה הופכת למוקד של משיכה ומקור של השראה בהיקף כה נרחב, אלמלא היה טווי הארוג בה קו אופי נוסף ורב עוצמה – הממד האירציונלי בדמותם של נושאי בשורת הניהיליזם וקדושיה⁸.

נושאי הבשורה

ניקולאי צ'רנישבסקי

ראש וראשון לנביאיה וקדושיה של בשורת הניהיליזם היה ניקולאי גברילוביץ' צ'רנישבסקי.

צ'רנישבסקי הטעים את הבחינה הרציונלית, הניתוח והאימות המדעי. המדע לא היה לגבי דידו חזות הכל. הוא שאב מן המדע את ההדרכה בפתרון בעיות אנושיות, אך התמקדותו במציאות חומרית מעולם לא השכיחה מלבו ערכים אנושיים. הואיל וסבר כי כולנו, ואף העולם כולו, עשויים חומר וחומר בלבד, הוא דחה על הסף כל טענה הנסמכת על עליונות מהותית של רוח או של נפש אחת על רעותה. בעיקר דחה מכל וכל את הטיעון בדבר קיומו של תחום רוחני עליון, השמור לכת של מדריכים, מורים בעלי כשרונות נעלים ובלבדיים. צ'רנישבסקי יצא בקריאה לאדם להשתחרר מפחזים

והאינטליגנציה. הביטוי "אינטליגנציה" בהקשר זה מתייחס לתנועה המהפכנית ברוסיה של המאה ה-19, שמנהיגיה האידיאולוגיים היו חבורה קטנה בעלת לכידות ותחושת שליחות, אשר בהתנגדותה המוסרית הלוהטת למשטר הקיים, בהיצמדותה הייחודית לרעיונות ובאמונתה בתבונה סללה את הדרך למהפכה הרוסית. קם דור חדש של אינטליגנציה שהיה שונה תכלית שינוי בהשקפתו ומוצאו המעמדי כאחד. השינוי התרחש במקביל לכישלונה המחפיר של רוסיה במלחמת קרים (1854-1856) ושינויו של אלכסנדר השני בשיטת הצמימות. אחד מסימני ההיכר הבולטים של התמורה בחברה הרוסית היה השינוי בהרכב החברתי של הגוף הסטודנטיאלי באוניברסיטאות. הלימוד האוניברסיטאי לא היה עוד נחלתו הבלעדית של המעמד האריסטוקרטי והפך לבר-השגה לציבוריות הרוסית על שדרותיה השונות, או כפי כינויה בלשון הרוסית 'raznochintny', אנשים מדרגות שונות.

הופעת האינטליגנציה של הרזנוצ'ינצי, ההתפתחות של ההשקפה הפופוליסטית ושחרור הצמימות, יצרו מעמד חברתי מוגדר ומופרש מן החברה ומסור ללא שיעור להפלת המשטר. ראשוני נציגיו של המעמד הזה היו אנשי שנות ה-60. עוינותם ורחשי תיעובם למוסדות החברה והמדינה היתה עמוקה ושורשית הרבה יותר משאפשר היה להסבירה כמרידה ללא סיבה. הם מדרו, הואיל והרגישו את העדר ההומניות ביחס לבני-אדם. אי-בחירה בנתיב המרי נתפרשה על-ידם כבגידה באנושות. הם נטלו על עצמם גלגל באישיותם את מצפונה של רוסיה. ליהפך למצפוננו של מישו או משהו, פירושו התמסרות מוחלטת. הכל או לא כלום³.

ניהיליזם הוא התואר שדבק בהם. הגעת המונח ניהיליזם לתודעת הציבור נזקפת לזכותו של הסופר הרוסי איוון טורגניב (1838-1818). המושג ניהיליזם שימש אותו לסיכום ההשקפות והרעיונות של דור שנות ה-60 בספרו 'אבות ובנים'. בן דמותם של הניהיליסטים בספרו של טורגניב היה בזרוב אשר הוצג באופן סטירי. למרבה הפרדוקס, הפכה דמותו של בזרוב, בעיני מהפכני שנות ה-60 למקור חיקוי והערצה. את הפיכתו של בזרוב למופת של ניהיליזם ומהפכן חבה האינטליגנציה של שנות ה-60 יותר מכל להוגה דעות צעיר, שנטל על עצמו את התפקיד של מטיף ונושא דגל של רעיונות מתקדמים – דמיטרי איואנוביץ' פיסרב (Dmitry Ivanovich Pisarev) (1840-1868)⁴.

הניהיליזם היה אתאיסט ומטריאליסט, ברם אמונתו זו הייתה ספוגה בקנאות עיוורת. הניהיליזם הלא מאמין היה אדם מאמין. (עצם דבקותו של הניהיליזם בן שנות ה-60 בחיים על פי התבונה ולאור ממצאי המדע היתה אירציונלית במהותה. בדבקות זו נעדרה הנחת יסוד בסיסית של כל רציונליות: האוטונומיה של השכל ופולורליזם רעיוני. הניהיליזם המיר את הערכים הכנסייתיים, את ההתמקדות ללא שיעור בצפונות העולם הבא, ההתרכזות הבלתי פוסקת בחוויות הנפש בערכים ארציים ואנושיים. הניהיליזם נתן לבני דור של שנות ה-60 מה שלפנים העניקה הדת הפרבוסלבית לאבותיהם – מסגרת של אורנטציה ומושא להערצה. הניהיליזם לא היה אלא דת חילונית⁵.)

מקורות יניקתו

של הניהיליזם הרוסי

הדת הפרבוסלבית

שני מקורות יניקה עיצבו את פניה של הדת החדשה. הראשון והחשוב שבהם הייתה, כאמור, הדת הפרבוסלבית. כוחה של הדת החילונית של אנשי שנות ה-60 היה נעוץ ביסוד ההמשכיות שבה, בכושרה למזג מנטליות וקווי אופי רוסיים דתיים מקדמת דנא, עם תכנים מחשבתיים משיחיים ואפוקליפטיים מזן חדש. יתכן ואין זו

המטילים בו עכבות, וממיני טאבו
הכובלים את החיים. עליו להעין
להיות הוא עצמו, ולהשליך
מעליו תורות שקריות
ו א י נ ט ר ס י ם
אנוכיים, אשר
שיעבדו

את

רוחו משך

שנות דור.⁹

אדם זר מן החוץ

יתקשה עד מאוד, מן הסתם,

לפענח את סוד הקסם שהילך

צ'רנישבסקי על בני רוסיה הצעירים. אעפ"כ,

למעט דמותו של לנין, לא זכה איש מלבדו בהשפעה

עמוקה ומרחיקת לכת על התפתחותה של התנועה

המהפכנית ברוסיה - ולפיכך, על מהלכה של ההיסטוריה

העולמית.¹⁰ הוא היה בראש וראשונה מבקר ספרות, ובאמצעות

סקירותיו הספרותיות ומאמריו הביקורתיים הפיץ את דברו. אולם,

הסיבה העיקרית בעטיה מתקשים מי שאינם רוסים לתפוס את

מלוא היקף השפעתו של צ'רנישבסקי על ההתפתחויות החברתיות

והאינטלקטואליות נעוצה במקום אחר. למותר לציין, כי הכרת

הניהיליזם כדת חילונית ביסודה המושגי-רציונלי נתאפשרה, אמנם,

הודות לכתיבתו הביקורתית וכתביו החברתיים והפילוסופיים, ברם

עיקרה של התודעה הדתית והחילונית גם יחד, אינה מצויה ביסודן

ההכרתי; כאן האירציונלי הוא הראשוני.¹¹ ככל שזה ישמע מוזר,

התודעה הניהיליסטית קנתה לה שביטה בליבה ודמיונה של

האינטליגנציה הרוסית באמצעות סיפור (נובלה) בשם "מה

לעשות?". ספר זה הפך לתנ"ך של האינטליגנציה הרדיקלית ושל

בני הנוער מקרב הדורות שבאו לאחר-מכן. הספר העניק להם את

עיקרי אמונתם, את אמות המידה המוסריות ואת משאות הנפש.

הוא עורר בקרבם את הרעיון בדבר ודאות בואה של המהפכה,

ושימש להם מופת לאופני התנהגות הראויים.

לגבי דידם של מאות ואלפי גברים ונשים, קריאה של כתביו הייתה

בבחינת התגלות, התנסות רגשית אשר השפיעה על מהלך חייהם.

עם קוראיו של צ'רנישבסקי נמנה נער בן שבע-עשרה מעיר קטנה

סימבירסק (Simbirsk). שמו היה ולדימיר איליאנוב לנין. השפעת

'מה לעשות?' ניכרה בעליל ברבים מכתביו המאוחרים, במיוחד

בתיאורי החברה הסוציאליסטית העתידית. ב־1902 הוציא ולדימיר

אוליאנוב לאור את החשוב בספריו ובו טווה לראשונה את העקרונות

הארגוניים של המפלגה הבולשביקית. הוא העניק לו את כותרת

ספרו של צ'רנישבסקי.

סוד השפעתו ארוכת הימים של צ'רנישבסקי על ההתפתחויות

הפוליטיות נעוץ בחלקו בהתאמת הרעיונות הזרים לרוח ולמחשבה

הרוסית. מלבד זאת היו להשפעתו סיבות נוספות: השקפותיו הופיעו

בזמן ובעיתוי הנכון, כאשר המדינה הרוסית ניצבה על פרשת המים

הגדולה בהיסטוריה שלה.¹²

ניקולאי

דוברוליובוב

ניקולאי אלכסנדרוביץ'

דוברוליובוב (1836-1861), על-אף

ימיו הקצרים, זכה במקום בולט בהיסטוריה

האינטלקטואלית של רוסיה. בגיל 21 כבר היה

בעל השפעה וחבר באינטליגנציה הרוסית הצעירה, אשר

היטיב לפענח את זרמי המחשבה של זמנו. יש דמיון רב בין

הרקע התרבותי שבו התחנכו שני הצעירים, דוברוליובוב

וצ'רנישבסקי. שניהם היו בני כמרים, חניכי סמינרים פרובינציאליים

לכמרים, אם כי בעיר הולדתו של צ'רנישבסקי, סרטוב, שררה רמה

תרבותית גבוהה יותר מאשר בניז'ני-נובוגורוד (Nizhny-

Novgorod), עיר הולדתו של דוברוליובוב. שניהם ספגו אוירה

דתית, ובעווריהם היו בניה הנאמנים של הכנסייה. שניהם השליכו

מאחורי גוונם את ערכי הסביבה השמרנית דתית לטובת אופוזיציה

ומרי נגד הסדר הקיים.

דוברוליובוב נטל על שכמו שליחות חדשה - להיות נושאה ומבשר

דרכה של אמונה חדשה - הניהיליזם. הוא הביא עמו מעולם הדת

הממוסדת דבקות קנאית קיצונית בעיקרי האמונה החדשה, אי-

סובלנות שאפיינה מלפנים אנשי-דת, שהרי אי-אפשר לנו להיות

בשלום עם אנשים שאנו חושבים כי אחריתם לגיהנום. לאהוב

אותם הרי זה לשנוא את האלוהים העונש אותם; חובה מוחלטת

עלינו, אפוא, להחזירם למוטב או לענותם.¹³ המסר אשר בפיו היה

פשוט בתכלית הפשטות: כנגד זיכוי חברתי הציג ערכים הומניים,

לעומת אכזריות מאורגנת הציב תשוקה לחופש, מול זכויות יתר

טפיליות, העלה על נט את האחריות החברתית. הוא תקף את

הקפיטליזם והפאודליזם לא בגלל שלא היו יעילים דיים, אלא בגלל

מוסריים משלהם. בכתביו הראשונים הניהיליזם שלו היה בראש וראשונה אינטלקטואלי וביקורת; מין ספקנות קיצונית, שחשפה את הכוזב והתרמית בת מאות השנים. הצרות שפקדו את האדם אובחנו על-ידו בעיקר כתוצאה של חינוך לקוי ודמיון עקר. פיסרב האמין, כי העולם כולו עשוי דבר אחד – חומר וחומר בלבד, וכי תופעות, שאינן חומריות לכאורה, שמיחסים אותן לרוח ולנפש, מקורן בתהליכי חומר וצירופיו.¹⁶

כמו הוגים רוסיים רבים מקרב בני המאה ה־19, שהיו בעלי נטיות אנרכיסטיות, בטא פיסרב את תיעובו למוסד המדינה. הוא ראה בו אמצעי להעמקת הבערות, דמיונות שווא ואחיזת עיניים. תכלית קיומו לא הייתה אלא מתן גושפנקא לשעבוד היחיד לחברה. בעיני פיסרב, הכנסייה הייתה המסוכנת בשלוחותיה של המדינה. פיסרב קבל על אובדן עצמאות המחשבה, התחלשות כוח הרצון והעלמות היוזמה. הוא זעק חמס לנוכח השתעבדותה של הרוח האנושית ואובדן קיומה העצמאי. הוא תלה את האשמה בשפיפות הקומה של הרוח האנושית, באי־שוויון, ההורס ומכלה כל חלקה טובה בחברה האנושית, בחלוקה הגסה והבלתי רלבנטית למעמדות, אשר שמה קץ ליחסים היצירתיים בין בני־אדם, בהשתיית את מערכת היחסים האנושיים על יחסי שולט ונשלט, מנצל ומנוצל.

ההוגים הניהיליסטים נראו כמזמינים התלקחות מהפכנית. מלבד הסתה חבויה או עקיפה, הם קיבלו עליהם מפעל שיטתי – לערער את שורשי הרוחניים של המשטר הצאריסטי, ולפיכך אף את שורשי החברתיים, על־ידי חשיפת התרמית והכוזב ושחרור הלבבות מן הכבלים המלאכותיים שהטילו עליהם מאות שנות אינדוקטרינציה. מלאכתם הייתה מלאכת חינוכם של בני אדם עשויים ללא חת, להעזה ולמרי. הניהיליסטים הלא־מאמינים והמטריאליסטים היו ספוגי אמונה קנאית במשנתם. הם המירו את הערכים הכנסייתיים, את ההתמקדות ללא שיעור בצפונות העולם הבא וההתרכזות הבלתי פוסקת בחוויות הנפש, בערכים ארציים ואנושיים הניהיליזם נתן לבני הדור של שנות ה־60 מה שהעניקה הדת הפרבוסלבית לאבותיהם – (מסגרת 13) של אורינטציה ומושא להערצה. הניהיליזם לא היה אלא דת חילונית. כדרך של אידיאולוגיות אופנתיות, פינה הניהיליזם את מקומו להשקפות עולם חדשות שרווחו ברוסיה בשלהי המאה ה־19. הפופוליזם, ואחריו המרכסיזם מילאו במהרה את החלל האידיאולוגי שהותיר אחריו.

נהיליזם ישראלי

ההתבוננות בתופעת הניהיליזם מחדדת ומאירה באור חזק יותר תופעות המתייחסות למציאות בה אנו חיים: תופעת ההתחרדות וההקצנה הדתית הנה חלק מן המאבק המתקיים על אופייה, צבינה ודמותה של מדינת ישראל. הפן הדמוקרטי־ליברלי ופלורליסטי מחד, והפן הדתי־שמרני ואנטי־דמוקרטי מאידך גיסא. בלבן של המאבק עומדת מלאכת חינוכם של ההמונים, האינדוקטרינציה הדתית וטיפוח פולחני סגידה והשתעבדות רוחנית לקבוצה של מנהיגים "המורמים מעם", כמשקל נגד לטיפוח ערכים דמוקרטיים הומניסטיים ואנושיים. נושאי דגל של המאבק הנם אנשים נחושים שבדומה ל"ניהיליסטים" חדורים תחושה של שליחות. ההתמודדות עם תופעות ההתחרדות וההקצנה הדתית בחברה הישראלית של סוף שנות ה־90 מעלה ביתר שאת את הצורך בעשייה בתחומים הבאים:

1. על התנועה ההומניסטית לנסח בשפה ברורה ומובנת לכל נפש את "עשרת הדברות" שלה. אלה יתנו ביטוי לעיקרי אמונתם וקווים מנחים לפעולה מעשית כאחד. כך, למשל, יש לומר באופן חד שאינו משתמע לשתי פנים, כי הדת והמסורת היהודית הנם נחלתו ומורשתו של כלל העם, והזכות ללמדו או לפרשו אינה נחלתו הבלבדית של פלג מסוים בעם הזה.

ההפרה המבישה של ההומניות, ומשום שתחת משטרים אלה המוני בני המין האנושי היו תלויים במידה מכרעת ברצון הטוב של האחרים. השוני בין שתי השיטות לא היה אלא אשליה. דוברולובוב חש, כי סכנת ניוון הנשקפת לחברה אינה נעוצה אך ורק בהטעיות רעיוניות ואשליות חסרות בסיס, אלא גם בהסתאבות של החומר האנושי המהווה אותה. שינוי במהותו הפנימית של האדם ובריאת מהות פנימית חדשה, הוא הפתרון לחידוש פניה של החברה האנושית.

בעיני אדם כדוברולובוב, שהניח דגש כל כך חזק על ערכי צדק

ההוגים הניהיליסטים קיבלו עליהם לשחרר את הלבבות מן הסבלים המלאכותיים שהטילו עליהם מאות שנים של אינדוקטרינציה. מלאכתם הייתה מלאכת חינוכם של בני אדם העזה ומרי

ואמת, הסדר הקיים היה בלתי ראוי להתקיים. נחושה הייתה החלטתו להמיר את הערכים והמורשה הרעיונית ברעיונות הנוגדים אותם תכלית ניגוד. יותר מכל הטעים את הרעיון בעל הצביון האנרכיסטי בדבר חרות האדם, בחשפו את הפקרת עולמו הרוחני של היחיד ל"שעבוד רוחני". נחרץ היה בדעתו למוטט את יסודותיו של המשטר החברתי הקיים, על־ידי שחרור הנפשות מן הכבלים שהטילו עליהם מאות שנים של אינדוקטרינציה.¹⁴

דימיטרי פיסרב

השלישי שבמבשריה של הבשורה החדשה היה דימיטרי איואנוביץ' פיסרב. פיסרב נולד בעיר זנמנסקויה (Znamenskoe) אשר בפרובינציה אורל. אביו מולידו היה נצר למשפחת אצילים, אשר זה מכבר ירדה מנכסיה. את שארית הממון אשר נותר לפליטה פזר האב לכל רוח. הנער הצנום, עוד בהיותו בבית־הספר, החל מגלה כשרון ביטוי.¹⁵ הוא שלח את ידו בכתיבת בקורת ספרותית, ופרסם סקירות אודות הסופר הרוסי איוון א. גונצ'רוב (1812–1891), טורגניב וטולסטוי. הכתיבה והעיון עוררו בקרב אישקט נפשי. הוא חש כי נגלית לפניו תמונת עולם חדשה, באופן השונה קוטבית מכל אשר הכיר עד כה. כל האמונות והוודאיות, אשר היו עמודי התווך של הכרתו הישנה, קרסו אישה בעקבות רעותה. בכל מהותו התחולל שינוי רבתי. הוא נטש את ההכרה הישנה על הודאיות והדוגמות הכרוכות בה, והמירה בדת חילונית חדשה – ניהיליזם. ניהיליזם של פיסרב היה אופי משלו והדגשים אינטלקטואלים

סקירת ספרים חדשים

ידידיה יצחקי

מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית רב שיח ומקורות נלווים

עורך רון מרגלית
הוצאת האיגוד העולמי למדעי היהדות,
ירושלים תשנ"ט, 285 עמ'.

במסגרת הקונגרס העולמי השנים-עשר למדעי היהדות (ירושלים, יולי-אוגוסט 1997), התקיים רב-שיח על "מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית", בהשתתפות המשפטנים מאיר שמגר, אהרן ברק, מנחם אלון ורות גביזון, והמלומדים שלמה אבינרי ואביעזר רביצקי. דיון זה נערך בנוכחות קהל רב מאוד, עורר שאלות רבות בקהל, והיו לו הדים בתקשורת. רוב המשתתפים בדיון, אף על פי שתפסו עמדות אקדמיות, הציגו את הבעיה מנקודת ראות משפטית וחוקתית, בעיקר, ובכיוון זה התנהל רובו של הדיון. "הגורם המזמין" היה חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, וכן גם חוק יסוד: חופש העיסוק, שאחת ממטרותיהם המוגדרות בחוק היא התאמה לערכיה של מדינת ישראל כ"מדינה יהודית ודמוקרטית". הדיון העלה את הבעייתיות הרבה בכפל פניה של הגדרת המדינה, ובניגודים הקיימים ואלה שעשויים לעלות בעתיד, בשאלות הקשורות ליישומן של

החוק העברי, בבעייתיות הקשורה במעמדם המשפטי של מיעוטים במדינת ישראל, בבעייתיותו של חוק השבות, מנקודת ראות דמוקרטית, ועוד רבות.

דיון חשוב זה, עם שאלות מהקהל ותשובות המתדיינים, מהווה את חלקו הראשון של הספר שלפנינו. חלקו השני, החשוב לא פחות, כולל "מקורות נלווים". מקורות אלה כוללים את מגילת העצמאות וכמה מחוקי היסוד שעלו בדיון, בכללם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק השבות; הצהרת זכויות האדם של האסיפה הלאומית הצרפתית (1789), הצהרת העצמאות של ארצות הברית (1786) וחוקתה (1787); קטעים מדברי הפילוסופים החשובים ביותר בנושאים אלה: הובס, שפינוזה, לוק, מונטסקייה, מיל וברלין. מובאים גם דברים מהמשפט העברי ומדברי פילוסופים יהודים: רמב"ם, רבי נחמן והרמן כהן, וכן גם קטעי "מחשבה ציונית": הרצל, אחד-העם, בן-גוריון. הפרק האחרון הוא רב עניין במיוחד. הוא כולל פסקי-דין של בית המשפט העליון בשאלות הנדונות, כמו פסק הדין במשפטו של "האח דניאל" (אוסוולד רופאיזון), שתבע לרשום אותו במרשם התושבים כיהודי, אף על פי שהמיר את דתו, ופסק הדין במשפטו של לאה שקדיאל, שתבעה את זכותה לכהן כחברה במועצה הדתית בירוחם. ספר חשוב, ערוך היטב. עשוי לשמש מקראה מעולה ללימודי דמוקרטיה ישראלית.

בין האני לאנחנו הבניית זהות וזהות ישראלית

עורך: עזמי בשארה
מכון ון-ליר בירושלים / הוצאת הקיבוץ המאוחד,
1999, 191 עמ'.

הכינוי הרווח ביותר למרכיבי הזהות היהודית, במקרא ובכתבים מאוחרים יותר, וכן גם בלשון יום יום הוא "ישראל" - עם ישראל, תורת ישראל, אלוהי ישראל, ארץ ישראל וכיוצא בהם. בימינו אומץ השם "ישראל" כשמה הרשמי של המדינה שקמה ב-1948 בחלק מארץ ישראל, והנה דווקא מחווה זו לשמו העתיק של העם היהודי גרמה לאי בהירות ולטשטוש המשמעות העתיקה של השם "ישראל", שקיבל מעתה משמעות אזרחית, המתנייחסת למדינה ולא לעם ולארץ. אפשר, לפיכך, לדבר היום גם על ישראלים שאינם יהודים, ערבים אזרחי מדינת ישראל, למשל. הכינוי "ישראלים" משמש גם להתבדלותם של יהודי ישראל מיהדות התפוצות. אף על פי כן, משקעים היסטוריים גורמים לנו להבין כינוי זה במשמעו הישן - יהודים, ויש שמדברים על "ישראלים" בניגוד ל"ערבים".

שאלת "תהליכי הבניית זהויות קולקטיביות בישראל וזהות קולקטיבית ישראלית" שמשה נושא לכנס, שהתקיים בנובמבר 1994 במכון ון-ליר בירושלים, ובעקבותיו ראה אור לאחרונה ספר זה שלפנינו, בעריכתו של ח"כ עזמי בשארה. אין בו רב-שיח בין המשתתפים, אלא הארה של הבעיה מנקודות ראות רבות ושונות. ורד וינצקי-סרוסי, מהאוניברסיטה העברית בירושלים, בוחנת את תפיסת עצמם הקולקטיבית של ישראלים לפי תכנית שערכו לפנישת מחזור בבית ספר תיכון יוקרתי. אלוף הראבן בוחן בהרחבה ובעומק

הנעצור במדרון ממדינת היהודים למדינת הלכה

מאת אורי הופרט

הוצאת קיבוץ דליה, 1999, 301 עמ'.

במסגרת העיסוק ההולך וגובר בחילוניות לתחומיה השונים - החינוך, ההגות החילונית והמאבק על עצם דמותה הפלורליסטית של מדינת ישראל, יצא לאחורונה ספר זה של עו"ד הופרט. הופרט, לשעבר חבר מועצת העיר ירושלים ולוחם ותיק בכפיה הדתית לגונוניה, יוצר בספרו זה מעין "כרונולוגיה של הסכסוך החילוני-דתי בישראל". הספר מתמקד בעיקר בתקופה מאמצע שנות השבעים ועד ימינו, והוא בוחן מנקודת מבט חברתית-פוליטית את ניסיונות ההשתלטות החרדיים והחרד"ליים, את דרכי הפעולה שלהם, ומנתחם בצורה בהירה. סקירה זו נעשית בהשוואה לפעילות החילונית המינורית והבלתי-מאורגנת, אשר הביאה אותנו אל פתחה של סכנה לעצם קיומה של מדינה יהודית פלורליסטית בישראל. על אף ההצגה הממצה ובעלת הפרספקטיבה של הספר, הוא אינו מתאים לקריאה שוטפת, כמקשה אחת, וזאת בשל חזרות רבות על נושאים חופפים או דומים, המקשים לקבל את הספר כיחידה מובנית אחת. עם זאת ניתן להתייחס לספרו של הופרט כאל קשת של מאמרים קצרים, אשר כל אחד מהם יכול להוות מצע לדיון במסגרות שונות בבתי-ספר, תנועות נוער, קבוצות לימוד ודומיהן, מהן ניתן לראות את נקודת המבט החילונית בבחינת הסכסוך. למרבה הצער, מתעלם הופרט בכתיבתו משתי נקודות חשובות ביותר, בייחוד כיום:

1. בספר אין התייחסות להישגי החילונים בתקופה זו. קצרה היריעה מלתאר את ההתפתחות החילונית בעשרים השנים האחרונות. לראיה - כמות הדת'ליים (דתיים לשעבר) הנוטשים את דרך הדת ומבכרים על פניה אורח חיים יהודי-חילוני על כל ערכי התרבות שלו.

2. מבטו של הופרט לעבר העתיד קודר מדי, דבר הבא לידי ביטוי אף בכותרת הספר. יש רושם שמאמרי הסיכום של הספר, אשר לטעמי הם קצרים ומתומצתים מדי, אינם מסתכלים מספיק סביבם, ואינם כוללים את השינוי המחשבותי, האידיאולוגי והחינוכי של הלך הרוח החילוני בימים אלה. חילופי השלטון והרכב המפלגות של הכנסת ה-15 הינם רק סממן פוליטי לסדרי העדיפויות החדשים של החברה החילונית בישראל.

נראה כי הופרט, למוד הקרבות בזירה החילונית-דתית, בחר לבצע ניתוח מקיף של הסכסוך המתמשך, על פני הצעת דרכי פעולה יעילות למאבק על דמותה הפלורליסטית של המדינה.

(יפתח שילוני)

רב את זהויות המישנה, לאומיות (יהודים, ערבים), דתיות, עדתיות, מין, ותק ועוד, ומנסה לסמן את גורם הזהות המשותף לישראלים כולם. הנרייט דהאך-קלב, מאוניברסיטת בן-גוריון, עומדת על שרשיה של "הבעיה העדתית" בדרך עיצובם של הזהות הישראלית והזהות הקולקטיבית. זליה מור, מהמכללה למנהל, עוסקת בזהות המיגדרית מיננית, והשפעתה על זהויות חברתיות אחרות. יצחק לאור, מאוניברסיטת תל-אביב, כותב על תפיסת זהותם של ערביי ישראל באידיאולוגיה הציונית ובספרות העברית. לואיס רוניגר, מהאוניברסיטה העברית, מצביע על תהליכים של התגברות האינדיווידואליזם בציבור היהודי בישראל, ופרישה מהקולקטיביות שאפיינה את התרבות הישראלית מראשיתה. אבנר בן-עמוס מאוניברסיטת תל-אביב, ואילנה בית-אל מלונדון סוקרים טקסי זכרון בבתי ספר בישראל, כמסמן בזהות הקולקטיבית הישראלית. אורי פרגו, ממכללת הגליל המערבי, מחדש בגילוי 'זהות אזורת', בתוך הזהות הלאומית בישראל. הספר נחתם במסתו החשובה והמעמיקה של העורך, ה"כ עזמי בשארה, על השסעים הפוליטיים בחברה הערבית הישראלית.

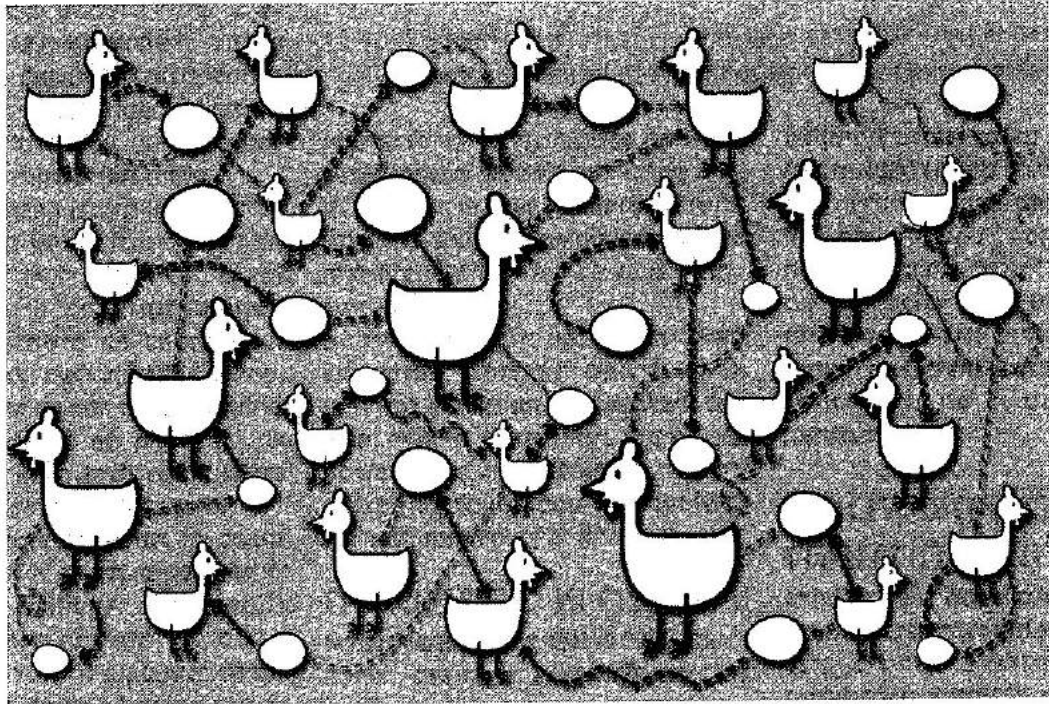
הבריאה נגד

המאבק על השאלה איך ומתי נוצר העולם

מפלג את החברה האמריקאית

האבולוציה

יוסף גואל

במדינת טנסי. הניסיונות לאסור על הוראת תורת האבולוציה בבתי הספר הציבוריים נמשכים עד ימינו אלה. בד בבד, ממשיכים גם בתי המשפט הפדרליים לאסור על המדינות ואזורי בתי הספר המקומיים את ההתנכלות להוראת האבולוציה או חיוב בתי הספר הציבוריים ללמד לצידה גם את "מדע הבריאה" (creationism science).

המאבק הפונדמנטליסטי התחיל בהתנגדות להוראת האבולוציה בבתי הספר הציבוריים. לאחר שבתי משפט שונים בטלו את האיסורים שכפו הוראת מדע זה על מדינות שונות ב"רצועת הביבליה" בהשפעת הפונדמנטליסטים, עברו אלו לטעון שה"בריאה" היא מדע, בדיוק או אפילו יותר מאשר תורת האבולוציה, שהיא, לטענתם, "בסך הכל תיאוריה ולא עובדה מוכחת". בתי המשפט פסלו גם את ההוראה הכפויה של "מדע הבריאה" כ"גירסה מוסווית של גירסת בראשית", והקצאת זמן שווה להוראת "מדע הבריאה" לזמן המוקצב להוראת מדע האבולוציה. עקב זאת עברו הפונדמנטליסטים בשנים האחרונות לגרסה חדשה. הם המירו את "מדע הבריאה"

הישנה והברית החדשה.

"מדע" בריאת העולם

בשני העשורים האחרונים עלה מחדש העימות בין נוצרים פונדמנטליסטיים אלו לחברה הכללית, החילונית ברובה המכריע, ולמוסדות המדינה הרשמיים, האמורים על פי החוקה לשמור על הפרדה נוקשה בין הדת למדינה. העימות נסב בעיקר על המלחמה בעד ונגד זכותן של נשים להזדקק להפלות מלאכותיות, ועל דרישת הפונדמנטליסטים לכלול הוראת קטעים מכתבי הקודש וגם תפילות נוצריות במערכת בתי הספר הציבוריים, זאת, למרות האיסור החוקתי על החדרת מוטיבים דתיים לתחום הציבורי ממלכתי.

בעשורים אלו התלקח המאבק גם סביב ההתנגדות הפונדמנטליסטית להוראת תורת האבולוציה בבתי הספר הציבוריים. זאת, בטענה שתיאורית האבולוציה מנוגדת לגירסת ספר בראשית על בריאת האדם. ידוע משפט הקופים המפורסם מלפני 70 שנים, בגין פיטוריו של מורה צעיר למדעים, שהעז להזכיר את תורת דארווין בכיתתו בעיירה

מבין כל המדינות המודרניות והדמוקרטיות, ארה"ב היא הדתית ביותר. במחקרי דעת קהל שונים, אומרים יותר מחמישים אחוזים מן האמריקאים שהם הולכים לכנסייה לעתים תכופות. סביר להניח, שחלק מהם אומרים ואינם מקיימים למעשה, בדומה למצב במחקרים דומים אצלנו בישראל. אבל אין זה משנה את העובדה, שאחוז גבוה מאד של האמריקאים אכן הולכים לכנסייה, וטורחים לזהות את עצמם ככאלו, בהשוואה למרבית ארצות מערב אירופה, בהן אחוז המאמינים הדתיים ירד פלאים במאה הזו.

מתוך הרוב הזה, הטוענים שהם נוצרים מאמינים, אך המנהלים אורח חיים מודרני במדינה המודרנית ביותר בעולם, בולט מיעוט ניכר, המונה כ-40-50 מיליון איש, המזהים את עצמם כנוצרים פונדמנטליסטיים, המשתייכים למספר רב של כתות וכנסיות. הגדולה והידועה בהן היא הכנסייה הבפטיסטית, שהנשיא הנוכחי ביל קלינטון והנשיא לשעבר ג'ימי קרטר חברים בה. המאפיין המובהק שלהם הוא האמונה באמת המילולית של כתבי הקודש הנוצריים, הברית

האמריקאים מפקפקים בדרוין

משתתפים כמשאל דעת קהל נשאלו:
 "האם אתם תומכים או מתנגדים באופן כללי ל..."

מקור: CNN/USA Today/Gallup Poll conducted June 25-27, 1999

הטקטיקה שלהם. במקום ללחוץ במדינות השונות לקבלת חוקים המחייבים את הוראת מדע הבריאה, שבסופו של עניין בוטלו על ידי בתי המשפט הפדרליים, החלו הפונדמנטליסטים להפעיל לחץ על ועדות בתי ספר מקומיים ועל מורים, כדי ליצור אוירה שבה מסוכן פוליטית לכלול את מקצוע האבולוציה בתכניות הלימודים. בטקטיקה זו הם די מצליחים בשנים האחרונות.

הסיבה האמיתית להתנגדות לאבולוציה

מדוע מעדיפים הפונדמנטליסטים להתרכז בנושא האבולוציה ולזנוח את יתר המדעים, כגון פיזיקה, ביולוגיה מולקולרית וקוסמולוגיה, העומדים גם הם בסתירה לכתבי הקודש הנוצריים (והיהודיים)? בספרו "מגדל בבל" (The Evidence Against the "The Tower of Babel" New Creationism - MIT Press: Cambridge, Mass. 1999) טוען הפילוסוף Robert Pennock, שהסיבה העיקרית לכך היא, שהאבולוציה עוסקת גם בנושאים הקשורים בעמדות תיאולוגיות, כגון מקומה של האנושות ביקום. ולכן היא נהפכה למטרה עיקרית של הכוחות התיאולוגיים הדוחפים את גירסת הבריאה כאלטרנטיבה. מנהיג תנועת "העיצוב התבוני", הפרופסור למשפטים באוניברסיטת ברקלי בקליפורניה, פיליפ ג'ונסון טוען, שבכך שיצליחו להצביע על החולשות בתורת האבולוציה ויצליחו גם להכניס טריז בבסיס האידיאולוגי של המטריאליזם, ובכך יביאו לניצחונה של האמונה התאיסטית. המטרה, כותב פינק, היא להחליף את המדע המודרני ב"מדע תאיסטי".

המאבק הוא על נשמתה של אמריקה ועל נשמתם של כל האמריקאים. ההנחה המבעייתית את מנהיגי הפונדמנטליסטים היא, שתלמידים שילמדו את תורת האבולוציה יתחילו לפקפק בקיומו של האלוהים. ללא העוגן של האמונה הדתית הם ייהפכו ל"אנשי

התשיעי לערעורים, שביט משפט מחזי צדק כשמצא שזכותו של מורה אחר לחופש הדת, על פי התיקון הראשון, לא נפגעה מדירישתה של מנהלת חינוך בקליפורניה, שהאבולוציה תילמד בכל בתי הספר במסגרת לימודי הביולוגיה.

● ב-1997 קבע בית משפט פדרלי מחוזי בלואיזיאנה, שהדרישה שמורים יקראו הסתייגות פומבית מתורת האבולוציה לפני שהם מלמדים אותה, אינה חוקית. בית המשפט קבע גם, שתיאורית "העיצוב התבוני" היא למעשה מסווה להוראת "מדע הבריאה", האסורה על פי החוק.

מיעוט תמהוני או רוב גדול?

הרושם שנוצר מן הדוגמאות לעיל, כאילו מדובר במוסדות משפטיים נאורים, המצליחים להלחם בהצלחה בגחמותיו של מיעוט תמהוני קטן, המרוכז בכמה מדינות בדרום ובמערב התיכון, הוא מוטעה. כבר ציינתי בתחילת המאמר, שיותר ממחצית

האמריקאים אומרים שהם הולכים להתפלל בכנסיה לעתים תכופות. לזה יש להוסיף ממצאים ממחקר דעת קהל כללי-ארצית של CNN/ Gallup, שנערך בסוף יוני 1999 ושפורסם בניו יורק טיימס, לפיו 68 אחוזים של המשיבים תומכים בהוראת מדע הבריאה בד בבד עם הוראת האבולוציה בבתי הספר הציבוריים. עוד יותר מעניין הוא, ש-40 אחוזים תומכים בהוראת הבריאה בבתי הספר הציבוריים במקום האבולוציה, ורק 55 אחוזים מתנגדים לעמדה זו.

צוין כבר, שכמחצית האמריקאים מעדיפים את גירסת ספר בראשית לבריאת האדם על פני גירסת האבולוציה הדרוויניסטית. לפיכך, לאתר המפלגות המשפטיות של שנות ה-80, שינו הכוחות האנטי-אבולוציוניים את

בתיאוריה חדשה של "העיצוב התבוני" (Intelligent design theory) של היקום ושל בני האדם, בניסיון לעקוף את התנגדות בתי המשפט הפדרליים לכל תכנית לימודים, שריח אמונה דתית נודף ממנה. מעניין לעקוב אחרי כמה מסימני הדרך של מאבק מתמשך זה:

● בתחילת אוגוסט שנה זו החליטה ועדת החינוך של מדינת קנזאס (במערב התיכון) "לעודד" את המורים בבתי הספר של המדינה להמנע מהוראת תורת האבולוציה, ולמחוק שאלות המתייחסות לנושא מגיליון הערכת החלמיד. אף על פי שהמטרה העיקרית של הפונדמנטליסטים היא האבולוציה, החליטה ועדת החינוך באותה הזדמנות למחוק מתכנית הלימודים בבתי הספר של המדינה גם את תיאורית ה"מפץ הגדול" כהסבר קוסמולוגי מאחד על בריאת היקום.

● במדינת אלאבמה (בדרום ארה"ב) נכללה בספר הלימודים על האבולוציה אזהרה זו: "ספר לימודים זה זן באבולוציה, שהינה תיאוריה שנוייה במחלוקת, שמקצת המדענים משתמשים בה כהסבר מדעי למוצאם של כל בעלי החיים, הצמחים, החיות ובני אנוש. אף אחד לא נכח כשהחיים הופיעו לראשונה על פני התבל. לכן יש להתייחס לכל אמרה הדנה במקור החיים כאל תיאוריה גרידא ולא כאל עובדה".

● הפסיקה המובילה בשטח זה בשנים האחרונות ניתנה על ידי בית המשפט הפדרלי העליון ב-1987 (Edwards vs. Aguillar), שבטל את "חוק הבריאה" של מדינת לואיזיאנה (בדרום ארה"ב), כמנוגד לתיקון הראשון לחוקה, הקובע את הפרדת הדת מן המדינה. החוק אסר על הוראת האבולוציה בכל בתי הספר במדינה, אלא אם כן היא תלווה בהוראה שווה של "מדע הבריאה".

בית משפט נימק את החלטתו בקביעה, שבקידום האמונה הדתית שכוח על-טבעי ברא את האדם, המשתמעת מתורת הבריאה, עבר החוק של לואיזיאנה על האיסור התוקף. בית המשפט הוסיף, שבדרישה ללמד את הבריאה כתנאי להוראת האבולוציה, מנע החוק מן התלמידים קבלת חינוך מדעי רחב היקף.

● ב-1990 פסק בית המשפט הפדרלי השביעי לערעורים, שמנהלת אזור בית ספר רשאית לאסור על

מורה ללמד את "מדע הבריאה". בית המשפט לערעורים תמך בפסיקת בית משפט מחוזי, שעל ידי מניעה זו רשויות החינוך לא התנכלו לזכותו של המורה הנדון לחופש הדיבור.

● ב-1994 פסק בית המשפט הפדרלי

סביר להניח שלו היה הדבר תלוי בהצבעת רוב, היו כבר מזמן מלמדים את מדע הבריאה בבתי ספר ומכריזים על ארצות הברית כעל מדינה נוצרית.

משפט הקופים

תחילת שנות ה-20 הצליחו הכוחות הפונדמנטליסטים להוציא את הוראת האבולוציה מחוץ לחוק בשלוש מדינות. ב-1925 בעיירה דייטון במדינת טנסי בדרום, הובא למשפט פלילי מורה צעיר לביולוגיה ג'ון סקופס, שהעז להורות את תורת האבולוציה (שהייתה אז בת 70 שנים), בכיתתו בתיכון המקומי. סקופס הואשם בעבירה על חוק בוטלר של מדינת טנסי, שאסר על הוראת האבולוציה בבתי הספר הציבוריים, מפני שתאוריה זו נגדה את סיפור הבריאה בספר בראשית (Genesis) בברית הישנה. המשפט זכה לכיסוי עיתונאי בינלאומי נרחב, והפך במידה רבה לקרקס. הסניגור, קלרנס דארו, אחד מעורכי הדין הידועים ברחבי ארה"ב, שהתנדב להגן על סקופס, הצליח להפוך את הפונדמנטליסטים ואת מדינת טנסי לחוכא ואיטלולה. הסניגור הפך את המשפט למשפט ציבורי ברמה עקרונית, וטען לתקפותה המדעית של תיאורית האבולוציה ולאייחוקיותו של חוק בוטלר, אבל לא הכחיש שסקופס עבר על החוק. סקופס הורשע ונקנס ב-1000\$ אבל ההרשעה והקנס בוטלו בערעור לבית המשפט העליון של מדינת טנסי. העיתונות קראה למשפט זה בשם "משפט הקופים", מפני שבעיני הציבור הרחב הפן הפיקנטי של האבולוציה היה הטיעון, שבני אנוש הם צאצאי הקופים. משפט סקופס נחשב בדר"כ לניצחון פירוס של הפונדמנטליסטים, מתנגדי הוראת האבולוציה. אבל האמת היא שהוויכוח שהתעורר סביב האבולוציה ושקבל דרמטיזציה במשפט, הביא לפסילת הוראת האבולוציה במרבית בתי הספר ברחבי ארה"ב ליותר מ-30 שנה. רק כתגובה לתדהמה הציבורית סביב הצלחתה של ברית המועצות להיות הראשונה להכניס לוויין ספוטניק למסלול סביב כדור הארץ ב-1957, החלו מדענים לכתוב ספרי לימוד לבתי ספר תיכוניים, שהציגו, בנוסף לפיזיקה ולמתמטיקה, את תורת האבולוציה כעקרון הבסיסי של הביולוגיה המודרנית. חוק בוטלר נשאר בתוקף עד 1967. כל הפרשה זכתה לטיפול דרמטי מרשים בסרט Inherit the Wind

פוליטית בעובדה, שאחוז כה גבוה של אמריקאים אומרים שהם אנשים מאמינים, ושמרבית נציגיהם הפוליטיים, הקובעים גורלות כתוצאה משליטתם בתהליכי החקיקה ובתקציבים פדרליים ומדינתיים, יסרבו על כן להסתכן באי-כיבוד הדת בפרהסיה.

5760 או 4 מיליארד?

במאמר ראשי במוסף השבועי של הניו יורק טיימס מה-15.8.99 מציע סופר העיתון, ג'ורג' ג'ונסון, שאולי דווקא כן רצוי לכלול את הוראת "מדע הבריאה" בבתי הספר, במטרה לקעקע את תקיפותה המדעית והשפעתה על התלמידים, וגם כדי להקנות להם שיעור במשמעותו האמיתית של התהליך המדעי. החולשה של הפונדמנטליסטים, הוא כותב, נעוצה ביומרתם לכנות את תורתם "מדע". אבל כדי שתחשב למדעית חייבת כל תאוריה לעמוד בבחינת אישוש או הפרכה. הוא מציע להעמיד את התלמידים בפני האפשרות התאורטית, שיימצאו הוכחות לזה שהיקום הוא אמנם צעיר יותר מהנטען בתיאוריות המקובלות של היום, וזו בהחלט גישה מדעית. "אבל,

רשע", שיעשו "דברים מרושעים". אבולוציה, לפיכך, נתפשת כשורש כל הרע. הנרי מוריס, הדובר המוצלח ביותר של "כוחות הבריאה" במאה הזו כתב ב-1963: "אבולוציה היא מקורם של הקומוניזם, הפשיזם, הפרוידיאניזם, הדוויניזם החברתי, תורת ההתנהגות הסוציולוגית, תורת הכלכלה הליברלית של קינזי, המטריאליזם, והאתיזם, ובעולם הדתי, של המודרנה והאורתודוקסיה החדשה". הדברים נשמעים כמו משהו מהחת"ם סופר בתחילת המאה.

פינוק, שמזהה עצמו כאדם מאמין טוען, שלא חייבת להיות התנגשות בין המדע, ואפילו לא בין מדע האבולוציה, לאמונה הדתית.

"אבולוציה נתפשת כשורש הרע. תלמידים שילמדו את תורת האבולוציה יתחילו לפקפק בקיומו של אלוהים ויהפכו לאנשי רשע."

האם הדוגלים במדע הבריאה יהיו מוכנים לקבל הוכחות שכדור הארץ הוא בן ארבעה מיליארד שנים, או תיאורית התהוותו של המין האנושי מייצור חד-תאי? אולי כן. אבל אז זה כבר לא יהיה בריאה".

פן חשוב נוסף של סיפור זה הוא החשיבות של חוקה נוקשה, שקדשה מימיה הראשונים את עקרון הפרדת הדת מן המדינה. סביר להניח, שלו היה זה תלוי בהצבעת הרוב, היו מלמדים כבר מזמן את "מדע הבריאה" בבתי הספר האמריקאיים. אבל באותה מידה היו כבר מזמן גם מכריזים על ארה"ב כעל מדינה נוצרית.

העומדים בסתירה מובהקת לסיפור המקראי של מגדל בבל. אם הם מוכנים להשלים עם התיאוריה של האבולוציה של שפות, מדוע אם כן, הוא מקשה, לא יהיו מוכנים גם להשלים עם תיאורית האבולוציה של המינים?

סביר להניח, שבנוסף למקרים רבים של אנשי מדע שמזדהים כאנשים מאמינים, יש כאן גם התחשבות

אבולוציה איור מאת שלמה כהן

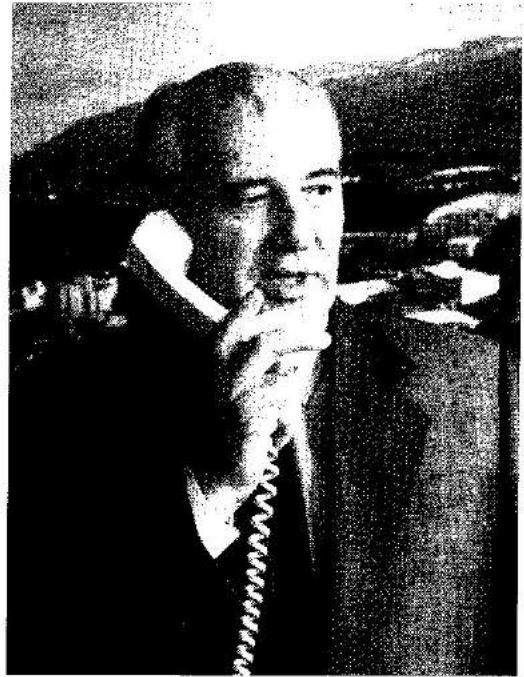

מדוע אני הומניסט-חילוני?

מן העיתונות החילונית בעולם: מתוך "Free Inquiry" מס. 18/1; חורף 1997*

שהמטרה של הנחלת עקרונות הומניסטיים אינו כה פשוט גם במשטרים דמוקרטיים. אנו יכולים לחוש כיום בהעדר ההומניזם באשר נפנה גם בעולם הדמוקרטי. חסרון זה הוא מוחשי במיוחד בעולמנו היום, והמגמות המובילות במדינות המתפתחות כגון טורקיה, שחיתות פוליטית וכלכלית, קיצוניות ימנית והתפרצויות של שנאת זרים, הן סיבה לדאגה עמוקה. ברצוני לציין כאן דק אחת מן התופעות המדאיגות הללו: המתקפה הכללית על זכויות האדם, המתבטאת בצמצום בביטחון הסוציאלי, שהוא כה נפוץ במדינות הכי מפותחות. אי אפשר להסתיר את האופי האנטי-הומניסטי של מגמות אלו. בכל זאת, עלינו להעמיד את טובת כל בני האדם כאינטרס עליון. בזה אני מתכוון לכל בני האדם ללא הבדל במעמד, לאומיותם או זהותם הדתית. הדרישות שאנו שומעים חדשות לבקרים, להקמת חברה מודרנית שתתבסס על

הללו חינוכו אותי, חישלו את אופיי וחזקו את החלטתי הנחושה לפעול במלוא יכולתי לטובת בני האדם ולשחרורם מן הברוטאליות וממנת היגון המתמשך בחייהם. כשנקלעה בדרכי ההזדמנות הראשונה התחלתי לפעול כמיטב יכולתי להגשמת מטרות אלה. ברגע בו נבחרתי להיות המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, התחילו להתגבש אצלי שתי אמונות: הראשונה היתה הנחיצות לשים קץ למשטר הטוטאליטארי על כל מאפייניו האנטי-הומניסטיים, שהציבו מעצורים בפני התפתחותה של חברתנו ואמללה את חיי אנשיה. ההחלטה השנייה היתה הנחיצות להנהיג רפורמות אשר יובילו להקמת חברה הומנית, ומעל לכל, דמוקרטית, בארצנו. שתי מחשבות

מיכאל גורבצ'וב:

"ניצחון לאנושות"

איך ההומניזם עזר להצית את ניצוץ המהפכה במזרח אירופה

גורבצ'וב: עלינו להעמיד את טובת בני האדם כאינטרס עליון. בזה אני מתכוון לכל בני האדם ללא הבדל במעמד, לאומיותם או זהותם הדתית.

טובתם של שני שלישים של חברה בלבד, הן לא רק אנטי-הומניסטיות אלא גם לא פחות מקרימינליות. המאה ה-21 תהיה מאה של אתגרים חדשים ומשימות חדשות לכולנו. הרבה מן השיטות הישנות והידועות כבר מזמן אינן מספקות, ועלינו לחפש ולמצוא שיטות חדשות והולמות יותר. בהקשר זה יש להקפיד, שחיפושים אלו יערכו מתוך גישה הומניסטית, אחרת הם עלולים לסכן את עצם קיומה של החברה האנושית. אי אפשר לצמצם את ההומניזם למערכת של סתם אידיאות וערכים. ההומניזם דורש מעל לכל אקטיביזם למען ההומניזם ובשמו. זו אמונתי העמוקה.

אלו הפכו במשך הזמן לאבני היסוד הקונצפטואליות של ה-Perestroika. ניסיון הפרסטרויקה היה רב-גוני, וברצוני כאן לציין רק שניים מצדדיו: האחד - שהנהגת רפורמות הומניסטיות אפשרית אפילו בחברה הנגועה עמוקות בטוטאליטאריות. אפילו בחברות כאלו רפורמות הומניסטיות אפשריות, ואם נקפיד להישמר מסטיות מעקרונות המוסר, נוכל להשיג רבות. בעיקר במיגור הטוטאליטאריות ובהשתתת המשטר על יסודות דמוקרטיים, אף על פי שלא ניתן היה להגשים את כל מאווינו בכון זה. הפן השני של חוויית הפרסטרויקה הוא, שהנהגת שינוי דמוקרטי-הומניסטי אינו דבר פשוט כלל. מי שעוסק במאמץ כזה נתקל באופן טבעי בכוחות העבר. לזה יש להוסיף, שלרוסיה חסרה מסורת של ניסיון מוצלח לחולל שינוי כזה. מעל לכל קיימים הסיבוכים של תהליך הרפורמה עצמו. כל זה נכון ביתר שאת לגבי מדינה כשלנו, שהייה שנים רבות תחת משטר אנטי-הומניסטי. עם זאת, אני ער לכך

אני מאמין באמונה שלמה שתפישת העולם ההומניסטית, הרואה באנושות את נקודת ההתייחסות, המטרה ומערכת הערכים העיקריות היא אינה רנטית לטבע האנושי. מאידך, עלינו להודות שהטבע האנושי אינו חד-מימדי: לצד הטוב וההומני מצוי גם הרע. כולנו נתקלנו בחיים ברעיונות ובמעשים הרחוקים מאד מן ההומני. מצבי החיים ויחסי החברה הם האחראים לדו-מימדיות זו של טבע האנוש. למרות זאת נוכל לקבוע בהחלטיות, שאנטי-הומניזם מנוגד לטבעו של המין Homo sapiens.

אני עצמי למדתי לכבד בני אדם מהורי ומבני משפחתם בדרום רוסיה. גורם נוסף שהשפיע עלי בכון זה היו החיים עצמם על כל תהפוכותיהם. נוספה על אלה המלחמה האכזרית שעברה עלי בילדותי. עלי לציין גם את המשטר הברוטאלי שחוויתי בילדותי, אבל התוודעתי לכל זועזועותיו רק מאוחר יותר בחיי. כל הגורמים

* באותו גליון של Free Inquiry התבטאו באותו נושא: "מדוע אני הומניסט-חילוני" אישים ידועי שם אחרים החברים באקדמיה הבינלאומית להומניזם. האקדמיה נוסדה ב-1985 כדי להעניק הכרה להומניסטים בולטים ולהפיץ את האידיאלים של ההומניזם ואמונותיו.

בעל-הכרה, המעדיף חברה ומערכת חינוך שבהם בני כל הדתות – וכל אלו שאינם דתיים יוכלו להרגיש בנוח, בתנאי שלא ינקטו באלימות ולא יחתרו לפלגנות.

תסלימה נצרין: "לא יכולתי

להכריח את עצמי להיות עיוורת"

(רופאה במקצועה, שהפכה לפעילת זכויות האדם ולסופרת בעלת תהודה בינלאומית ("Shame"). היא גורשה ממוצאה, בנגלה ויש האיסלמית בשל דעותיה החופשיות).

נולדתי למשפחה מוסלמית. הוכרתי על ידי אמי לקרוא בקוראן כל בוקר, להתפלל ולצום ברמאדאן. בילדותי נלקחתי על ידי

והרים בצורת מסמרים שאיזנו את הארץ כדי שלא תתמוטט. אמי בקשה ממני לא לשאול שאלות בנוגע לאללה, ולהפגין אמונה עיוורת בו. אבל לא יכולתי להכריח את עצמי להיות עיוורת.

ואז הנתולתי ללמוד את הקוראן במקום סתם לדקלמו מבלי להבין מאומה. מצאתי שם בולשיט גמור. הקוראן, בו מאמינים מיליוני בני אדם ברחבי תבל, דוגל בעבדות ובאי-שוויון בין אנשים, בו בזמן שבארצות אחרות הכירו בשוויון זכויות לנשים, ואנשים כבר הצליחו להגיע לירח. על פי הקוראן, לגברים הזכות לשאת ארבע נשים, להתגרש בקלי קלות, לקיים יחסי מין עם שפחות ולהכות את נשותיהם. על נשים להסתיר את גופן מפני שהן נתפשות כאובייקט מיני ותו לא. נשים אינן יכולות להתגרש מבעליהן, לרשת רכוש, ועדותן לא מתקבלת בבתי דין. למדתי גם שאללה צווה על מוסלמים לשנוא לא-מוסלמים ולהרוג כופרים.

הגעתי למסקנה שדת כזו היא אווילית, מפני שהיא מונעת מחשבה חופשית, הגיון ורציונליות. אבי לימד אותי לטרב להאמין לכל דבר בלתי-הגיוני. כך נהגתי. לא יכולתי להוסיף ולהאמין בדת, והפכתי לאתאיסטית. התחלתי לכתוב נגד הדת ונגד האמונות התפלולות הקשורות בה. הותקפתי מילולית ופיזית. חרונם של הדתיים היה כה עז שנאלצתי לעזוב את ארצי.

חיותי באחת הארצות העניות בעולם. ראיתי איך הדת קידשה את העוני, ואיך שהעניים נוצלו. נאמר שם, שהעניים נשלחו לעולם כדי להוכיח את נאמנותם לאללה באמצעות עוניים ואומללותם. לא נתקלתי במצוות דתיות הקוראות למגר את העוני. במקום זה העשייהם אמורים לשמח את אללה בהגישם קורטוב של עזרה לעניים, (כדוגמת

סיר הרמן בונדי: "אני מאמין הומניסטי"

(חבר ה-Royal Society ודיקן לשעבר של Churchill College - Cambridge University)

גדלתי בווינה במשפחה יהודית לא-דתית. אבי אהב את הפן הטכסי של הדת היהודית, כממלאת תפקיד של מלט חברתי, ואכן הנהיג בית יהודי בו יכלו לארח את קרובינו וידידינו האורתודוקסים הרבים. מאמי רכשתי סלידה עמוקה מצרות האופקים והטענות לבלעדיות של הדת. בביתנו הדגישו מאד את השיבותם של ערכי מוסר. אבל עד מהרה הגעתי למסקנה שגישה אתית היתה נפוצה באותה מידה גם בין הלא-דתיים. בורזמנית למדתי גם לסלוד מן הדת האלטרנטיבית – הכנסייה הקתולית

סיר הרמן בונדי: השענות טוטאלית על כתבים מקודשים היא מקור לפשעים מחרדים שבוצעו בשם הדת.

אמי לפיר, מנהיגת דתית מוסלמית. היתה לו כת משלו שהאמינה בג'ינים ובאמונות תפלולות אחרות. הפיר הכריז שנשים שהעזו לצחוק בנוכחות גברים, או שיצאו החוצה מביתן, נשבו בידי הג'ין, והוא הכה אותן בברוטאליות כדי להוציא את הג'ין מגופן. הוא גם הציג תיאור מבעית של גיהנום. כל מי שבא אליו נתן לו כסף. הפיר היה מוקף בנשים צעירות, שכל הזמן עיסו את גופו ושרתו את כל מאוויו. יום אחד הכריז הפיר שקיימות, יום הדין שבו יבוא העולם אל קיצו, קרב, ולכן אין צורך שנשים תתחתנה. עדיף שיקריבו את עצמן לאללה.

אני נדהמתי לראות את העינויים שהפיר הפעיל על נשים כדי לגרש את הג'ין, ומנבואותיו על סוף העולם. היום המיועד הגיע, אבל העולם לא בא אל קיצו. הפיר גם עסק ב"רפוי" אנשים חולים על ידי קריאת סורות מן הקוראן והשקיייתם במים "קדושים". אבל החולים ששתו מים אלו נהיו עוד יותר חולים. גם אני עצמי טופלתי על ידי הפיר, אבל לא החלמתי ממחלתי עד שלא טופלתי על ידי אבי הרופא באמצעות רפואה מדעית.

אבי עודד אותי לרכוש השכלה חילונית. למדתי על תיאורית המפץ הגדול, האבולוציה, ומערכת השמש. התעוררו אצלי ספקות בנוגע להרפתקאות ששת הימים של אללה בהם ברא את היקום; סיפור אדם וחווה; שמשות המסתובבות סביב הארץ;

באוסטריה, שהיתה גם דומיננטית ומאד ריאקציונית. כך שעליתי מוקדם למדי על דרך האי-אמונה הדתית, אם כי בעל ערכי מוסר חזקים, ובמהרה גם נתתי ביטוי פומבי לעמדותי אלו. רק מאוחר יותר הצטרפתי לאחרים, בעלי דעות דומות, שפעלו בארגונים הומניסטיים.

דעתי היום היא, שוויכוחים על קיומו או אי-קיומו של אלוהים בלתי-מוגדר הם חסדי תכלית. מה שמפריד בינינו לבין אלו המאמינים באחת הדתות, הטוענות לתקפות אוניברסלית (כגון הנצרות והאיסלאם) היא אמונתם הבלתי מעורערת באיזו שהיא התגלות. לדעתי, הישענות טוטלית זו על כתבים מקודשים היא המקור לפשעים המחרדים שבוצעו בשם הדת (ובשם אמונות אבסולוטיות אחרות כגון הנאציזם או הקומוניזם הדוקטרינרי). כאן גם המקום לציין את החוצפה האדירה בטיעון הנפוץ בין המאמינים, שדתם היא היחידה ה"צודקת" ושדתות כל האחרים בטעות ובשקר יסודן. יש לחזור ולהעלות את הגיחוך בטענות המנוגדות של המספר הרב של דתות הטוענות כל אחת לבעלות אקסקלוסיבית על האמת היחידה. אני מתייחס להומניזם לא כאל אמונה נוספת אקסקלוסיבית, אלא כאל עמידה נחושה על הערכים המשותפים שכולנו, פחות או יותר, מסכימים להם, ונגד אמונות המפרידות בינינו. כך שאני מגדיר את עצמי כחילוני

לא רמאי וחומד לצון. כעבור זמן למדתי לדעת, שהמטריאליזם המדעי מסביר הרבה מן העובדות של העולם

אני מודאג מן התג "הומניסט", כשמשמע ממנו משהו שמייחד אותנו בהיותנו בני אנוש. אבולוציה היא תהליך איטי, ואנושיות

האם תרזה הקתולית). עפ"י הדת, על העניים להישאר בעוניים כדי שהעשירים יוכלו לרכוש על גבם כרטיס לגן עדן. לכן איני יכולה להאמין באללה ולקבל את קדושתו האכזרית. מצפוני דוחף אותי להעדיף חברה המבוססת על שוויון ורצינואליות. הדת, לעומת זאת, היא הגורם לפנאטיות, שפיכות דמים, שנאה, גזענות וריב. הומניזם, לעומתה, יכול רק להפוך בני אדם ליותר הומניים, ולאפשר חיים טובים בעולמנו.

ארתור סי קלארק: הטרגדיה הגדולה ביותר בהיסטוריה של האנושות הייתה, מן הסתם, שדירת המוסר על ידי הדת.

הפיזי והביולוגי, ובפירוט מדהים, יותר טוב מאשר התיאולוגיות והמיסטיציזם של עידן הברזל, שהורישו לנו הדתות הגדולות המודרניות. הגישה המדעית מקנה לנו תמונה אפית של מקור האנושות ומשמעותה, שהיא מקיפה ביותר ולדעתי גם אצילה יותר מזה המוצע על ידי כל נביאי העולם העתיק גם יחד. המשתמע מן הגישה המדעית הוא, שאם נרצה ואם לאו, אנחנו בודדים ביקום ועלינו לשפוט ולהעריך את עצמנו ללא הישענות על איזו ישות על-טבעית.

מדוע, אם כן, אני הומניסט? הרשו לי להתייחס ל"הימורו" של הפילוסוף הצרפתי מן המאה ה-17 בליז פסקאל, שאמר: "חיו טוב אבל קבלו את האמונה הדתית. אם טעיתי באמונתי אפסיד רק מעט. אבל אם צדקתי, ארוויח חיי נצח ואת העולם הבא". אני הייתי הופך את הימורו של פסקאל על ראשו: "אם פחד, תקווה והגיון מובילים אותך לקבל את הדת, עשה כן. אבל המשך להתייחס לעולם האמיתי כאילו אין בלתו."

ארתור סי. קלארק: "ציון 6 לעשרת הדברות"

(מחבר של ספרי מדע בדיוני: 2001-A Space Odyssey ועתיד נודע).

הטרגדיה הגדולה ביותר בהיסטוריה של האנושות הייתה, מן הסתם, שדירת המוסר על ידי הדת. ייתכן שצירוף זה של מוסר ודת היה נחוץ כדי לאכוף התנהגות טובה על חברות פרימיטיביות, אבל צירוף זה בימינו אנו נהפך לשלילי. הדבר המחריד הוא, שדווקא כעת, שהכרחי להביא לניתוק בין השניים, מסתובבים סכלים ומטיפים לביטוס מחודש של המוסר על אמונות תפלות. כל התרבויות המודרניות היו נתונות ציון 6 לעשרת הדברות כאל מורה דרך מומלץ אך לא מחייב. אין לזה שום קשר עם אמונה בדת מסוימת.

אינה תכונה המאופיינת ב"הכל או לא כלום". אנושיות היא תערובת של תכונות מורכבות, שאנשים מסוימים התברכו בהן במנת יתר מאחרים, ואפילו ליצורים לא-אנושיים יש לא מעט ממנה.

הייתי מעדיף לכנות את עצמי רצינוליסט מדעי בעל דאגה הומנית, המכוונת למטרות רחבות וגם צרות יותר מן האנושות. רחבות יותר – מפני שאני כולל גם יצורים חיים אחרים, ובפוטנציה גם פלנטות אחרות. צרות יותר – מפני שגישתי היא שלא כל בני האדם שווים.

אדוארד או. וילסון: "בודדים ביקום"

(אדוארד או. וילסון הינו פרופסור (בדימוס) לאנטומולוגיה באוניברסיטת הרווארד וסופר ידוע בשטח הסוציוביולוגיה).

גדלתי כבאפטיסט דרומי בסביבה שהעדיפה פירוש מילולי של הביבליה. אבל מגיל צעיר הוקסמתי גם ממדעי הטבע. כסטודנט באוניברסיטת אלאבמה התוודעתי לאבולוציה. התחורר לי שהחיים התרבו במשך מאות מיליוני שנים לא מכוח תכנון של יישות על-טבעית, אלא כשרשרת של קירבה בין מיני חיים שונים, שהתפתחה ליריעה הרחבה של שונות ביולוגית קיצונית הסובבת אותנו היום. אם, כפי שנטען על ידי המאמינים הדתיים, איזה בורא עולם

ריצ'ארד דוקינס: ראצינוליסט מדעי

(פרופסור להבנת המדע באוניברסיטת אוקספורד ומחבר הספרים "The Blind Watchmaker" ו-"The Selfish Gene")

יש הטוענים שהמדע יכול לענות על רבות משאלותינו, אבל אינו מסוגל לענות על כולן. נכון, אבל המשתמע מזה, כאילו דיסציפלינה אחרת כן מסוגלת לענות על כולן פשוט איננו נכון. ברור שהמדע אינו מסוגל להוכיח מה צודק ומה לא. אבל גם התיאולוגיה אינה מסוגלת לזה. פילוסופית-מוסר חילונית ורצינואלית מתקרבת יותר מכל שיטה אחרת למתן תשובות תקפות ושימושיות, בגלל יכולתה להאיר את סתירותינו הפנימיות והמוסר הכפול המאפיין אותנו כבני אדם. עם זאת המדע יכול להשיב על שאלות כגון "מה מטרת החיים?" "שיש לה תשובה דארוויניסטית פשוטה ומשכנעת. אבל שאלה זו והתשובה הדארוויניסטית הנגזרת ממנה, שונה מאד מן השאלה "איזו מטרה ראויה עלי לאמץ לעצמי בחיי?" בפילוסופית החיים שלי אני דוחה במפורש את הגישה הדרוויניסטית כמורה דרך לחיים, בו בזמן שאני מעריך אותה כהסבר למהות החיים

אדוארד או. וילסון: המשתמע מן הגישה המדעית הוא, שאם נרצה ואם לאו, אנחנו בודדים ביקום ועלינו לשפוט ולהעריך את עצמנו ללא הישענות על איזו ישות על-טבעית.

אלוהי יצר את כל זה עלי אדמות משך כמה אלפי שנים ספורים, הוא כנראה גם דאג לפזר בכל פינות כדור הארץ הוכחות מסולפות לרוב, ששיכנעו מדענים להאמין בתיאוריה הפוכה של התהוות אוטונומית של החיים. ידעתי שמשוהו מאד לא בסדר עם הטעונוים הסותרים האלו. האלוהים המתואר בכתבי הקודש הוא לסירוגין רחום וזועף, דידקטי, אוהב ונוקם, אבל אף פעם

עצמם. זה מוביל אותי לפן של ההומניזם, המדבר אלי עמוקות: אנחנו נתונים לנפשנו ביקום הענקי. האנושות אינה יכולה לצפות לעזרה כלשהי מן החוץ, ולכן עליה להישען רק על מקורותיה הנפשיים הפנימיים. כבני אנוש אינדיבידואלים עלינו לנצל את הזמן הקצר הניתן לנו עלי אדמות. עלינו לנצל את מזלנו הטוב שנולדנו לעולם הזה, כדי למלא את מוחנו המוגבל בידע ובחוכמה.

ד"ר תמרה קולטון: רב חילוני

רבים הופרדו הנשים מהגברים, וגם התאר "רב" קבל משמעות חדשה – מפעילה של קהילה דתית, מורה ודיין, ראשה הקהילה, שנבחר ונשכר על ידה, אף שהנהגתה היתה נתונה גם בידי פרנסים (מפרנסיה) וגבאים (גובי מיסיה). כיון שביהדות לא היתה הרארכיה ממוסדת (כמו בכנסייה הנוצרית), ולא היו לה "רבנים ראשיים" ו"רבנויות ראשיות", הוסמכו (ומוסמכים עד היום) רבנים חדשים על ידי רבנים ותיקים, בעלי סמכות בעיני קהל המשכילים והרבנים האחרים, כדרך בה מוענק התאר "דוקטור" לפילוסופיה" בימינו, על ידי אנשים בעלי תאר וסמכות בעיני הקהילה האקדמית.

בימינו חזרו בתי כנסת רבים – בייחוד בצפון אמריקה – למלא תפקידים של מרכזי

קהילה המציעים שירותי חינוך ומיגוון שירותים אישיים ומשפחתיים, מארגנים חגיגות בחגי ישראל ובחגי מחזור החיים, מקיימים ועדות מתנדבים ויוזמים מפעלים ייחודיים. תפקידי ה"רב" הנבחר על ידי ועדות נבחרות של אגודות התברים בבתי הכנסת הוגדרו מחדש. ברוב המקרים הוטלו עליו תפקידי מורה וראש מערכת ההשכלה לילדים ומבוגרים, אחריות לשירותי קהילת בית הכנסת, עריכת קבלות השבת, חגי ישראל, טקסי קבלת תינוק לקהילה, בת ובר מצוה, טקסי נשואים ואבלות, יעוץ אישי, סעוד חולים, ניחום אבלים וכו'.

המשכיות קיומה של קהילה מותנה כיום, כבעבר, ב(1) מקום, (2) זמן קבוע להתכנסויות שבועיות ועונתיות, ו(3) איש מקצוע, משכיל ומוכשר לתפקידו במסלול לימודים ייחודי, היודע להנהיג ולהפעיל את כל השירותים שבית הכנסת אמור לתת לחבריו.

תמרה קולטון, רב חילוני בישראל? אולי במילניום הבא.

כ-8 באוקטובר 1999 הוסמך בדטרויט הרב החילוני הרביעי של התנועה היהודית החילונית ההומניסטית בארצות הברית, בה פעילות כבר שלושים וחמש קהילות בשלושים ערים בצפון אמריקה.

הרב ד"ר תמרה קולטון, מצטרפת לשלושת הרבנים החילונים הותיקים יותר: הרב שרוין ויין מייסד התנועה העומד בראש בית הכנסת החילוני בדטרויט, הרב דן פרידמן – העומד בראש בית הכנסת החילוני בשיקגו, והרב פיטר שוייצר – רבה של הקהילה החילונית במנהטן.

תמרה קולטון היא הרב החילוני הראשון אשר סיימה חוק לימודיה בבית הספר למדריכים, מורי עם ורבנים חילוניים בדטרויט, וזכתה להסמכתה לאחר שקבלה את הדוקטורט מאוניברסיטה מוכרת בארצות הברית, עם סיום לימודיה בבית הספר לרבנים חילוניים, ולאחר שש שנות התמחות כעוזר לרב חילוני.

מהו "רב חילוני" מהו "רב"

בטקס ההסמכה, שנערך במסגרת הקולוקויום הדו שנתי השלישי של מכון התנועה החילונית ההומניסטית העולמית, בפני קהל של 800 איש, בבית הכנסת החילוני בדטרויט, נראה ביסוסו של התפקיד החדש של "רב חילוני" ו"בית כנסת חילוני" כסגירת מעגל היסטורי: "רב" שהיה במקורו כינוי של מורה ביהדות,

במקורו היה בית הכנסת בית התכנסות למטרות לימוד, חגיגה ותפילה של חברי הקהילה, ומרכז למתן שירותי קהילה מגוונים.

משפחתיות וקהליות, בנק הלוואות ללא רבית, לשכה להכנסת אורחים ולסעוד חולים, וכו'.

בימי הביניים התמסדה התפילה, בבתי כנסת

מלא תפקידים רבים בקהילה ובבתי ההתכנסות שנתמסדו במשך הזמן ל"בתי כנסת" קהלתיים. בית הכנסת – היה מבחינות רבות ניגודו של בית המקדש,

ג'ק ג'ייקובס (אוניברסיטה של העיר ניו יורק), ד"ר ג'וזף שומן (החברה לתרבות אתית, ופרופ' עמית באוניברסיטת קולומביה), פרופ' דן כוהן-שרבוק (אוניברסיטת וולס בבריטניה), פרופ' עמנואל גולדסמית (קוינס קולג' ניו יורק), מרסיה פאלק (משוררת ומתרגמת שיר השירים), הרב תרצה פירסטון (מתנועת ה"רניואל" היהודית), הרב דניאל פרידמן (הקהילה החילונית שיקגו), הרב פיטר שוייצר (הקהילה החילונית מנהטן), הרב שרוין וויין (הקהילה החילונית דטרויט, מייסד הפדרציה העולמית של היהדות החילונית הומניסטית).

הרצאות ודיונים הוקדשו להתפתחותה של התנועה היהודית החילונית - הציונית והאנטי ציונית, האידישואית והעברית, הממוסדת וחסרת המבנה הארגוני. נסקרו מקורות השראתה של היהדות החילונית בפילוסופיה של שפינוזה ובהוגי עידן ההשכלה באירופה במאה ה-18, התרבות היהודית החילונית שהחלה להתפתח במאה ה-19, האיצה בדיעבד את התפתחותה והקצנתה של האורתודוקסיה, התנועה הצעירה, יחסית, בתולדות היהדות, והתפשטה עד מהרה לכל ריכוזי היהודים בעולם.

האם אפשרי רב חילוני בישראל?

בקרב הציבור היהודי החילוני המנותק ברובו מכל קהילה יהודית או אחרת גדלה לאטה ההתעניינות בקהילות החילונית החדשות. דווקא ריבוי הערוצים הבינלאומיים לתפוצת תרבויות העמים והקשרים ביניהם, מגבירה את הצורך של משפחות ויחידים רבים להשתייך לקהילה מוגדרת, "בה הכל יודעים לקרוא בשמך".

בישראל נרתעים חילוניים מכל מסגרת

תקופת התמחותו.

תמרה קולטון היא הראשונה שהוסמכה ל"רב" חילוני על ידי ועדה של המכון הבינלאומי ליהדות חילונית והומניסטית שמתנה שלושה רבנים וחמישה פרופסורים ביהדות מאוניברסיטאות בארה"ב, אירופה וישראל.

רבנים חילוניים רשאים לחתן בשם המדינה

ממשלת משיגן וממשלות של מדינות נוספות בארצות הברית הכירו בבוגרי בית הספר החילוני לרבנים והעניקו להם רשות להשיא בשם המדינה, כך שהנשואים הנערכים על ידי מדריכים ורבנים חילוניים נחשבים לא רק לנשואים יהודיים אלא גם

בימינו חזרו בתי כנסת רבים למלא תפקידים של מרכזי קהילה המציעים שירותי חינוך ומגוון שירותים אישיים ומשפחתיים.

לנשואים רשמיים בארצות הברית ובישראל. כאשר עומד לרשותם של הרבנים בית כנסת מצוייד היטב - כמו בית הכנסת הגדול בדטרויט בו חמש מאות חברים - יש בידם ליזום ולהפעיל מיגוון גדול של פעולות השכלה, אירועים ציבוריים, סיורים מודרכים ומפגשים בינלאומיים. בית הכנסת בדטרויט ערך לחבריו בשנים האחרונות סיורים מודרכים בישראל, ברוסיה, בצרפת, סמינרים עיוניים בירושלים, ובו מתקיים, אחת לשנתיים, הקולוקויום של המכון הבינלאומי של היהדות החילונית והומניסטית.

עד היום התקיימו שלושה כנסי דיון כאלה. כל כנס נמשך שלושה ימים ומקיים שתי ישיבות ביום, קבוצות דיון אחר הצהריים ואירועים ייחודיים בערבים. בכל קולוקויום משתתפים עשרה עד שנים עשר אנשי פאנל,

הקהילות החילונית זקוקות לשירותי רב חילוני

קהילות התרבות החילונית הראשונות בהיסטוריה, הוקמו ופעלו בתנועה הקיבוצית. הן קיימו קבלות שבת וחגים, מפעלי חינוך קהילתיים לילדים ומבוגרים, חגיגות חגי ישראל וחגים אישיים, יצרו טקסי אבלות ובתי קברות חילוניים. אך הקהילות החילוניות בתנועה הקיבוצית (כמו בציבורים חילוניים אחרים בתפוצה) לא מלאו אחר שלושת התנאים ההכרחיים להמשך קיומה הפעיל של קהילת תרבות יהודית - לא נבנה בה בית התכנסות ופעילות תרבותית - מפואר ופונקציונלי יותר מכל בתי ההתכנסות האחרים בקהילה. לא הוכשרו בהם אנשי מקצוע ולא הקדישו

אותם ואת כל זמנם להפעלת בית ההתכנסות קהילתי, מערכת השכלת מבוגרים וילדים, ארגון חגיה והפעלת הטקסים והועדות המכניסים ומבצעים אותם בזמנים קבועים על ידי המסורת החדשה. כתוצאה מהעדר תנאים אלה נחלשה או נפסקה פעילות הקהילות התרבותיות בקיבוצים רבים ולא קם דור המשך למפעיליה.

בארצות הברית ובקנדה פעלו קהילות חילוניות - סביב בתי הספר "שלום עליכם" ובחוגי הבונד - בצורה בלתי ממוסדת, תוך חיפוש תכנים וצורות לפעילות הקהילה היהודית התרבותית שלהם. בשנות הששים נוסד בית הכנסת החילוני הראשון על ידי שרוין וויין בדטרויט, כשתכני וצורות הפעלתו מושפעים מטקסי ותכני הפעילות בקהילות החילונית בישראל. מאז הצטרפו לתנועת היהדות החילונית ההומניסטית בצפון אמריקה קהילות חילוניות יהודיות רבות, המנסות למלא את מיגוון התפקידים של קהילות דתיות אמריקניות.

למען הפעלתן של הקהילות החדשות הוכשרו, במסלול לימודים ייחודי, בבית הספר של התנועה החילונית הומניסטית מפעילי קהילות בעלי השכלה יהודית וידע בארגון קהילתי.

נקבעו שלוש רמות הכשרה של מפעילים קהילתיים אשר סיימו לימודיהם בבית הספר של התנועה:

1. "מדריך" - לבעלי תאר ראשון ביהדות מאוניברסיטה מוכרת.
2. "מורה עם" - לבעלי תואר שני בלימודי היהדות, בוגר בית הספר של התנועה ובעל נסיון שרכש כעוזר לרב חילוני.
3. "רב" - בעל דוקטורט ביהדות אשר סיים לימודי בבית הספר של התנועה וסיים

מדינת משיגן הכירה בבוגרי בית הספר החילוני לרבנים והעניקו להם רשות להשיא בשם המדינה.

קבועה של התכנסות וקהילתיות - אם כי למעשה קיימות חבורות קהילתיות רבות של יידיים ותיקים הנאספים בקביעות ומקיימים פגישות תכופות - לעתים שבועיות, במשך שנים רבות.

כמיהה זו לקהילתיות ורתיעה מפני כל מסגרת פורמלית שתנתן לה, היא אחד הניגודים המתסכלים כל נסיון לגבש קהילות חילוניות בישראל.

הצורך בקהילות תרבות פעילות בחברה הישראלית גדול כמו הצורך בקהילות כאלה בכל הארצות בעולם. ייתכן כי הגיע הזמן לחשוב על דרכים ישראליות מקוריות וייחודיות להתמודדות עם הצורך הזה.

שהם מרצים מאוניברסיטאות וקהילות שונות בעולם, ולמעלה משלושת מאות שומעים הבאים מרחבי צפון אמריקה - אנשי קהילות חילוניות ודתיות המעוניינים בנושאי הכנס.

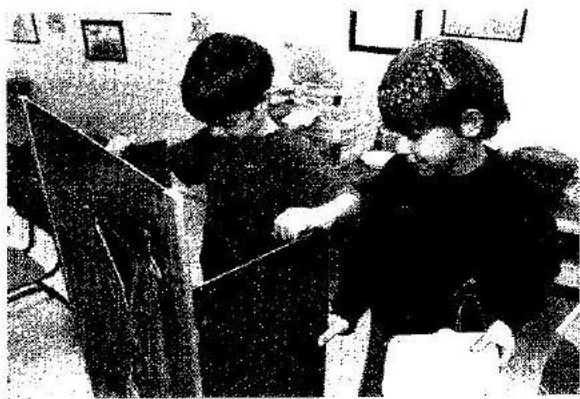
קולוקויום על זרמים ביהדות המאה ה-20

השנה הוקדש הקולוקויום לתמורות שחלו בתנועות ביהדות הלא אורתודוקסיות במאה העשרים. בפאנל המרצים השתתפו: מישראל - זאב חפץ, שולמית אלזני, פרופ' יעקב מלכין (אונ. ת"א), מארה"ב - פרופ'

דב ברק

קשת באספמיה

נסיון חינוכי יוצא דופן: חילונים ודתיים בבית ספר משותף

מחנכי ביה"ס שואלים עצמם כל בוקר: "מה משמעות להיות דתי / חופשי? מה המסר שיש לי להעביר לתלמידי? מה גבולות ההכלה שלי?"

בבוקר, כמו כל בוקר אחר, במשך ארבע השנים האחרונות, מתעוררת חבורת אנשים ליום נוסף של מאבק במאבק זה. חבורה זו של מחנכים ומורים בבי"ס "קשת" מבקשת להחליף את אורח החיים הישראלי המצוי באורח חיים אחר, שניתן להגדירו במושג "הכלה". כפי שהקשת הראשונה בתנ"ך, לאחר המבול, מסמלת את הגדלת יכולת ההכלה, כביכול, של אלוהים אשר מסכים לקבל את האדם כמות שהוא, על יתרונותיו וחולשותיו, ומתחייב שלא להרוס שוב בזעפו את העולם, כך הוא בית-ספר "קשת", מקום בו לומדים ומתחנכים ילדים ומבוגרים, להגדיל את יכולת ההכלה שלהם על-מנת להיות מסוגלים להכיל את ה"אחר" השונה ממך.

בית ספר "קשת" הוקם לפני ארבע שנים על-ידי רות להבי, אשר השכילה להקים עוד גידים לחזון חינוכי אידיאולוגי של בניית חברה אחרת. בפרץ הרגשות וההתלהמות של אותה תקופה שלאחר רצח יצחק רבין, נראה היה רעיון הקמת בית ספר משותף לדתיים וחופשיים חלום באספמיה. בנחישות ובמאמצים עליזים הצליחה להפוך את ספרד (אספמיה) למציאות, על ידי הקמת לובי ציבורי רחב של אנשי מפתח, כולל ראש העיר ואחרים, ולקבץ סביבה מספר מחנכים שיהיו נכונים להתנסות הגדולה של בניית מפעל חינוכי בו קיימת הידרות, ללא טשטוש ההבדלים וללא טיוח, בין דתיים לחופשיים על מידת ההסכמה ומידת המחלוקת, על השונה והדומה, ובעיקר: כיצד ניתן לקיים מערכת משותפת מתוך כבוד הדדי.

אני מתכוון לדתיים וחילוניים?". "אה, זה" ענו הילדים באכזבה בלי להבין מה יש כאן מיוחד.

אידיאל אך לא אידיליה

כיצד נפגשים דתי וחופשי אה"צ? בשבת? לכאורה – משוכה שלא ניתן לעבוד אותה – ובחברה הכללית גורמת בדרך כלל לניתוק. כאשר עולה הצורך למפגשים שלאחר בית ספר בין הילדים של קשת, יש לכך פתרונות פשוטים: "שלום" מתקשרת אמא של אודי לאמא של דודי "אודי רוצה לבוא לבקר אצלנו אה"צ. את מוכנה להסביר לי איזה אוכל עלי להכין על-מנת שיהיה כשר?". אמא של אודי תסביר ארוכות, אחרי כן יבקר אודי את דודי ויאכל כשר, פשוט, כמו שרק ילדים יודעים.

יושבים בשיחת כנה לאחר השבת, או אחרי חופשה. אחד מספר על בית הכנסת, אחר מספר על נסיעה לים, אחד מספר על מסעדה צרפתית לא כשרה, אחד מספר על מסיבת בר מצווה, ועוד ועוד. כל אחד משהף את האחרים בחוויותיו – והאחרים מקשיבים ומספרים אף הם. כל אחד זכאי לכיבוד עולמו הפרטי על מנת שיכבד את

המבקשת לפתור בו זמנית אלף עניינים, צהלת ילדים בהפסקה עם מריבות ומשחקים, צחוק ודמעה... בקיצור: בית ספר הנראה ככל בית ספר אחר, אלא, כפי שלמדנו מה"נסיד הקטן": "הדברים החשובים סמויים מהעין". הדברים החשובים ב"קשת" הם: אוריה של קבלת הזולת, המובילה לפתרון קונפליקטים דרך דיאלוג, תחושת בטחון הנובעת מאכפתיות וכבוד הדדי. כבוד הדדי בין גדול לקטן, בין מבוגר לילד וכמובן בין דתיים לחופשיים.

להלן מספר דוגמאות שימחישו את האמור. במחקר שיערך ע"י האוניברסיטה העברית ביקשו לתהות על טיב הקשרים בין דתיים לחופשיים. הילדים נשאלו: "עם מי אתה מעדיף לשחק כדורסל – עם דתי או עם חופשי?". התשובה היתה חד-משמעית "עם החבר שלי". (החוקרים נאלצו לחבר שאלות אחרות).

בתוכנית טלוויזיה בה נטלו חלק תלמידים מן היסודי הם נשאלו ע"י המראיין בתוכנית: "מה מיוחד בבית ספר "קשת"? התשובות היו מגוונות: "טיולים!", "פינת חי!", "חקלאות!", "פינות יצירה...!". המראיין המאוכזב המשיך ללחוץ: "נו, נו, משהו שקיים רק בקשת.. משהו מיוחד..? נו, נו...

התלמידים לומדים להעמיד את כל המנהגים בשאלה: מדוע אני מתפלל? במה אני מאמין? איך חוגג חופשי יום כיפור?

עולמם הפרטי של האחרים, ויוכל להיות אתם חיים משותפים: במסיבות, אירועים, מפגשים ופעילויות עצמאיות של הילדים במסגרת החברתית של הכתה, קיים קוד בלתי כתוב: לא בחגים ולא בשבתות ובסגנון מקובל על כולם – כדי שכולם ישתתפו. אם משהו מהקוראים קיבל רושם שמדובר כאן באידיליה, טעות בידו. זהו אולי אידיאל אולם רחוק מאידיליה. זהו, כאמור, מאבק יומיומי למתן את התשפעות החיצוניות של החברה תוך הצלחות וכישלונות, עליות ונפילות.

בדרך החינוכית של קשת יש לתלמיד מה

"רב-לוגי" בין דתיים לחילוניים

הבוקר, כמו כל בוקר אחר השנה, מתעוררים כ-400 תלמידים, מגיל הגן ועד כיתה ח', והולכים לבית ספר על-אזורי, הכולל תלמידים ומורים מכל שכונות ירושלים ומישובים רבים בסביבה, כולל ישובי ההתנחלויות בי"ש"ע. בית הספר ממוקם בשכונת הקטמונים בירושלים בתוך שני מבנים ישנים ורועועים. כשליש מהתלמידים המתקבלים לבית הספר הם בני השכונה. בית הספר מקפיד על חלוקה מאוזנת בין חופשיים לדתיים, חלוקה העוברת כחוט השני בין התלמידים, המורים והנהלה. זהו בית ספר שבו לומדים כולם על קשת הדעות והתפיסות של ציבור המחנכים, המורים, התלמידים ומשפחותיהם. זה איננו דיאלוג בין דתיים לחופשיים בלבד, אם כי גם זה קיים, זהו "רב-לוגי" בין הדתיים לבין עצמם, בין החופשיים לבין עצמם, וכאמור, בין כולם לכולם. לעיתים קרובות המחלוקות חותכות בקרב הקבוצות הנ"ל. בבית הספר מתקיים בית מדרש לכל הגילאים, כולל המורים, אשר מעלה, תוך כדי לימוד משותף הנוגע בבעיות הזהות וההזדהות של כל אחד, דעות שונות ותפיסות שונות. בבית המדרש עולים הפערים הגדולים ביותר בין המשתתפים, וקיים מאמץ מתמיד לבידור הוגן ומכובד של הדעות השונות. בית המדרש הוא גם מקום לביטוי אמנותי-יצירתי, ומתקיימת גם תוכנית טיולים רצופה לאורך כל השנה המאפשרת מפגשים בלתי אמצעיים בין התלמידים לבין עצמם ובין המחנכים לתלמידים.

למתבונן מהצד יראה בית הספר כמו כל בית ספר אחר: מורים ומורות מנסים להשתלט על כיתה רועשת, ילדים שאינם משתלבים מחפשים ומוצאים סיוע, קולות צחוק וזניפה בוקעים מהכתות, לחץ של מורים ומורות לפני השיעור ובהפסקה, משום שלא כל הדברים מסודרים. הנהלה

מי הם ההורים ששולחים ילדיהם ל"קשת"?

נשאלת השאלה איזה סוג הורים מסכימים לשלוח את ילדיהם לבית ספר הפותח אותם בפני השפעות של אורחות חיים, אמונות ומנהגים מאד שונים מאלה הנהוגים בביתם הם? בעיה זו חריפה במיוחד אצל ההורים הדתיים, הבאים בדרך כלל מרקע חברתי המדגיש את החשיבות של הפרדה טוטלית של ילדים דתיים מן הסביבה החילונית, וחסיונם מפני השפעותיה. התשובה לשאלה זו היא קודם כל, שמבין הורי ילדי קשת יש משפחות "מעורבות" של הורה אחד דתי ושני חילוני. שנית יש גם הורים דתיים אשר אינם מוכנים להכניס את ילדיהם לסד של בית ספר דתי, השוקד על הפרדת הילדים מן העולם החילוני. הם אמנם דתיים אבל לא מאובנים, ויש להם די בטחון עצמי להאמין שילדיהם יוכלו לעמוד על זהותם הדתית אפילו בעימות עם חברי כיתה חילוניים, ומאידך גיסא ילמדו כבר מגיל צעיר איך להתמודד עם החיים כדתיים בסביבת עבודה ומגורים חילוניים.

מן ההיסטוריה של העימות
החילונית-חרדי בארץ

המאבק על חוק ההפלות

כניעה פוליטית
מול ניצחון בחיי יום-יום

במשך שלושת העשורים הראשונים של המדינה בוצעו בארץ כחצי מיליון הפלות מלאכותיות, או כ־60,000 לשנה, כשרק רבע מהן שנחשבו לחוקיות, בוצעו בבתי חולים. השאר נחשבו לבלתי-חוקיות. ואז, בתחילת 1977, התקבל חוק הפלות מאד ליברלי. ברם, תוך פחות מחצי שנה התחולל המהפך הפוליטי הראשון בישראל וממשלת בגין עלתה לשלטון, כשהרוב הקואליציוני שלה נשען בפעם הראשונה על אגודת ישראל החרדית. תוך השנתיים הבאות קיים ראש הממשלה בגין את הבטחתו לאגודה, לבטל כליל את הסעיף החברתי בחוק החדש.

הכניעה לדרישות המפלגות החרדיות נבעה מתלותה של מפלגת השלטון בהן, או מהעדפות מנהיגיה את הנוחות הקואליציונית אפילו שהיא אינה מחוייבת מבחינה מספרית. כניעה זו לא החלה עם ממשלות שנות ה-70. בשני העשורים הראשונים למדינה נהגה מפלגת השלטון, מפא"י "לקנות" מדי פעם את תמיכת האגודה האופוזיציונית במחיר הענקת תקציבים למטרות דתיות. הדפוס של כניעה מסיבית לחרדים כנורמה החל להיווצר מ־1977 ואילך, כאשר עלה הליכוד לשלטון בפעם הראשונה, ונוצר איזון מתמשך בין גושי הימין והשמאל ותלות במפלגות החרדיות לשבירת איזון זה.

עד שהתקבל חוק
ההפלות בוצעו 60,000
הפלות בשנה. רק רבע
מהן נחשבו חוקיות.

הביטוי הדרמטי הראשון למצב הפוליטי

החדש התמקד במאבק סביב חוק ההפלות. כדאי לחזור ולספר את סיפור המאבק בנושא זה כרקע לעימותים עם החרדים בימינו אלה.

עד לשנת 1977 היה בתוקף החוק המנדטורי משנות השלושים, שאסר כליל על ביצוע הפלות מלאכותיות אלא אם כן היה בהריון איום מובהק על חייה של האשה ההרה. ברם, במשך כל העשורים האלו הייתה ההזדקקות להפלה מלאכותית נפוצה מאד בקרב האוכלוסייה היהודית, והיותה למעשה האמצעי העיקרי לפיקוח על הילודה. הסתירה המובהקת בין אי-החוקיות הטוטאלית של ביצוע הפלות מלאכותיות מחד גיסא, לבין שכיחותה של התופעה מאידך גיסא התאפשרה על ידי הוראות של היועצים המשפטיים של כל הממשלות לתביעה הכללית, להמנע מלהגיש תביעות פליליות נגד המבצעים והנשים הנזקקות לניתוחים הבלתי חוקיים, אלא במקרים מובהקים של רשלנות רפואית. ההערכה היא שלאורך תקופה זו הוגשו לכל היותר שתיים או שלוש תביעות כאלו מתוך יותר מחצי מיליון הפלות שבוצעו. בכל התקופה הממושכת הזו המפלגות הדתיות והחרדיות אף הן לא עשו דבר בנדון. היתה זו דוגמא מובהקת של "צביעות קונסטרקטיבית" שאפשרה את קיומה של האשליה הפוליטית, הקרויה שמירת הסטטוס קוו בענייני דת בין הממסד הדתי לאוכלוסייה החילונית.

ניתוחי ההפלה התבצעו באותה התקופה לא בכיכים מזוהמים על ידי טיפוסים מפקפקים כמו בארה"ב, אלא על ידי טובי המנתחים הגינקולוגיים בארץ, בליווי

האינתיפאדה בתחילת 1988. נשים אחרות, על פי עדויות בוועדות הכנסת, בחרו לנסוע לקפריסין לאותה מטרה.

מעניינת לא פחות היא התופעה שהיתה נפוצה בוועדות ההפלה בבתי החולים בהם פעלו חברי ועדה (גינקולוגים ועובדים סוציאליים), שרשמו סיבות קבילות, אבל פיקטיביות, כבסיס לאישור בקשה להפלה, למרות העובדה שהאישה העלתה סיבה שנהפכה לבלתי חוקית עם ביטול סעיף 5 בחוק. באותה תקופה ראיתי גינקולוג בכיר בעל שם, שהיה חבר בוועדת הפלות, שהורה לפני בגאווה שכך נהג. "אני אחראי למצפוני

גינקולוג בכיר: "אני אחראי למצפוני ולטובתן של הנשים הפונות אלי לעזרה רפואית, ולא ל'בנדה' הצינית המתקראת כנסת, היושבת בירושלים".

ולטובתן של הנשים הפונות אלי לעזרה רפואית, ולא ל'בנדה' הצינית המתקראת כנסת, היושבת בירושלים". רבים נהגו כמותו. אם חלה הרעה במצב הנזקקות להפלה עקב הניצחון הפוליטי של האגודה, זה היה בעיקר בקרב הנשים והנערות העניות, שלא יכלו לעמוד במחיר של פנייה למבצע הפלות פרטי, אם בקשתן נדחתה על ידי ועדת הפלות.

ראוי להוסיף, כי המפלגות החרדיות הפסיקו כמעט כליל לעסוק בנושא לאחר שהשיגו את ניצחונן הפוליטי. הן הצליחו לכופף את ידו של בגין וגם של אחרוני המנהיגים החילוניים בקרב הליברלים, ובחרו להסתפק בכך.

הנאצים בשירות מתנגדי ההפלות

כדי להיזכר באווירה המתלהמת סביב הנושא באותה תקופה, מעניין להביא דיווח מאחד העיתונים, בו הצהיר יצחק קדמן, אז מזכיר איגוד העובדים הסוציאליים, ש"לפחות 15 נשים ובנות של תכ"ם שאתמול הצביעו בעד תיקון חוק ההפלות עברו בעצמן הפלות. זה כולל נשות חברי כנסת מן המפד"ל ובנותיהם, הפונות לקליניקות פרטיות לבצע הפלות. ושמותיהן מצויות אתנו".

ב-1983 הודיע מנכ"ל משרד הבריאות, פרופ' ברוך מחדן, לוועדת הרווחה של הכנסת, שכל חברי ועדות ההפלה ליד בתי החולים יחוייבו לחתום על הצהרה, לפני שיאשרו בקשה לביצוע הפלה, באותה הזדמנות הוקרן בפני הועדה סרט בו נאמר: "הנאצים החלו בהשמדת עוברים מפגרים וסיימו בשליחת בני גזעים מפגרים למשרפות". מראות הזוועה של ביתור עוברים בבצוע הפלות מאוחרות, והשוואת ההפלות לזוועות הנאצים, זכו לביקורת נמרצת מצד חברי הוועדה.

אחריו שאף בגין להחזיר את ישראל הצינית מאופייה האנטייתי לעמדה של כיבוד הדת וסמליה וחיזוק הממסד הדתי. אפשר למעשה לקבוע את תחילתה של השותפות ההדוקה בין העולם החרדי (או טרם קמה ש"ס) לימין הפוליטי, לעמדתו זו של בגין. בגין לא הבטיח, למעשה, להעביר את התיקון המסרס לחוק ההפלות, מפני שלא היה בטוח שמפלגתו תצייט לו. נדרשו לו שנתיים תמימות כדי לכופף את האופוזיציה לתיקון במפלגתו. למרות כל הלחצים והדהיות, לא אושר התיקון של האגודה בקריאה הראשונה בכנסת. ב-12 בנובמבר

1979 הובסו בגין והקואליציה בהצבעת תיקון של 54:54. לתוצאה מביכה זו תרמו הצבעת הנגד של שרה דורון מן הליברלים, אהוד אולמרט מחרות ועוד מספר חברי הליכוד שבחרו להיעדר. חברי ד"ש בקואליציה מימשו את זכותם הקואליציונית להצביע נגד. גם שר החוץ משה דיין (עצמאי) הצביע נגד. וכמובן כל האופוזיציה השמאלית, כולל כמעט כל סיעת העבודה.

ניצחון פירוס

בתגובה לתבוסה איימו חברי מועצת גדולי התורה של האגודה להורות לארבעת החכ"ם שלהם לנטוש את הקואליציה ולגרם לנפילת הממשלה. בגין ומנהיגי הפלג הליברלי בליכוד הפעילו לחץ מסיבי על המתמרדים, ובכך החלה למעשה דעיכת הפלג הליברלי אשר בעבר עמד על שונותו מחרות בתוך הליכוד, עד להיעלמותו הטוטאלית.

כעבור שבועיים הובאה הצעת התיקון לקריאה שלישית והתקבלה ברוב של 55:50 הודות להיעדרות כמה מן המתנגדים של הליכוד בקריאה הראשונה. אפילו שרה דורון, חברת הכנסת היחידה של הליברלים, נכנעה ללחץ המסיבי והסתלקה מן המליאה דקות לפני ההצבעה. מעניין לציין שבאותה הצבעה בקריאה שנייה ושלישית התקבלה הסתייגות יחידה של האופוזיציה שקבעה, שאישה חייבת להיכלל בכל ועדת הפלות בבתי החולים. כעבור מספר שנים, כשהחלו להתקבל הסטטיסטיקות על השינוי בשיעור ההפלות ומספרן לאחר ביטול סעיף 5, התברר שכמעט לא חל שינוי בכלל. ב-1983 דיווחה הטלוויזיה הישראלית בהקשר אחר על כך, שמספר הולך וגדל של נשים ישראליות, שלא זכו לאישור להפיל מטעם ועדת הפלות, פונות לגינקולוגים פלסטיניים במזרח ירושלים. סביד להניח שמספר זה הצטמצם ואף נפסק כליל לאחר פרוץ

אחיות והרדמה. יש הטוענים ששיעור הסיבוכים בניתוחים אלו היה נמוך בהרבה מאשר בלידות טבעיות. גם המחירים שנדרשו הנשים הנזקקות לשלם למנתחים היו בהישג ידן של מרבית הנשים, אף על פי שהיו גם נשים עניות שלא יכלו לעמוד במחירים אלו.

הצביעות שבפער בין המצב החוקי לבין הפרקטיקה הנוחה אבל הלא חוקית דחפה מספר הולך וגדל של נשים מקרב התנועה הפמיניסטית, שרק זה קמה בישראל, לדרוש חקיקת חוק הפלות, שישקף בצורה חוקית את המציאות הפרוגרסיבית אבל הבלתי-חוקית. בתחילת שנות ה-70 קבלו כוחות אלו תגבור משמעותי מעלית מספר פמיניסטיות יהודיות מארה"ב. אחת מהן, מרשה פרידמן, אף הצליחה להיבחר לכנסת ב-1973 ברשימת רצ בראשותה של שולמית אלוני. הלהט וכוח הארגון של הפמיניסטיות החדשות הניבו תוצאות מרשימות תוך פרק זמן קצר. בפברואר 1977 התקבל חוק ההפלות שהיה מהפכני בפרוגרסיביות שלו לעומת החוק המנדטורי הדקדוני הקודם. מאידך גיסא, מכיוון שהחוק בא להסדיר שטח שהיה פרוץ לגמרי, הוא היה יותר מגביל מהפרקטיקה הקודמת.

הפלה קואליציונית

על פי החוק החדש הותרו הפלות מלאכותיות, אבל נקבע שהן חייבות להתבצע אך ורק בבתי חולים, באישור ועדה שתורכב מרופאים ועובדים סוציאליים, שתפקידה יהיה לדון בבקשות לביצוע הפלות. הסעיף המהפכני בחוק החדש היה סעיף 5 "הסוציאלי", שמנה סיבות חברתיות שונות כעילות קבילות לאישור הפלה. סיבות אלו כללו בין היתר: מצב רווקות של האשה, פרק הזמן שעבר מאז הלידה הקודמת, מספר הילדים במשפחה, מצבה הנפשי של האשה ומצבה הכלכלי של המשפחה. על כל אלו יצא קצפן של המפלגות הדתיות, אבל במצב הפוליטי של ממשלת רבין הראשונה החוק עבר בכנסת ברוב מרשים.

שלושה חדשים לאחר שאושר החוק, הובסה מפלגת העבודה בבחירות, והמיועד לראשות הממשלה מטעם הליכוד, מנחם בגין, בחר להקים קואליציה שהייתה תלויה בארבעת קולותיה של אגודת ישראל החרדית. כעבור מספר חודשים הצטרפה גם סיעת ד"ש עם 15 מושביה בכנסת לקואליציה בגין, אבל זה היה כבר לאחר חתימת ההסכם הקואליציוני עם אגודת ישראל, שכלל התחייבות לתמוך בביטול סעיף 5 "הסוציאלי" בחוק ההפלות החדש. בגין יכול היה למעשה להקים ממשלה ללא האגודה ולהשען על דש. אולם בשל אופיו "היהודי", העדיף בגין להישען על המפלגה החרדית. יותר מכל ראשי הממשלה שקדמו לו ושבאו

הומניזם ויהדות

התיתכן בין השניים הדברות?

צופיה מלר

אלא מחמת שבוחר לעמוד בעולם על חזקתו שלו. להיות חילוני משמע להיות בלתי מחויב למצוות או חיובים שלא באו מהכרעתו. ליטול אחריות. להיות ריבון על חייו.¹

"חילוניות", כפי שאמר יאיר צבן במקום אחר "היא השקפה תרבותית-רוחנית ועמדה תרבותית-חברתית. היא, אמנם, בבחינת אנטי-תיזה לשיטתו של מימסד דתי, הבא

או שבין תרי"ג מצוותיו מצויה התביעה להשמדת עממים, לרדיפתם, או להנצחת את השנאה להם!

לא תתכן הידברות על בסיס שיויוני גם בין מי שרואה עצמו אדון, לבין זו שהוא רואה אותה כשיפחתו, ואני מצטטת מתוך מסכת סנהדרין ל"ט: "אדם הראשון נטלו ממנו צלע אחת, ונתנו לו שיפחה לשמשו". כלומר, בין איש לאשתו, זו הפטורה ממצוות

לא תתכן הדברות בין הומניסט לבין מי שמתנשא על ה"גוי", או שבין תרי"ג מצוותיו מצויה התביעה להשמדת עמים או הנצחת השנאה להם

לכוף את אמונותיו, ערכיו והנורמות המחייבות שלו על כלל החברה, אולם, בהעמידה עצמה כאנטי-תיזה לכפייה הדתית, היא מייצגת לא ריקות, אלא דווקא מליאות מתחדשת של חיי הרוח והחברה.² הנה כי כן, הומניסטן וחילוני הם שמות תואר שווי ערך, או, כפי שהתבטא בעניין זה ד"ר אורי רפ, מראשוני ומחשובי ההומניסטים של תנועתנו, בספרו על ההומניזם: "אדם הומניסטי אינו יכול להיות דתי, ואדם דתי אינו יכול להיות הומניסטי.... כל אמונה דתית רואה את מקור ההגויה ואת מקור המוסר והערכים בישות שמעל ומעבר לאדם. הומניסט מעמיד את האדם במרכז עניינו."³

בימים קשים אלו, כאשר הפלגנות בחברה הישראלית והיהודית כולה גוברת, ועמן הסחטנות, שנאת האחר והתבדלות כיתתית רוויית מיסטיקה זרה, התנשאות בוטה, שלילה כוחנית של זכויות הזולת לחיות לפי דרכו, עולים ופודחים גם זרעי התרעלה של אלימות שקורבנה הגדול, אם כי, לצערנו, לא הראשון ולא היחיד, הוא האיש שבירד אחז בדש בגדו של השלום. רק פתח תקוה אחד נותר לנו בטרם נבלע בכאוס המאיים, והוא – ההומניזם.

(דברים שנישאו בפתוחת הכנס הדרישתי השביעי, של הפדרציה הבינלאומית של היהודים הומניסטים החילוניים, מלון דן פנורמה, תל אביב, 10-8 באוקטובר, 1998)

1. גיתה, "פאוסט", חלק ראשון, תרגום יצחק כפכפי, ת"א, דביר, 1975, עמ' 99.
2. יזהר סמילנסקי, דתי לא דתי וחילוני. "שדמות", ע"ט, תשמ"א.
3. יאיר צבן, "הזווית היהודית החילונית ותכניה", כזה ראה וחדש", יהושע רש (עורך), ספריית הפועלים 1986.
4. ד"ר אורי רפ, "חילוניות יהודית כהומניזם חסר פשרות", "הדעות חופשית", 10, 1996.

שני מושגים מונחים ביסודה של השקפת עולם, בשמה פועלת הפדרציה הבינלאומית של היהודים הומניסטים החילוניים, והם: **ההומניזם והחילוניות היהודית.**

המושג **הומניזם** איננו מצביע על תנועה מאורגנת ומסודרת של חברים רשומים. גם לא על שיטה פילוסופית ממוסדת בעלת אידיאולוגיה אחת משותפת לכל חברה. המושג הומניזם בא לבטא אקלים רוחני המייצג תפיסות, דעות, שיטות פילוסופיות ואידיאולוגיות, שהן בחלקן לא רק שונות זו מזו, אלא, לעיתים, אף סותרות לכאורה, זו את זו.

הומניזם כאקלים רוחני

להומניזם כאקלים רוחני מסורת ארוכת שנים של ויכוח והידברות, הן באשר לעולמות התוכן שלו, הן באשר לתנאי קיומו:

הוא ניצב על שלוש תמוכות יסוד: הרציונליזם, שיויון ערך האדם, וחופש הדבור והביטוי.

לא תתכן הדברות, ולא ייתכן ויכוח ללא יסוד הרציונליזם, כלומר, ללא נכונות לפתור בעיות על פי התבונה האנושית. ובדברנו על התבונה האנושית – אין הכוונה לאותם חוקים ומשפטים שנקבעו אי פעם בשחר התרבות, ושכני האדם לדורותיהם חייבים להרכין ראש בפניהם, גם כאשר אין בהם כל היגיון, תבונה ורלבנטיות לחייהם, או כדבריו של גתה:⁴

"חוקים ומשפטים עוברים כעין מורשת כמו מחלה נצחית מדור לדור הם נגרים כשיירה עיקשת כובשים מקום אחר בלא מעצור. תבונה נהיית לכסל, חסד לצרה. אפילו נכד אתה, רע לך ומר.

ועל זכויות אדם, באשר אדם נברא על כך, מה צר, הן בכלל לא מדובר!"

התנאי השני הוא **שיויון ערך האדם**. שוויון בזכויות ובחובות, שוויון לעניין ההתחשבות בזולת ובכבודו, הזאת ללא התנשאות וללא כפייה מכל צד שהוא. שוויון כזה לא ייתכן בין אלה הרואים עצמם כנבחרים, לבין שאר בני האדם. לענייננו – לא תתכן הידברות בין הומניסט לבין מי שמתנשא על ה"גוי",

עשה שהזמן גרמה, או בין גבר לאישה. שכן, היטב יודע היום לא רק ההומניסט, כי מי שאין לו חובות, אין לו גם זכויות!

כן לא תיתכן הידברות בין מי שרואה עצמו שליחו הבלעדי של אלוהים עלי אדמות, או משית, לבין אלה שהוא רואה אותם כ"חמורו של משיח", ולא ארחיב בעניין אקטואלי זה....

התנאי השלישי הוצב על ידי אחד מגדולי ההומניסטים בכל הדורות, ג'ון סטיוארט מיל, בהעלותו את חופש הדיבור לערך לא רק בשם כבוד האדם, אלא, בראש ובראשונה, כדי שכל אדם יוכל להעמיד למבחן מחודש את דעותיו שלו, מתוך עימות מתמיד עם דעות סותרות. מסיבה זו אין ההומניסט יכול להתווכח עם פונדמנטליסט, הן משום שזה האחרון בא לדיון מלכתחילה עם דעות שאין לבר-פלוגתא שלו זכות לערער עליהן בשום פנים ואופן, הן משום שהאפשרות לשכנוע טמונה בבסיס הרציונלי המשותף, ואילו הפונדמנטליסט בא לדיון מלכתחילה על בסיס אי-רציונלי, רגשי, מיסטי.

לפיכך, מי ששולל על הסף את חופש ההתבטאות והשמעת הדעה הפומבית מבעלי דעה, אמונה מנהגים ואורחות חיים שונים משלו, איננו יכול להיות שותף לא לויכוח ולא להידברות!

חילוניות כהשקפת עולם

הערך השני בשמו אנו מדברים הוא החילוניות, במובנה החיובי, האקטיבי והערכי. וכך מתאר יזהר סמילנסקי את עמדתו החילונית: "להיות חילוני הרי זה מתוך בחירה. לא די לא להיות דתי כדי להיות חילוני... חילוני אינו חילוני מחמת 'שנתרוקן לו', מחמת 'שאמונתו נתיבשה',

ימינו אידיונים

אירועים מחזית העימות החילוני-דתי מן העתונות המקומית ואתר "חופש"

17.10 ("ידיעות אחרונות"): דב ליאור, רבה של קרית ארבע, הורה להתנגד לפינוי המאחזים: "אין זכות לשום גורם להפקיע ולבטל את הזכות של העם היהודי מכל שטח של ישראל".

17.10 ("ידיעות אחרונות"): הצעה פלשתינית לישראלים: נישואים אזרחיים ליד הקינו ביריחו.

18.10 ("ידיעות אחרונות"): רבני הצינונות הדתית: מחאה אלימה – אסורה!

19.10 ("ידיעות אחרונות"): ארבעה רבנים – הרב יוסף, הרב ליאור, הרב חנון והרב גינזבורג – חתומים על פסק הלכה שקובע: "מי שנותן יד למסירת שטחים מסייע לשפיכות דמים".

19.10 ("הארץ"): הוועד המנהל של רשות השידור חזר בו מהכוונה להפוך את רשת א' לערוץ דתי.

27.10 ("ידיעות אחרונות"): עמותה חרדית חדשה בראשות משה רביץ, בנו של המחזיר בתשובה אברהם רביץ, נרשמה אצל רשם העמותות בשם "הלל", בחיקוי לשמה של העמותה הקיימת העוזרת לחוזרים בשאלה.

28.10 ("ידיעות אחרונות", "הארץ", "מעריב"): עמותת רבנים "פקוח נפש" אישרה שנית פסק הלכה שהוציאו יותר מ-250 רבנים, לפיו "מסירת שטחים גורמת לפיקוח נפש".

31.10 ("הארץ"): הוקפאה התוכנית להקים ביריחו משרד לנישואים אזרחיים.

גם בגופים לא אורתודוקסיים.

12.10 (מ): הרפורמים דורשים ייצוג ברדיו של רשות השידור.

13.10 ("הארץ"): 54 רבנים חתמו על גילוי דעת הקורא לנידוי יגאל עמיר. בגילוי הדעת נאמר בין השאר: "לא היה ולא יכול היה להיות כל גיבוי הלכתי למעשה הרצח הנורא שנעשה ע"י עמיר. אנו מביעים שאט נפש מעזות המצח והחוצפה להציג מעשה רצח נורא ומגונה בתכלית כאילו נעשה בשם התורה וההלכה כביכול ולמען העם והארץ. הוצאת המושגים "רודף" ו"מוסר" מהקשרם ההלכתי המקורי אינה אלא בורות בשרות הרשעות ואנו מגנים תופעה זו". הרבנים הטילו חרם על הרוצח ואסרו כל מגע עמו.

14.10 ("ידיעות אחרונות"): פסק הלכה של הרב שלמה אבינר, ראש ישיבת "עטרת כהנים", קורא להתנגד לפינוי.

חינוך

17.10 ("הארץ"): שר החינוך יוסי שריד מתכוון לסגור את מינהל החינוך הערבי.

18.10 ("הארץ"): שר החינוך שריד הבטיח להקצות 5 מיליון ש"ח לארגונים שילמדו יהדות לא אורתודוכבית, ברוח ועדת שנהר. **25.10** ("הארץ"): 25 בתי ספר יסודיים הצהירו על הזדהות עם ערכי הרשת לחינוך הומניסטי (ח.מ.ה.).

"כשרות"

1.10 (סופשבוע מעריב): "הילטון ירושלים מוחרם אצלי", כתב יאיר לפיד, אחרי שבית המלון פיטר עובדת מקצועית בגלל איומים חרדיים.

6.10 ("הארץ", "ידיעות אחרונות"): 13 ח"כים דורשים מזנון לא כשר.

8.10 ("מעריב"): תאגיד הביטוח "לוידיס"

מציע לשווק בישראל ביטוח חדש, המפצה בתי עסק אשר תעודת הכשרות נשללה מהם.

28.10 ("מעריב", "ידיעות אחרונות", "הארץ"): בית המשפט המחוזי בבאר שבע קבע: אין למכור בשר חזיר באשקלון, ודחה את ערעורם של 17 בעלי מעדניות בלתי כשרות בעיר. בית המשפט אמר: מכירת בשר חזיר לא הולמת את ערכי מדינת ישראל.

חוקי המדינה או חוקי ההלכה?

8.10 ("הארץ", "מעריב", "ידיעות אחרונות"): פסק דין תקדימי של בג"ץ: הייב את משרד הדתות לתמוך

חופש מדת
 www.hofesh.org.il

אתר "חופש"

במה חילונית, לא פוליטית למען חופש מכפיה דתית

Co. 1974, pp.314-316.

5. ז. פריד, משה האיש ואמונת הייחוד, תורגם מגרמנית ע"י מאטא, דביר 1978, עמ' 102.
6. Pipes, Russia under the Old Regime, p. 222.
7. י. בן שלמה, "הרציונלי והאירציונלי בפילוסופיית הדת של רודולף אוטו", בתוך: הרציונלי והאירציונלי: קובץ מאמרים, עמ' 81, 84.
8. נ.ג. צ'רנישבסקי, הקובץ המלא של חיבורים בהמישה-עשר כרכים, (מוסקבה 1939), כר' 1, עמ' 27-28 (ברוסית); מצוטט ע"י י. טלמון, מיתוס האומה וחזון המהפכה, תל אביב: עס'עובד, 1981, עמ' 332.
9. Shamuely, pp.210-211.
10. בן שלמה, "הרציונלי והאירציונלי בפילוסופיית הדת של רודולף אוטו", עמ' 84.
11. שרפשטיין, החוויה המיסטית, עמ' 175.
12. Shamuely, pp.222.
13. Lampert, pp.246.
14. Lampert, pp.273.
15. דא פיסרב, כתבים בארבעה כרכים, בעריכת י. סורוקין, כרך שני, מוסקבה: בית הוצאה ממלכתי של ספרי אמונת, 1955, עמ' 180.
16. Lampert, pp.302.

קשת באספמיה
[המשך מעמוד 42]

(מה) לומר, והוא מהווה מרכיב חיוני בתהליך יצירת האווירה, ביחוד

בכתות הגבוהות, בהן התלמידים הם הם נושאי השינוי - והם מודעים לכך. כידוע אין זה דבר קל לוותר על סמכות ושליטה, על העמדה של "אני צודק", על ה"טריטוריה" שלי, ובכל זאת אנשים מחשלים רוחם לצניעות, לענווה, לקבלת השונה ממך, לפתוח חלון לזר ולמנוכר, ולהיות נכון להכיר ולחבבו.

הבוקר כמו כל בוקר אחר, מאז הוקם בית הספר, אנשים מנסים לממש את התפיסה הייחודית האומרת: "אמור מעט ועשה הרבה", כלומר, לא שלל תקנונים וחוקים, לא שלל מאמרים ופרסומים, לא הצהרת כוונות, אלא מעשים ופעולות. חינוך. חינוך הוא דוגמה אישית והכלה. זו איננה קבלה של כל התנהגות, זו איננה התנגדות לכל התנהגות - זהו חינוך לחיים משותפים, פתוחים ועשירים, אשר יתכנו רק באווירה צומחת ומצמיחה את המונח ואת התלמיד. ולסיום: בית ספר "קשת" איננו מקום אידיאלי. זהו מקום ריאלי. עם חששות וספקות, כיסופים ואכזבות, מקום שבו נאבקים על אידיאלים. זהו מקום שמעזיזים לחלום על אדם דתי המכיר ומקבל את עולמם של החופשיים ובוחר להישאר דתי, ועל חופשיים הלומדים להכיר ולקבל את עולמם של הדתיים ולהישאר חופשיים. זהו מקום שהאחר אינו יריב או אויב, אלא, שותף.

1998- עימות של הציבור החרדי עם מערכת המשפט בישראל.
1999- תיקון חוק עזר עירוני בתל אביב והתרת פתיחת בתי עינוגים בשבת.

הערות:

1. למעשה לא ניתן לדבר על "שני מחנות". הן בצד האורתודוכסי והן בצד החילוני ישנם גוונים שונים, ניגודים, הבדלי גישות ואי הסכמות רבות על עצם ראיית המצב והדרכים הראויות להתמודדות.
2. בנושא זה הוגשו תביעות נגד ראשי עמותות שונות של חברות קדישא והורשעו עבריינים, אולם סיפורי השחיתות צצים ועולים מזה שנים וממשיכים להעסיק את העיתונות ובתי המשפט.
3. מספר זה אינו כולל את "החזרה בתשובה" בנוסח השר"ס, שהיא תופעה שונה שיש בה מרכיבים מובהקים של מתאה חברתית ושיבה למסורת, אך היא שונה במובנים רבים מן השיבה לדת בנוסח החרדי.

התופעה של דת חילונית
[המשך מעמוד 30]

2. התנועה החילונית
צריכה לפעול כתנועה

בעלת תודעה ותחושת שליחות. לשם כך עליה להוציא מקרבה דור של מחנכים ומורי דרך. לכן יש לתת עדיפות לכך, שחניכי המכללה ליהדות פלורליסטית יתחייבו בתוכם לימודיהם לפעילות של עשייה והפצת המסרים של התנועה.
3. על התנועה ההומניסטית לפעול ליצירת מטה פעולה אחד עם כלל התנועות והארגונים בעלי אוריינטציה הומניסטית חילונית ודמוקרטית במדינת ישראל.
4. על המטה המשותף להכין תוכנית לימודים, שיש לשקוד על הפצתה במסגרות הפורמליות והבלתי פורמליות.
5. כמו "במלחמה" יש להעביר את המאבק על צבינה של המדינה אל "מעבר לקווי האויב" הפצת ההסתייגויות, השאלות, וסימני השאלה בנושאי דת ומסורת בקרב תלמידי ישיבות והאוכלונו, כמשקל נגד המיסיונריות הגסה שנוגסת בנו בכל חלקה טובה.
6. כמו כל תנועה הרוצה להטביע את חותמה, על התנועה הדמוקרטית הומניסטית לטפח את "קדושיה" נושאי הצלב" קורבנות הממסד הדתי החשוך", במיוחד בקרב אוכלוסיות בעלות רגישות מיוחדת כמו: אוכלוסיית העולים יוצאי חבר העמים, העולים יוצאי אתיופיה, ועוד.

החילונית ניצחה

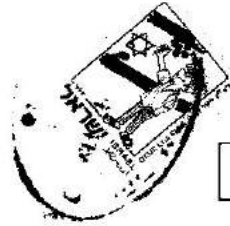
[המשך מעמוד 8]
אישות (מסירת הסמכות בכל דיני אישות לרבנות) וחינוך (אוטונומיה מלאה של החינוך הדתי).

- 1948- פקודת מאכל לשר לחיילים. נקבעה ע"י מועצת המדינה הזמנית והנציחה את סמכות הרבנות כגורם על, המכתוב לציבור בענייני מזון.
- 1953- חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושים). הבלעדיות של הרבנות ובתי הדין הרבניים בכל הקשור לדיני אישות קיבלה גושפנקא של המחוקק החילוני.
- חוק חינוך ממלכתי. בשם הממלכתיות פורק זרם העובדים. בשם אותה "ממלכתיות" הוענקה הכרה לזרם החינוך העצמאי של החינוך החרדי וניתנה אוטונומיה לחינוך הממלכתי-דתי.
- 1958- ישראל בריהודה מתמנה לשר הפנים. נקבע העיקרון ההומניסטי כי לצורך חוק השבות, יהודי הוא "אדם המצהיר בתום לב שהוא יהודי ואינו בן לדת אחרת".
- 1962- לאחר מאבק משפטי ממושך קובע בג"צ כי על המדינה להכיר בהליך נישואין אזרחיים בחו"ל (נישואי קפריסין), ופתח צוהר קטן לכל המבקשים לעקוף את המסלול הרבני.
- 1968- מהפכה בהרגלי הבילוי בישראל. בתל אביב נפתחים עשרות מוקדי בידור ותרבות בסופי שבוע. בפסיקה סנסציונית מאשר בג"צ שידורי טלוויזיה בשבת.
- 1970- בג"צ מכיר בילדים שנולדו לאם נוצרית, כיהודים (בג"צ דניאל שליט). החרדים פותחים במאבק לקביעת "מיהו יהודי". הכנסת הנשלטת ע"י רוב חילוני נכנעת. חוק השבות מתוקן ונקבע שיהודי הוא "מי שנולד לאם יהודיה או שנחגיגד ואינו בן לדת אחרת". נדחתה תביעת הדתיים להוסיף את התיקון "גזור על פי ההלכה".
- 1977- מהפך 77 - עם נצחון הימין בבחירות לכנסת עולה כוחם והשפעתם של הכוחות הדתיים והחרדיים. משרד החינוך נמסר למפד"ל, ועדת הכספים נופלת לידיה של אגודת ישראל. תקציבי ענק מוזרמים לעמותות חרדיות ולישיבות. ניתנת לגיטימיות חוקית לשחרור המוני של בחורי ישיבות משרות צבא.
- 1977- מתקבל בכנסת חוק הפלות בנוסח ליברלי.
- 1979- הכנסת מבטלת את הסעיף הסוציאלי בחוק הפלות, עפ"י רחישת אגודת ישראל.
- 1986- בג"צ מחייב לשלב נשים במועצות דתיות.
- 1988- פרס ושמייר נכנעים לדרישת החרדים לקבוע כי גיור יעשה רק עפ"י ההלכה.
- התעוררות גדולה של הזרמים הרפורמים והקונסרבטיבים בארה"ב ושל הציבור החילוני בארץ מונעת את החקיקה.
- 1990- שינוי דרמטי בהרגלי הצריכה בישראל. הכפיה הדתית הימנעות מפתיחת בתי עסק בערים מביאה לפתיחת גל של בתי עסק וקניונים מחוץ לערים.
- 1991- עוד ניצחון חילוני. בית המשפט נותן אישור לפתיחת בתי קולנוע בשבתות ומועדים.
- 1992- הכנסת מקבלת שני חוקי יסוד: חופש העיסוק וכבוד האדם וחירותו.
- 1993- פרשת מיטראל. רבין נכנע לחונגים החרדיים בעניין ייבוא בשר לא-כשר, מתקבל חוק עוקף בג"צ בכנסת.
- 1994- לאחר שנים של מאבק והקמת עשרות עמותות של "מנוחה נכונה", מאשרת הממשלה פתיחת בתי קברות חילוניים.
- 1997- מאבקים קשים בין חילוניים לדתיים על השפעה באזורי מחייה, בטבריה, ביבנאל, ברחובות, בפרדס-חנה.

1 פרופ' פלוסר: "הדות ומקורות הנצרות" עמ' 360
2 E.Lampert, Sons Against Fathers: Studies in Russian Revolution, Oxford: Clarendon Press, 1965, p.85-86, 89.
3 T.Shamuely, The Russian Tradition, London: Secker and Warburg, 1974, pp. 238-240
4 William M Newman, The Social Meaning of Religion: An Intergrated Anthology, Chicago: Rand McNally College Publishing

תגובות ומכתבים מקוראים

"משוגע מהר-סיני"

בה יש זכויות שוות לכל אזרח מכל גזע ודת. לשלוש המלים יהודי, ציוני וישראלי, ברצוני להוסיף תיבה נוספת: "סוציאל-דמוקרטי". זוהי מהותי החברתית. היא מקפלת בתוכה השקפת עולם חברתית מתקדמת של צדק חברתי, שמירה על כבוד האדם וחירותו, על חופש הדיבור ועל ערכים רבים נוספים שהם ודאי נחלת רבים. זהותי מתגלמת, אם כן, בהיותי סוציאל-דמוקרטי-יהודי-ציוני-ישראלי.

בימים אלה אנו שוקדים על הכנות לכינוס "קונגרס ציוני ישראלי ראשון". ההכנות באות לידי ביטוי בהתכנסויות של קבוצות אזרחים שהם יהודים וציונים, אשר שוקדים לרענן וללבן מחדש את משמעות הציונות היום. אחרי מאה שנה חובה לרענן את המחשבות. אין ספק שהציונות מלאה את תפקידה והגשימה את ייעודה וחלומה, הקמת בית לאומי לעם היהודי. עכשיו הגענו לשלב נוסף, מתקדם, חיזוק הבית הלאומי, שיש בו גם אזרחים בעלי זהויות שונות. יש להבטיח, על כן, כי מדינת ישראל תהיה מדינה דמוקרטית, ותתן זכויות שוות לכל האזרחים. על מנת להבטיח את כל אלו יש צורך שלקראת הקונגרס נלבן יחד נושאי חברה, איכות חיים, חינוך ועוד. כל אלה ישפיעו על הזהות והמהות של המדינה, על דמותה החברתית ועל איכות החיים בה.

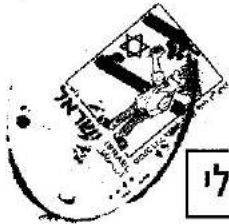
אני, שרואה את עצמי "משוגע מהר סיני" לקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצוות מדי יום ביומו מתוך בחירה חופשית ומתוך מאמץ תמידי להתגבר על הספקות, שלדעתי הן סימן מובהק של האדם המאמין, קורא בענין רב את מגוון הדעות המתפרסמות ב"הודות חופשית". ראוי לשבח את המאבק הפנימי הכן לברר וללבן את הקשר לתרבותנו המשותפת. מקובלני שמטעמים מובנים נבצר מהכותבים הנכבדים לקבל על עצמם את גישתו האורתודוקסית של המאמין.

ברם רציתי להעיר, שקיימת נטייה בתחיל"ה ואצל דובריה ליצור לעצמם סטריאוטיפ של היהודי הדתי כפונדמנטליסט בלתי הומניסטי.

כמו כן, על דוגלי האידיאולוגיה החילונית להפנים את ממצאי האנתרופולוגיה החברתית והתרבותית שקשה שלא לקבל את ההנחה שהדת היא צורך תיוני של האדם שחי ושיכול לחיות רק בתוך מסגרת של מושגי משמעות שהוא מוכרח ליצור בעולם נטול משמעות עצמית אבל משועבד לחוקים פיזיים.

ואחרון חביב: הופתעתי ממאמר של שלום דותן על "עקידת יצחק ויונתן - עקדה ורצח ילדים במקרא, שלא הביא את הפסוקים בדברים י"ב/30-31 "השמר לך פן תדרוש לאלהיהם לאמר: איכה יעבדו הגויים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. לא תעשה כן לה' אלהיך. כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם, כי גם בניהם ובנותיהם ישרפו באש לאלהיהם". בדאי יודו אפילו מבקרי המקרא שסיפור העקדה היה ידוע ל"מחבר" פסוקים אלו, ובכל זאת... כנראה הוא פירש את סיפור העקדה והתערבות מלאך ה' בסופה כמחאה נגד רצח ילדים בשם הדת.

אורי אגמי, חיפה.

ברקע לאומי גורלי

אריה נוימן, ירושלים.

**אני יהודי ציוני וישראלי:
הדחיפות שבחיזוק הזהות המשולשת**

מתוקף פעילותי במועצה הציונית בישראל אני נפגש עם ציבורים רבים, ואני נדהם מן הבורות בידע על מהות הזהות היהודית והציונית. ואילו לשאלה מהי ישראליות אני שומע הסברים רבים. נגד בורות אפשר וצריך להתמודד, אך ישנה תופעה תמורה יותר: אלו המתנכרים לזהות היהודית-ציונית שלהם, אלו המבקשים להיות ככל הגויים, משמע מדינה נורמלית, כמו כל מדינה אחרת בעולם. זו תופעה קשה, כי היא מוליכה לנקודה בה מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית תיעלם, ובמקומה לא תבוא מדינה ישראלית, אלא סתם מדינה נוספת במזרח התיכון, חסרת זהות יהודית-ציונית-ישראלית. משמעות הדבר - היסול הבית הלאומי היהודי. חובתנו, אם כן, לחזור ללמד ולשנן את משמעות מהותה הבסיסית והיסודית של מדינת ישראל שהיא מדינה יהודית דמוקרטית, ואשר

ברצוני לחזור לראשיתה של "הכפייה הדתית" האורתודוקסית, שנולדה משימוש במילים "המשחק הפוליטי", שהמשתמש בו לא משער את תוצאותיו בעתיד. הביטוי הרומי העתיק, המפורסם - Status Quo Ante, שבימינו מופיע מקוצר: Quo, Status, הוא לא טעות בתום לב של בן-גוריון, אלא נשק מסוכן ויעיל! בויכוח עם הדתיים האורתודוקסים, הוא הביא את הנוסחה הרומית Status Quo Ante, שפירושה - מצב כפי שהוא היה לפני - כדי לבלום את דרישותיה של האורתודוקסיה לשמור על הקיים... מהבריטים! אבל את המילה השלישית - Ante הוא זרק, וכך נולדה נוסחה חדשה Status Quo שפירושה "המצב כפי שהוא" - בלימה של "השמאלנים האנטי-דתיים" במיוחד.

מה זה נתן למדינה, האם "זה טוב ליהודים"? רע, רע מאוד!! התוצאות הן ברורות: כפייה דתית, השולטת בכל תחומי חיינו - אין תנועה חופשית, אין חופש לאהבה ונישואין, הגבלה רצינית במזון תוך בזוז מאות מיליונים למטרה זאת! עיכוב במחקר, העזר חופש בלוי, הגבלות בטקסי קבורה, ועוד... אבל גם - מתן עשרות מיליונים - כתוצאה מסחיטה פוליטית - למטרות מפוקפקות.

השימוש חסר האחריות ב"משחקי מילים" למטרות פוליטיות וחברתיות במדינה ומחוצה לה, מביא נזק כבד לאינטרסים עליונים של מדינת ישראל! יש להעריך את גודל מנהיגיו המייסדים, אבל, יש גם לשמור בקפדנות על כוחנו הביקורת, גם אם מדובר במעשי המנהיגים, בעבר ובהווה!

צבי כרם, חיפה